

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDEN SONRA
TACİKİSTAN'DA SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafo UBAYDULLOEV

EYLÜL - 2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDEN SONRA
TACİKİSTAN'DA SOSYO-EKONOMİK GELİŞMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafo UBAYDULLOEV

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin BERBER

EYLÜL - 2016

TRABZON

ONAY

Mustafo UBAYDULLOEV tarafından hazırlanan “Bağımsızlık Sürecinden Sonra Tacikistan’da Sosyo-Ekonomik Gelişmeler” adlı bu çalışma 28.10.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Ana-bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin BERBER (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Ersan BOCUTOĞLU

Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../ 2016

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mustafo UBAYDULLOEV

23.09.2016

ÖNSÖZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans Tezi olarak yaptığım bu çalışmada “Bağımsızlık Sürecinden Sonra Tacikistan’da Sosyo-Ekonomik Gelişmeler” konusu ele alınmıştır. Yapılan bu araştırma sonucunda ulaşılan bilgiler ve elde edilen bulgular değerlendirilerek bilime katkı yapmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada bağımsızlık sonrasında Tacikistan’ın sosyal yapısının ve mevcut durumunun nasıl bir yapıda olduğu belirlenmeye çalışılarak eğitim ve sağlık konuları üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Aynı hassasiyet ekonomik sektörlere de gösterilmiştir. Araştırma esnasında Tacikistan’ın gelişmesine katkıda bulunabilecek sektörlere dikkat çekilerek bu sektörlerdeki mevcut problemler ve çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Bu tezin tamamlanmasında benden hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Metin BERBER’e en samimi duygularıyla teşekkür ediyorum. Tez yazım sürecinde tüm zor zamanlarımda bana verdiği yardımlarından ve beni motive edici konuşmaları ile beni yönlendiren ve benim çalışma azmime inanan değerli arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç bilmekteyim.

Bu çalışmam esnasında ihtiyacım olan cesaret, teşvik, bilgi ve yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli aileme ve hasseten ağabeyim Fayzullo UBAYDULLOEV’e minnetlerimi sunuyorum.

Trabzon, Eylül 2016

Mustafo UBAYDULLOEV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
RESİMLER LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TACİKİSTAN'IN SOSYAL YAPISI	3
1.1. Kısa Tarihçe.....	3
1.2. Tacikistan'ın Coğrafi Yapısı	5
1.2.1. En Yüksek Dağ Aralıkları ve Yükseklikleri	7
1.2.2. Tacikistan'ın En Büyük Nehirleri.....	8
1.2.3. Tacikistan'ın En Büyük Gölleri	9
1.3. Demografik Yapı	9
1.3.1. Nüfusun Etnik Yapısı	10
1.3.2. Nüfus Miktarı.....	11
1.3.3. Metodolojik Ölçümler	12
1.3.4. Bölgelere Göre Nüfus Sayısı	14
1.4. Eğitim Sektörü.....	18
1.4.1. Tacikistan'ın Eğitim Sektörüne Kısa Bir Bakış.....	18
1.4.2. Tacikistan Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Durumu ve Gelişimi	23
1.5. Sağlık Sektörü	26
1.5.1. Sağlık Hizmetleri'nin Genel Durumu.....	26

1.5.2. Hastane ve Yatak Sayısı	27
1.6. Tacikistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı.....	30
1.6.1. Tacikistan'ın Siyasi Yapısı	31
1.6.2. Tacikistan Cumhurbaşkanlığı Makamı ve Görevleri.....	32
1.6.3. Temsilciler Meclisi	33
1.6.4. Milli Meclisi	34
1.6.5. Tacikistan'ın İdari Yapısı	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. TACİKİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI	37
2.1. Genel Ekonomik Durum.....	37
2.1.1. Büyüme.....	39
2.1.2. Enflasyon	42
2.1.3. Temel Ekonomik Göstergeler.....	43
2.1.4. GSYH'nın, Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler İçindeki Payı.....	45
2.2. Tacikistan GSYH'nin Bileşenleri.....	47
2.2.1. Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık	49
2.2.2. Başlıca Tarımsal Ürünler ve Tarımsal Büyüme	49
2.2.3. Tacikistan'da Tarım Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Tarım Sektörleri İçindeki Payı.....	52
2.3. İnşaat Sektörü	55
2.3.1. İnşaat Sektöründe Büyüme	57
2.3.2. Tacikistan'da İnşaat Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya İnşaat Sektörleri İçindeki Payı.....	58
2.4. Sanayi Sektörü.....	60
2.4.1. Tacikistan'da Sanayi Sektöründe Büyüme	62
2.4.2. Tacikistan'da Sanayi Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Sanayi Sektörleri İçindeki Payı.....	63
2.5. Enerji Sektörü	65
2.6. Doğal Kaynaklar.....	66
2.7. Tacikistan'ın Ekonomik ve Ticari İlişkileri	67
2.7.1. Tacikistan'ın Dış Ticaretindeki Başlıca Ürünler ve Ülkeler	68

2.8. Tacikistan'ın İstihdam Yapısı.....	71
2.8.1. İşçi – İşveren İlişkileri	75
2.8.2. Yurt Dışındaki Olan İşçi Sayısı	77
2.9. Ülkede Yabancı Yatırım.....	78
2.9.1. Yatırımcıya Sağlanan Garantiler ve Haklar.....	81
2.10. Ulaştırma Sektörü.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TACİKİSTAN'IN SOSYAL VE EKONOMİK YAPI PROBLEMLERİ VE MUHTEMEL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	84
3.1. Sosyal Yapı Problemleri.....	84
3.1.1. Eğitim Yapısı Problemleri	84
3.1.1.1. Eğitim Sistemi İçin Çözüm Önerileri.....	85
3.1.2. Sağlık Yapısı Problemleri.....	87
3.1.2.1. Sağlık Sektörü İçin Çözüm Öneriler	87
3.1.3. Ekonomik Yapı Problemleri	89
3.1.3.1. Tarım Sektöründeki Alternatifler ve Çözüm Önerileri	91
3.1.3.2. Stratejik Amaçlar ve Öncelikler.....	91
3.1.3.3. Mevcut Gıda Güvenliği Alanında Zorluklar, Tarımdaki Su ve Arazi Kullanımı Geliştirme.....	92
3.1.4. İnşaat Sektörü Problemleri	93
3.1.4.1. İç ve Dış Yatırımcılara Tacikistan Hükümet Tarafından İnşaat Sektöründe Sağlanan İmkânlar	94
3.1.4.2. İnşaat Sektörü İçin Çözüm Önerileri	96
3.1.5. Sanayi Sektörü Problemleri	97
3.1.5.1. Sanayi Sektörü İçin Çözüm Önerileri	97
3.1.6. Enerji ve Doğal Kaynaklar Sektörü Problemleri	98
3.1.6.1. Enerjinin Temel Stratejik Amaçları, Öncelikleri	100
3.1.6.2. Enerji Sektörü İçin Çözüm Önerileri	100
3.1.7. Ticaret ve Turizm Sektörü Problemleri	101
3.1.7.1. Ticaret Sektörü İçin Çözüm Önerileri.....	101
3.1.7.2. Turizm Potansiyeli	103

3.1.7.3. Turizm Sektör İçin Çözüm Önerileri	104
3.1.7.4. Turizm Geliştirme İçin Orta Vadeli Sorunlar	105
3.1.8. İstihdam Yapısı Problemleri	107
3.1.8.1. İstihdamdaki Alternatif ve Çözüm Önerileri.....	107
3.1.8.2. Sosyal Korumanın Güçlendirilmesi ve İstihdam Alanındaki Çözümler	108
3.1.9. Kalkınmaya Olumlu Etkileyen Diğer Uygulamalar	109
3.1.9.1. Hükümetin Önemli Projeleri	109
3.1.9.2. Enerji Bağımsızlığı Ulaşımın Kitleleşmesi ve Gıda Güvenliği Hedefleri.....	111
3.1.9.3. Enerji Bağımsızlığının Sağlanması ve Alternatif Çözüm Önerileri.	111
3.1.9.4. Ulaşımın Kitleleşmesi.....	113
3.1.9.5. Gıda Güvenliğinin Sağlanması	115
3.1.9.6. Projelere Finansman Temin Edilmesi	116
3.1.9.7. İş Birliği İmkanları ve İkili İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Görüş ve Öneriler	116
SONUÇ VE ÖNERİLER	118
YARARLANILAN KAYNAKLAR	122
ÖZGEÇMİŞ	128

ÖZET

Tacikistan Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik yapısının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, ülkenin mevcut sosyo-ekonomik yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ülkenin gelişmesini engelleyen sorunlar üzerinde durulmuş ve gelişmeye hız verecek öneriler belirtilmiştir. Bunlara ilaveten yeri geldiğinde Tacikistan ekonomisi ile bazı Asya ve Orta Asya ülkeleri karşılaştırılmıştır.

Gerçekçi sonuçlara varabilmek için ülkenin sosyo-ekonomik yapısının nitel yönden tarihsel olarak analizi yapılmıştır. Tacikistan Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik alanlarda reformlar, genişlemeler, yenilenmeler iç savaş sonrasında başlamıştır. 2000 yılına geldiğimizde Tacikistan yeni demokratik hükümetin kuruluşu itibariyle sosyo-ekonomik alanlarda ve ülkenin göstergelerinde gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Tezin içinde esas olarak ülkenin gelişme ve yenilenme sürecinde sosyo-ekonomik yapının gösterdiği gelişim ve özellikler incelenmiştir. Hâlihazır duruma baktığımızda Tacikistan Cumhuriyeti hem mutlak hem de görecelik açısından zayıf ve kırılgan bir sosyo-ekonomik yapıya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tacikistan, Geçiş ekonomileri, Orta Asya ekonomileri, SSCB ve Sonrası, ekonomik ve sosyal dönüşüm

ABSTRACT

The aim of this work is to investigate the socio-economic structure of Tajikistan. Additionally, the potential problems that can emerge from the province's development period has been researched and some solution are proposed. Finally Tajikistan's economic status is compared to some Asian and central Asian countries.

In order to get a clear result and a realistic conclusion, various aspects of the society's history has been analyzed. The reforms, the expansions and the development of the various socioeconomical aspects in the Republic of Tajikistan have begun since the era of its independence after the world war. In 2000, with the establishment of the new democratic government, new reforms and configurations have taken place in different social and economic dimensions.

This thesis takes in consideration the structure and the progress of the socio-economic framework and examines its status during the progress and the development of the country. The Republic of Tajikistan as a whole, either in absolute or relative terms has a weak and fragile socio-economical status.

Keywords: Tajikistan, Transition Economies, Central Asian Economies, SSCB and after, Economic and Social Transformation

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	En Yüksek Dağ Aralıkları ve Yükseklikleri.....	8
2	Tacikistan'ın En Büyük Nehirleri.....	8
3	Tacikistan'ın En Büyük Gölleri.....	9
4	2010 Nüfus Sayımına Göre Tacikistan Coğrafi Bölgeleri Etnik Nüfus Yapısı.....	10
5	Tacikistan'da Yıllara Göre Genel Nüfus Sayımı	12
6	Tacikistan Nüfus Yapısı	13
7	Bölgelere Göre Nüfus Sayısı	14
8	Bölgelere Göre Yerleşik Nüfus (Bin Kişi)	16
9	Tacikistan'ın Eğitim Sistemi	19
10	Tacikistan Eğitim Durumu	24
11	Tacikistan'ın Eğitim ve Kültür	24
12	Hastane ve Yatak Sayısı	28
13	Tacikistan'da Doktor Sayısı ve Bölgesel Dağılımı	29
14	Tacikistan Bölgeleri.....	36
15	Sosyo Ekonomik Göstergeler	38
16	Tacikistan'da Ekonomik Büyüme (%)	40
17	Tacikistan'daki Enflasyon (%)	42
18	Temel Ekonomik Göstergeler.....	44
19	GSYH'nın, Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler.....	46
20	GSYH'nin Dağılımı: 2008-2014 (%)	48
21	Çiftliklerin Tüm Kategorilerdeki Tarım Üretimi (Bin Metrik Ton).....	51
22	Tacikistan'da Tarım Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Tarım Sektörleri İçindeki Payı (Dolar Bazında)	53
23	İnşaat Yatırımları Kamu ve Özel Sektör Arasındaki Dağılımı 2014.....	55
24	İnşaat Yatırımlarının Ekonomik Faaliyet Alanına Göre Değeri (2014, Milyon \$)	56

25	Tacikistan’da İnşaat Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya İnşaat Sektörleri İçindeki Payı	58
26	Tacikistan’da Sanayi Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Sanayi Sektörleri İçindeki Payı	63
27	Yıllar İtibariyle Tacikistan’ın Dış Ticaret Göstergesi (Milyon Dolar).....	67
28	Tacikistan’ın Dış Ticaretindeki Başlıca Ürünler ve Ülkeler	69
29	Sektörlere Göre İstihdam (1000 Kişi).....	71
30	Yıllar İtibariyle Tacikistan’ın İşgücü ve İstihdam Göstergeleri (1992-2007 % Olarak Değişim)	72
31	Tacikistan İstihdam ile İlgili İş Göstergeleri 2015	73
32	Yaklaşık Ücretler (\$)	76
33	Tacikistan’da İstihdam Durumu	77

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	2010 Nüfus Sayımına Göre Tacikistan Coğrafi Bölgeleri Etnik Nüfus Yapısı.....	11
2	Tacikistan'da Yıllara Göre Genel Nüfus Sayımı.....	12
3	Bölgelere Göre Nüfus Sayısı	15
4	Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2014).....	17
5	Okul Öncesi Kurumlarında Çocuk Sayısı Yıl, Binlerce İnsan Sonunda	20
6	Genel Öğrenci Sayısı	21
7	Tacikistan'da Doktor Sayısı ve Bölgesel Dağılımı	29
8	Tacikistan'da Ekonomik Büyüme (%)	41
9	Tacikistan'daki Enflasyon (%)	43
10	Temel Ekonomik Göstergeler.....	45
11	GSYH'nın, Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler İçindeki Payı.....	47
12	GSYH'nin Dağılımı: 2008-2014 (%)	48
13	Tacikistan'da Tarımsal Büyümenin Yıllara Göre Seri	52
14	Tarım Ekonomisinin Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler İçindeki Payı.....	54
15	İnşaat Sektöründe Büyüme	57
16	Tacikistan'da İnşaat sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya İnşaat Sektörleri İçindeki Payı	59
17	Tacikistan'da Sanayi Sektöründe Büyüme.....	62
18	Tacikistan'da Sanayi Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Sanayi Sektörleri İçindeki Payı	64
19	Tacikistan'ın Dış Ticaret Göstergesi (Milyon Dolar).....	68
20	İthalat Yapılan Başlıca Ülkeler % 2014	69
21	İhracat Yapılan Başlıca Ülkeler % 2014	70

RESİMLER LİSTESİ

<u>Resim Nr.</u>	<u>Resim Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Tacikistan Coğrafi Konumu	7
2	Tacikistan Siyasi ve İdari Organizasyon Yapısı	30
3	Tacikistan Bölgelerin Ayrımı	36
4	Tacikistan'ın Ulaştırma Haritası.....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri (United States Amerika)
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States)
DB	: Dünya Bankası (World Bank)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
DFID	: Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
EIU	: Economist Intelligence Unit
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
İYDP	: Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi
ISDB	: İslam Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation)
IDF	: Kurumsal Gelişim Fonu
KWH	: Kilovat Saat
MWH	: Megawatt Saat
MÖ	: Milletten Önce
MS	: Milletten Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
TJS	: Tacikistan Cumhuriyet Somoni
TÖSSC	: Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
HES	: Hidro Elektrik Santral
HDP	: Halkların Demokrasi Partisi

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı bağımsızlık sürecinden sonra Tacikistan'da sosyo-ekonomik gelişmeleri belirlemek ayrıca ülkenin gelişimini olumsuz yönde etkilemekte olan sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Çalışmada Tacikistan sosyo-ekonomik durumu üç ana bölümde analiz edilmiştir.

Birinci bölümde Tacikistan Cumhuriyeti'nin sosyal yapısı incelenmiştir. Sosyal yapının unsurları olarak Taciklerin tarihi, coğrafi bölgeleri ve yapısı, demografik yapısı, etnik yapısı, eğitim-öğretim faaliyetleri, siyasi ve idari yapısı ve sağlık konuları incelenmiştir.

İkinci bölümde Tacikistan Cumhuriyeti'nin ekonomik verileri analiz edilmiştir. Ekonomik yapı içerisinde tarım ve hayvancılık, inşaat, sanayi, enerji, doğal kaynaklar, diğer ülkelerle olan ekonomik ve ticari ilişkiler, istihdam ve işsizlik, yurt içi ve yurt dışı yatırımlar ve ulaştırma yapısı gibi ana sektörler incelenmiştir. Ülke ekonomisi tarıma dayalı olduğu için tarımsal üretim, bitkisel üretim, hayvancılık ve ormancılık gibi alt sektörler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Sanayi sektörünün analizinde madencilik, imalat sanayi ve enerji, ihracat ve ithalat gibi alanlar hakkında bilgi verilmiştir. Hizmetler sektöründe ise daha etkin durumda olan turizm, ulaştırma alt sektörleri analiz edilerek bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca kısmi olarak Tacikistan geneli ile Asya ve Orta Asya ülkeleri karşılaştırılmış ve hizmet sektörünün payının incelenip, ülke ekonomisi içindeki durumu ortaya konulmuştur.

Tacikistan Cumhuriyeti Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nden ayrıldıktan sonra 1992-1997 yılları arasında çok yıkıcı bir iç savaş sırasında binlerce can ve çok büyük miktarda hemde özel kişilerin hemde devletin mal kayıpları olmuştur. Bu savaş sırasında yüzlerce şirket kapanmış ve ülke ekonomisi felç olmuştur.

İç savaş nedeniyle başta Ruslar olmak üzere, ülkede yaşayan farklı etnik gruplara mensup vatandaşlar ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu iç savaş sırasında yaklaşık olarak 60-70 bin Tacikistan vatandaşı yaşamını yitirmiştir. 500 bin Tacik vatandaşı da ülkeyi terk etmiş ve başka memleketlere göç etmiştir. 2000 yılından sonra Tacikistan ekonomisi yeniden canlanarak büyüme gerçekleştirmiştir. Tez içinde esas olarak Tacikistan Cumhuriyeti'nin yeni kalkınma sürecinde ki yeni sosyo-ekonomik yapıların göstergeleri gelişim süreci, planlı ekonomiden geçiş ekonomisine geçmesinin özellikleri analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Tacikistan Cumhuriyeti'nde karşılaşılan sosyal ve ekonomik yapı problemleri ve muhtemel çözüm önerileri sunularak bilgiler verilmiştir. Sosyal yapı problemleri açıklanırken özellikle eğitim ile sağlık sektörleri dikkate alınmıştır. Ekonomik yapı içinde özellikle tarım ve hayvancılık, inşaat ve sanayi, enerji ve doğal kaynaklar, ticaret, turizm ve istihdam yapısı gibi sektörlerin gelişmesini engelleyen faktörler ana başlıklar halinde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TACİKİSTAN'IN SOSYAL YAPISI

1.1. Kısa Tarihçe

Tacikistan'ın içinde bulunduğu Fergana Vadisi çok eski çağlardan itibaren önemli bir kültür, medeniyet ve kentleşme merkezidir. 2600 sene önce bu bölge, İran'da hüküm süren Pers İmparatorluğu'nun (Akameneşler) hâkimiyetindeydi. İran'ın Kirman Şah bölgesindeki Bisitun tarihi kalıntılarında elde edilen verilere göre Tacikistan, Akameneş İmparatorluğunun on sekizinci bölgesi konumunda idi.

M.Ö. 4. yüzyılda Makedonyalı İskender (aleksindir), Persleri mağlup edip bölgeyi ele geçirdi. İskender'in ölümünden sonra bölge Yunanlıların kurduğu Bakteriya hükümdarlığının bir parçası haline geldi.

M.S. 1. yüzyılda Saka'lar tarafından bölgeye yoğun saldırılar yapılmış ve akabinde Kuşaneler bu bölgeye hâkim olmuş ve Taharistan ismiyle iki yüz yıl süren bir imparatorluk kurmuşlardır.

M.S. 3. yüzyılda Hunların saldırısı sonucunda Taharistan Devleti zayıflamış ve M.S. 425 yılında son Kuşane hükümdarı devrilerek Kuşane hâkimiyeti ortadan kalkmıştır.

M.S. 7. ve 8. yüzyıllar arasında, Orta Asya'da Tacikler ayrı bir etnik grup olarak ortaya çıkmıştır. Arapların bölgeyi feth emesi sonucunda Tacikler İslamiyeti kabul etmiş ve Taciklerin yaşadıkları bölgeye 'Maveraünnehr' ismi verilmiştir.

M.S. 9. ve 10. yüzyılda İran kökenli Tacikler, Samani Hanedanlığının Orta Asya'da kontrolü ele geçirilmesi ile birlikte İsmail Samani 908 yılında Buhara'yı başkent yaparak bölgenin tek hâkimi olmuştur.

M.S. 13. ve 14. yüzyıllarda Cengiz Han komutasındaki Moğolların Orta Asya'yı işgali ve Moğol İmparatorluğunun kurulmasıyla Tacikistan toprakları Timur İmparatorluğuna katılmıştır. Timur'un ortaya çıkmasıyla birlikte Moğol kökenli İlhanlıların Orta Asya'daki hâkimiyeti zayıflamıştır. Bölgede Timur İmparatorluğu'nun denetimi 16. yüzyıla kadar sürmüştür.

M.S. 16. yüzyıl başlarından itibaren Buhara Hanlığı egemenliğine geçen Tacikistan toprakları, 18. Yüzyıla kadar Buhara Emirliği ve Hocand Hanlığı tarafından idare edilmiştir.

M.S. 19. yüzyıl ortalarından itibaren Orta Asya'da hâkimiyet kurmaya başlayan Rusya İmparatorluğu burada Rus Türkistanı valiliğini kurmuş ve 1876' da Hocand Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra vasal olarak bağlı olan Buhara Emirliği' de 1920 yılındaki Sovyet işgali üzerine son bulmuştur. 1917-1918'li yıllarda Bolşevik devrimi yapılmış ve 1921'de Kuzey Tacikistan Bolşevik olan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (TÖSSC) katılmıştır. TÖSSC ayrıca Özbekistan, Kırgızistan Kuzey Türkmenistan'ın bir bölümü ve Güney Kazakistan'ın bir bölümünü içermekteydi.

1924 yılında Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (TÖSSC) Özbekistan'ın bir parçası yapılmış, 5 yıl süreyle Özbekistan'a bağlı kalmıştır.

1929 yılında Tacikistan Özbekistan'dan ayrılarak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü kazanmış ve 1989 yılına kadar bu statüyle devam etmiştir.

1989 yılında Tacikçe resmi dil ilan edilmiş, 1990 yılında olağanüstü hal ilan edilmiş ve bunun üzerine Sovyet askeri birlikleri başkent Duşanbe'ye girmiştir. Ayrıca bir kısım Ermeni mülteciler Duşanbe'ye yerleştirilmiştir.

1990 yılında Tacikistan Sovyetlerden ayrıldığını bildirmiş ve 1991 yılında Tacikistan Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Aynı yıl içinde eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin kurmuş olduğu Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılmıştır.

1991 yılında öteden beri var olan Tacikistan Komünist Partisi yapılan seçimlerde oyların % 58 kazanan Rahman Nabiye cumhurbaşkanı seçilmiştir. Daha sonra Tacikistan Komünist Partisi, Halkların Demokratik Partisine dönüşmüştür.

1995 yılında yapılan seçimlerde ise Halkların Demokratik Partisi İmamali Rahman liderliğinde seçimlere girerek ülkedeki yoksulluğun da etkisiyle 181 sandalyeden 60'ını kazanarak mecliste hâkim duruma gelmiş ve İmamali Rahman cumhurbaşkanı olmuştur.

1991 yılında bağımsız olmasının hemen ardından ülkede başlayan iç savaş 1992-1993 yıllarında şiddetlenmiş ve 1997 yılına kadar sürmüş; hükümet ile isyancılar arasında uzlaşmanın sağlanmasıyla son bulmuştur.

2000 yılında yapılan yasama seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi yine birinci olmuştur. Tacikistan'da 2000 yılından itibaren istikrar sağlanmış ve ülkenin yeniden inşasına başlanmıştır. Fakat Afganistan'da yaşanan çatışmalar nedeniyle sınır güvenliği için büyük çoğunlukla Tacik astsubay ve askerlerin bulunduğu Ruslara ait 201.Motorize Piyade Tümeni'nin bölgede varlık göstermesine izin verilmiştir (www. tr.wikipedia.org).

2005 yılında yapılan seçimlerde Halkların Demokratik Partisi seçimleri kazanarak İmamali Rahmanı 7 yıllık süre için Cumhurbaşkanı seçmiştir.

2012 yılında yapılan seçimler sonucunda İmamali Rahman 7 yıllık süre için yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiş ve halen (2016) görevine devam etmektedir. (Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 2).

1.2. Tacikistan'ın Coğrafi Yapısı

Tacikistan, doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti (414 km), güneyinde Afganistan Cumhuriyeti (1206 km), batı ve kuzeyinde Özbekistan (1161 km) ile Kırgızistan (870 km) Cumhuriyetleri'nin yer aldığı, Orta Asya'nın en dağlık kesiminin merkezinde yer alır. Ortak sınırının yanı sıra Pakistan ve Hindistan'a çok yakın mesafede bulunması, bu ülkeye jeopolitik açıdan değer katmaktadır. Tacikistan'ın başkenti Duşanbe bir anlamda Orta Asya'nın merkezidir.

Tacikistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan beş Orta Asya devletinden biri olarak, bulunduğu coğrafya itibariyle, jeopolitik ve jeostratejik konumu, öneme sahiptir. Orta Asya su nehirlerinin ve kaynaklarının % 60-65 burada olup değerli yer altı zenginliği mevcuttur.

Amudarya, Siridarya ve Orta Asya'nın diğer önemli nehirlerinin kaynağını oluşturan dev doğal buzulların Tacikistan sınırları içerisinde bulunması ülkeye önemli stratejik değerler katmaktadır. Tacikistan'daki nehirlerin hemen hemen hepsinin kaynağı yüksek dağlık bölgelerdedir. Bu nehirler üzerinde kurulan hidroelektrik santralle enerji üretimi bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği döneminde Tacikistan önemli elektrik merkezlerinden biri komundaydı.

Güney'deki dağ sıralarının arasında geniş vadiler uzanır. Tümüyle dağ olan yerlerde sık sık şiddetli depremler olmaktadır. Ülkedeki gllerin çoğu Badahşan bölgesinde toplanmıştır. Glerin en büyüğü deniz yüzeyinden 3,960 m. yükseklikle yer alan Karakul Gldr (Engin ve Akgün, 2009: 13).

Ancak dağlık alanlarda da tarım arazisi veya otlak olarak kullanılan araziler mevcuttur. Oradaki topraklarının % 7'si tarım alanı % 23'otlaktır.

Tacikistan Cumhuriyeti'nin 142.100 km² olan yzlmnn yarıdan fazlası 3000 metreden yüksektedir. Ülkede sert iklim hkimdir. Mevsimlerde, kış zamanında çok soğuk, yazlar ise çok sıcak geçmektedir. Sıcaklık kışın dağlık bölgelerde bazen – 60 dereceye kadar düşmekte, yazın ise vadilerde + 48 dereceye kadar çıkmaktadır (Таджикистан в Цифрах, 2015: 9).

Resim 1: Tacikistan Coğrafi Konumu

Kaynak: <http://amcu.gki.tj>

1.2.1. En Yüksek Dağ Aralıkları ve Yükseklikleri

Tacikistan Cumhuriyeti coğrafyası deniz seviyesinden 300 metre ile 7495 metre arasında değişen yüksekliğe sahiptir ve dağlıktır. Güneydoğu da en yüksek dağı, 7495 metre ile eski adıyla Komünizm Tepesi yeni adıyla Somoni Tepesi Dünyanın en yüksek zirvelerinden birisidir. Pamir dağları ve Güneybatısında Vahş, Hisar ve diğer vadiler vardır.

Tablo 1: En Yüksek Dağ Aralıkları ve Yükseklikleri

Tepeler	Deniz Seviyesinden Yüksekliği Metre
1. I. Somoni Tepesi	7495
2. Abuali İbni Sina Tepesi	7134
3. Tepe E. Karzhaneuskaya	7105
4. İstiklal Tepesi	6940
5. Moskova Tepesi	6785
6. Karl Marx'ın Tepesi	6726
7.Garmo Tepesi	6595
8. Sovyet Memurları Doruk Tepesi	6233
9. Engels Tepesi	6507
10. Vudor Tepesi	6132
11. Kuzey Muzkol Tepesi	6128
12. Mayakovskiy Tepesi	6096
13. Pahhor Tepesi	6083

Kaynak: Таджикистан в Цифрах, 2015: 11

1.2.2. Tacikistan'ın En Büyük Nehirleri

Tacikistan Cumhuriyeti'nde birçok göl ve nehir vardır. Nehirlerin toplam uzunluğu yaklaşık 28500 kilometre kadardır. Orta Asya'nın tüm su kaynakların % 60'ını bu nehirler oluşturmaktadır.

Tablo 2: Tacikistan'ın En Büyük Nehirleri

Nehirler	Su yolu uzunluğu Km
Amu-Panç	1415-921
Zerefşan	781
Bartang-Murgab-Oksu	558
Vahş	524
Kafarnihan	387

Kaynak: Таджикистан в Цифрах, 2015: 13

1.2.3. Tacikistan'ın En Büyük Gölleri

Tacikistan göller bakımından oldukça zengindir. Bu göllerin toplam yüzölçümü yaklaşık 1,300 Km² kadardır. Bu göller arasında en büyük olanı Karakul Gölüdür. Karakul, Sarez ve Yashilkul gölleri doğal olarak oluşmuştur. Bu göller 3500 metre yükseklikte yer almaktadır. Aşağıda tablo 3'te en büyük göller ve kapladığı alanlar gösterilmektedir.

Tablo 3: Tacikistan'ın En Büyük Gölleri

Göllerin Adı	Göllerin Alanı Km ²
Karakul	380,0
Sarez	86,5
Zor kul	38,9
Yaşilkul	35,6
Şorkul	16,29

Kaynak: Таджикистан в Цифрах, 2015: 15

1.3. Demografik Yapı

2015 yılında yapılan son nüfus ölçümlerine göre Tacikistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 8 milyon 610 bin kişidir. Erkeklerin payı % 50,5 iken kadınların payı % 49,5 düzeyindedir. Nüfusun % 26,6'sı kentlerde % 73,4'ü kırsalda yaşamaktadır.

Kırsaldaki nüfus kışlak adı verilen küçük köylerde hayat sürmektedir. Tacikistan yüzölçümünün küçük olmasına rağmen üç binden fazla köy bulunmaktadır. Kışlakların çoğunda okul, sağlık evi, alışveriş ve kültür merkezi mevcuttur.

Kışlaklarda yaşayan ailelerde ortalama çocuk sayısı 5 ve 6 civarındadır. Tacikistan İstatistik Kurumu açıklamasını göre 2014 yılında nüfusun % 43'ünü 14 yaşın altındakiler oluşturmaktadır.

1.3.1. Nüfusun Etnik Yapısı

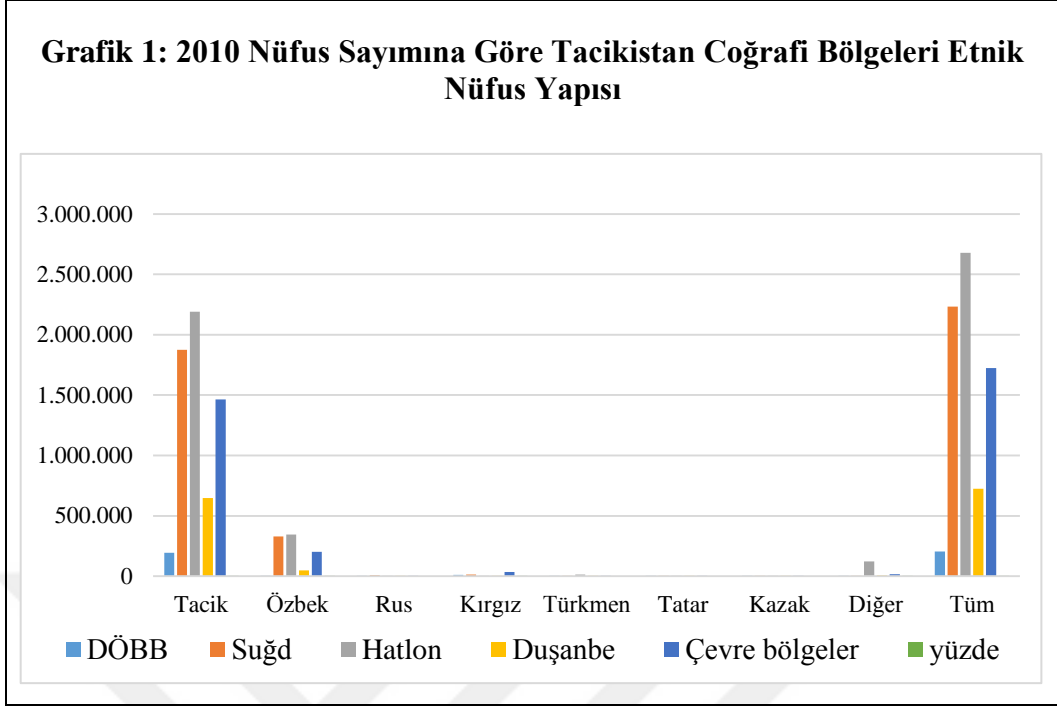
Tacikistan nüfusu farklı etnik yapılardan oluşmaktadır. Bunlardan Tacikler nüfusun % 85'ini, Özbekler % 11,69'unu, Kırgızlar % 2,07'sını, Ruslar % 0,17'sını geri kalanı ise diğerler etnik gruplardan oluşmaktadır.

Ülkedeki resmi dil Tacikçe olup etnik diller ise Özbekçe, Rusça Pamircadır. Ancak bunların resmi bir statüsü yoktur. Ülkede insanların mensup olduğu en büyük din İslam'dır. Halkın % 95'i Sünni Müslüman, % 2'si Şii Müslümandır. Geri kalan % 3'lük kısmı ise Ortodoks Hristiyan ve Protestan'dır ([http://www: amcu.gki.tj](http://www.amcu.gki.tj)).

Tablo 4: 2010 Nüfus Sayımına Göre Tacikistan Coğrafi Bölgeleri Etnik Nüfus Yapısı

Milliyet	DÖBB	Suğd Bölgesi	Hatlon Bölgesi	Duşanbe Şehri	Çevre Bölgeler	Yüzde (%)
	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	
Tacikler	194423	1876218	2189196	648760	1465237	85,04
Özbekler	410	329614	346303	48661	201356	11,69
Ruslar	81	8890	3960	190,61	2846	0,17
Kırgızlar	10949	12896	691	552	35627	2,07
Türkmenler	3	157	14003	690	318	0,02
Tatarlar	8	2600	1123	1866	898	0,05
Kazaklar	3	155	174	189	74	0,00
Diğer	72	3020	21801	5065	16552	0,96
Toplam Nüfus	205949	2233550	2677251	724844	1722908	100,00

Kaynak: [http://www: amcu.gki.tj](http://www.amcu.gki.tj)

Kaynak: Tablo 4'ten üretilmiştir

1.3.2. Nüfus Miktarı

Tablo 5 ve grafik 2'de görüldüğü gibi Tacikistan toplam nüfusu SSTC İstatistik Kurumunun açıklamasına göre 1980 yılında 3 milyon 901 bin kişidir. Nüfus sayımı her 10 yılda bir yapılmaktadır. 1990 yılında ülkenin toplam nüfusu 5 milyon 248 bine ulaşmıştır. Yani Tacikistan nüfusu hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Ülkenin SSCB'den ayrılmasından önce nüfusunun artış hızı % 2,8 idi.

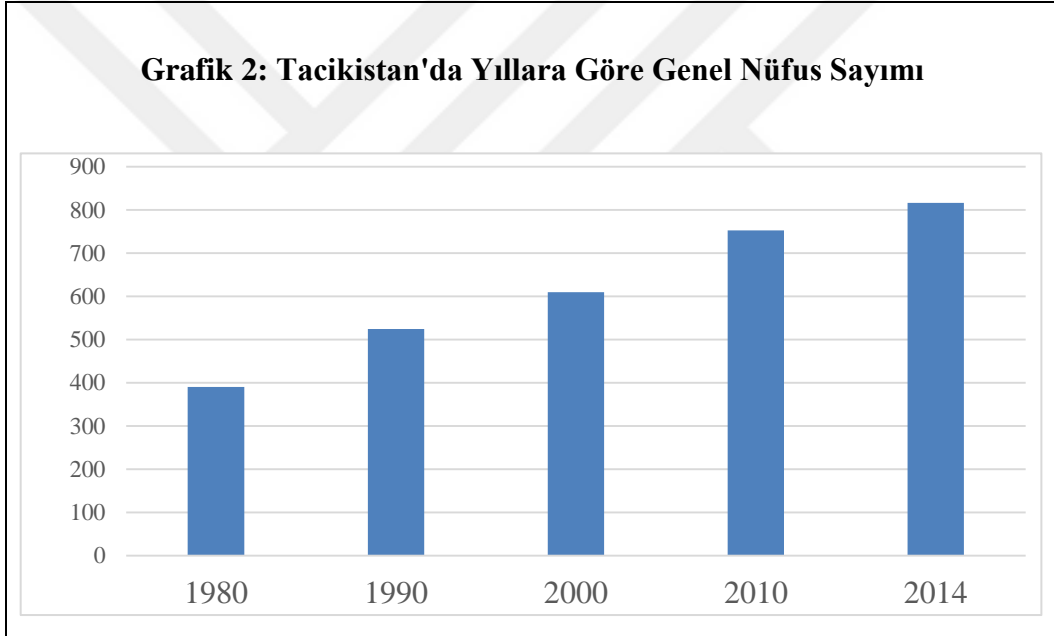
Tacikistan SSCB'den ayrıldıktan sonra 1992-1997 arasında çok yıkıcı bir iç savaşla karşılaşmış ve iç savaş Tacikistan halkına pahalıya mal olmuştur. İç savaş nedeniyle başta Ruslar olmak üzere, yaşayan farklı etnik gruplara mensup vatandaşlar Tacikistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. İç savaş sırasında 60-70 bin Tacikistan vatandaşı yaşamını yitirmiş, 500 bine yakın Tacik vatandaşı da ülkeden başka ülkelere göç etmiştir.

2000 yılından sonra ülkenin nüfusu her yıl artış göstermiştir. 2010 yılında ülke nüfusu 7 milyon 529 bin 600 kişiye ulaşmıştır. 2015 yılında yapılan son nüfus ölçümlerine göre Tacikistan'ın nüfusu 8 milyon 610 bin kişi olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Tacikistan'da Yıllara Göre Genel Nüfus Sayımı

Yıl	Nüfus Miktarı
1980	3.901,000
1990	5.248,000
2000	6.100,000
2010	7.529,600
2014	8.161,100

Kaynak: <http://amcu.gki.tj>

Kaynak: Tablo 5'ten üretilmiştir

1.3.3. Metodolojik Ölçümler

Bu alt bölümde, nüfus artış hızı, kaba doğum ve ölüm oranları, bebek ölüm oranları ve yaşam beklentisi üzerinde durulacaktır. Genel olarak Tacikistan nüfusuyla ilgili bazı sayısal veriler aşağıda tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Tacikistan Nüfus Yapısı

Tacikistan	2010	2011	2012
Toplam Nüfus	7 621 200	7 907 200	7 987 400
Kent Nüfus	2 020 500	2 064 800	2 106 500
Kırsal Nüfus	5 600 700	5 742 400	5 880 900
Çalışabilir Nüfus	4 548 900	4 672 200	4 797 500
Doğan Kişi Sayısı	31 900	29 100	27 800
Ölüm Kişi Sayısı	4 400	4 400	4 300
Evlilik Kişi Sayısı	13 300	12 300	12 400
Boşanma Kişi Sayısı	800	900	900

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 5

Nüfus artış hızı: Doğum oranlarıyla ölüm oranları arasındaki oransal farka nüfus artış hızı denmektedir. Bu fark pozitif veya negatif olabilir. Tacikistan nüfus artış hızı çok yüksek olup % 2,6 civarındadır. 2014 yılı nüfus artış hızı dünya sıralamasında Tacikistan 68'inci sırada yer almıştır. Kentsel nüfus oranı % 26,6 olarak gerçekleştiği ülkede yıllık kentsel nüfus artış oranı 2005-2010 seneleri ortalamasına göre % 1,6 olarak gerçekleşmiştir.

Kaba doğum ve ölüm durumu: Tablo 6'ya göre doğum ve ölüm miktarlarında gitikçe azalan bir seyir gözlenmektedir. 2010 yılında 31900 iken 2012 de 27800 düşmüştür. Benzer şekilde ölüm miktarı 2010'da 4400 iken 2012'de 4300 gerilemiştir.

Evlilik ve boşanma durumu: Tacikistan'da evlilik miktarı gitikçe azalırken boşanma miktarları gitikçe artmaktadır. 2010 yılında evlenen sayısı 13300 kişi iken 2012'de 12400 kişiye gerilemiştir. Aksine olarak boşanan sayısı 2010'da 800 iken 2012'de 900 kişiye yükselmiştir.

Yaşam beklentisi: Ortalama yaşam süresi 2012 verilerine göre 65,33 yıl ile 67,26 yıl aralığında bulunmaktadır. Bu süre erkekler için 62,29 yıl iken kadınlarda ise 68,52 yıl olarak gözlenmiştir (Статистический Ежегодник РТ, 2013: 21-24).

1.3.4. Bölgelere Göre Nüfus Sayısı

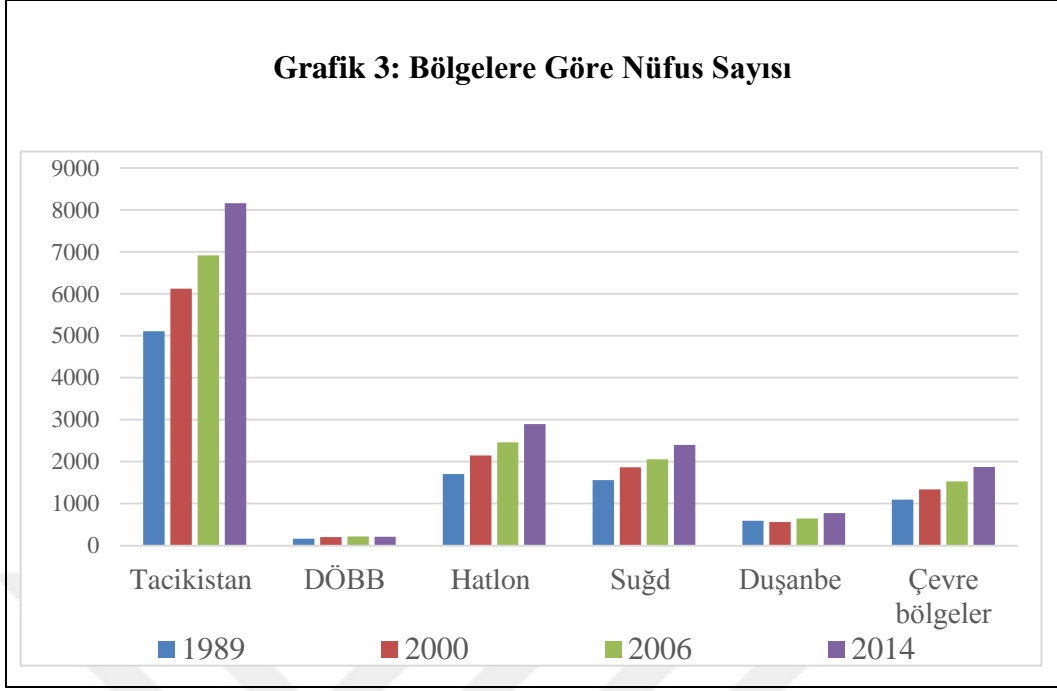
Tacikistan'ın bölgelere göre nüfus yoğunluğu aşağıda tablo 7 ve grafik 3'te sunulmuştur. Ayrıca yıllar itibariyle bölgelere göre nüfus miktarını gösteren bilgiler tablo halinde tablo 8'de ve nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımını gösteren bilgileri içeren grafik 4'te sunulmuştur.

Tablo 7: Bölgelere Göre Nüfus Sayısı

	1989	2000	2006	2014
Tacikistan Cumhuriyeti	5109	6127	6920	8.161,1
DÖBB	161	206	218	212,1
Hatlon Bölgesi	1704	2151	2463	2.898,6
Suğd Bölgesi	1558	1870	2061	2.400,6
Duşanbe Şehri	594	562	646	775,8
Çevre Bölgeler	1092	1338	1531	1,874

Kaynak: <http://amcu.gki.tj>

Bölgelere göre nüfusunun dağılımına bakıldığında bölgeden bölgeye önemli farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. SSCB'nin ardından Tacikistan, 2 bölge, 1 özerk bölge (vilayet) ve son olarak Çevre bölgeler (nahiyeler) olarak ayrılmıştır. Her bölge kendi kültür ve yaşamına sahiptir.

Kaynak: Tablo 7'den üretilmiştir

En yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olan bölgeler arasında ilk sırayı Hatlon bölgesi almaktadır. Hatlon bölgesi yüzölçümü 24600 Km²'dir. Nüfusu ise 1989 yılında 1 milyon 704 bin kişi iken 2014 itibariyle 2 milyon 898 bin 600 kişiye yükselmiştir.

İkinci sırada Suğd bölgesi yer almaktadır. Suğd bölgesinin yüzölçümü 25200 Km²'dir. Nüfus sayısı 1989 yılında 1 milyon 558 bin kişi iken 2014 yılında 2 milyon 400 bin 600 kişiye yükselmiştir.

Üçüncü sırada Çevre bölgeler (nahiyeler) yer almaktadır. Çevre bölgelerin yüzölçümü 28700 Km²'dir. Nüfus miktarı 1989 yılında 1 milyon 92 bin kişi iken 2014 yılında 1 milyon 874 bin kişiye yükselmiştir.

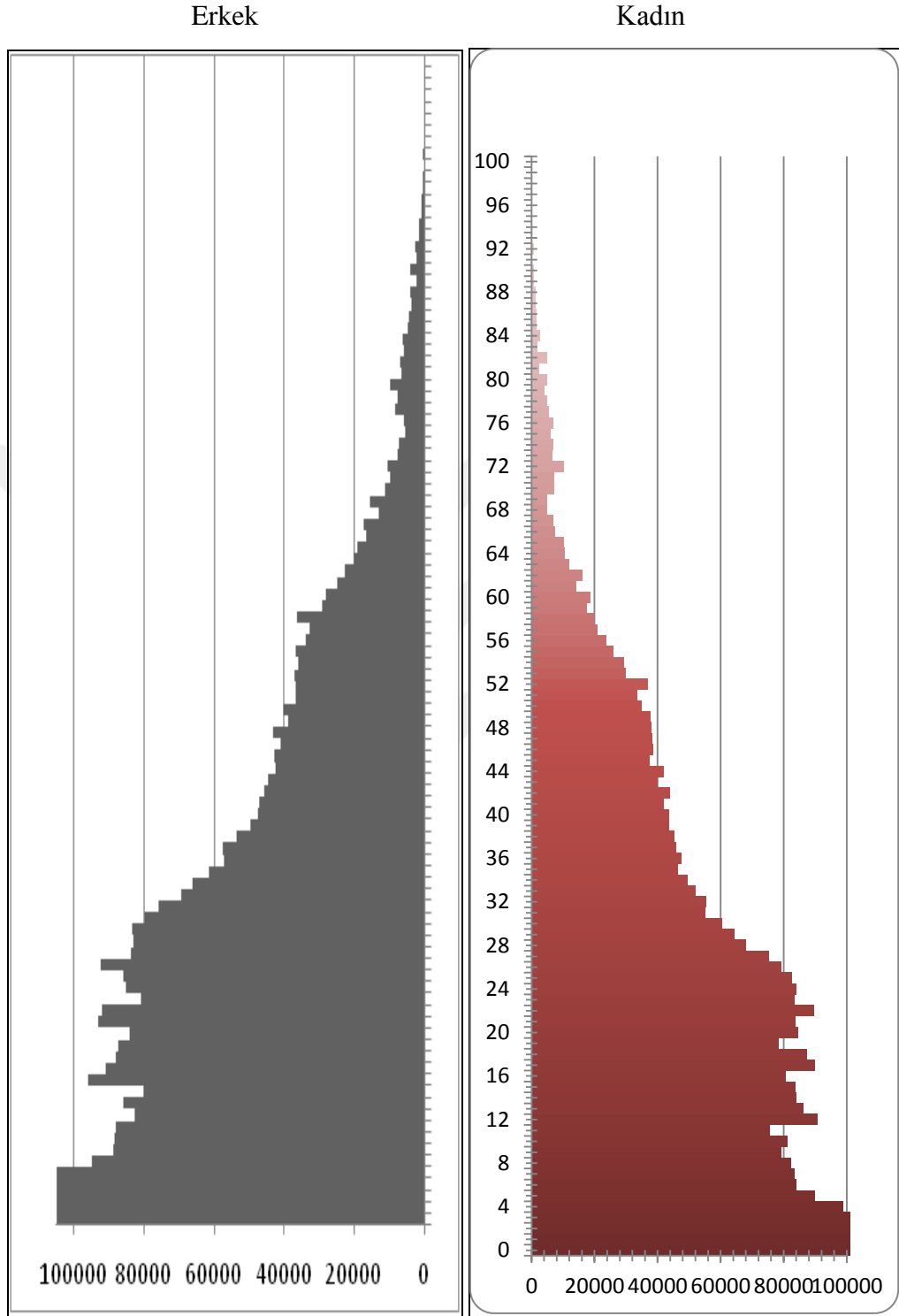
En düşük nüfus miktarına sahip olan bölge DÖBB dördüncü sıradadır. DÖBB'in yüzölçümü 64100 Km²'dir. Nüfusu 1989 yılında 161 bin iken 2014 yılında 212 bin 100 kişiye çıkmıştır. Bölge, dağlık ve soğuk olduğundan dolayı nüfus sürekli olarak göç vermektedir.

Tablo 8: Bölgelere Göre Yerleşik Nüfus (Bin Kişi)

Yıllar	Tacikistan Cumhuriyeti	DBÖB	Suğd Bölgesi	Hatlon Bölgesi	Duşanbe Şehir	Çevre Bölgeler
Tüm Nüfus						
1979	3801,4	126,8	1194,7	1193,0	501,0	785,9
1989	5092,6	160,9	1554,2	1663,9	601,5	1112,1
1995	5633,8	188,0	1740,8	1956,0	511,9	1237,1
2000	6126,7	206,4	1871,2	2149,3	561,2	1338,6
2001	6250,0	208,5	1900,4	2196,6	575,9	1368,6
2005	6780,4	217,9	2027,8	2404,1	631,7	1498,9
2010	7529,6	220,6	2216,9	2700,2	706,1	1685,8
2010	7565,0	206,0	2237,0	2676,0	724,0	1722,0
2011	7616,4	206,3	2251,7	2693,9	730,5	1734,0
Kentsel Nüfus						
1979	1325,5	17,9	434,0	255,9	495,3	122,4
1989	1655,1	20,2	522,4	338,1	594,0	180,4
1995	1582,4	24,3	522,5	364,6	511,9	159,1
2000	1624,9	27,5	496,4	373,6	561,2	166,2
2005	1791,9	28,7	522,6	419,6	631,7	189,3
2010	1987,5	29,3	560,4	464,5	706,1	227,2
2010	2005,0	28,0	560,0	462,0	724,0	231,0
2011	2017,8	28,0	563,3	464,0	730,5	232,0
Kırsal Nüfus						
1979	2475,9	108,9	760,7	937,1	5,7	663,5
1989	3437,5	140,7	1031,8	1325,8	7,5	931,7
1995	4051,4	163,7	1218,3	1591,4	-	1078,0
2000	4501,8	178,9	1374,8	1775,7	-	1172,4
2005	4988,5	189,2	1505,2	1984,5	-	1309,6
2010	5542,1	191,3	1656,5	2235,7	-	1458,6
2010	5560,0	178,0	1677,0	2214,0	-	1491,0
2011	5598,6	178,3	1688,4	2229,9	-	1502,0

Kaynak: Tajikistan in Figures, 2015: 25

Grafik 4: Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2014)

Kaynak: Tajikistan in The Figures, 2015: 30

1.4. Eğitim Sektörü

Eğitim sistemi, değişik yaş grupları basamaklar için çok çeşitli programlara sahiptir. Bu programları uygulayabilme imkânı, maddi kaynak ve eğitim için gerekli teknik altyapının gelişimi ve nihayet kadro potansiyeli gibi bir dizi faktörlerin varlığına bağlıdır.

1990'lı yıllarda Tacikistan'da yaşanan iç savaş ve bunun sonucunda meydana gelen ekonomik kriz ülkede istikrarsızlık ve benzeri olaylar doğurmuştur. Bu kriz Tacikistan'ın eğitim sistemini'de olumsuz yönde etkilemiştir. Okula giden çocukların sayısında kayda değer bir azalma gözlenmiştir. Öğrenci ve öğretmen yetersizliği ve okulların alt yapısının zayıflığı verilen eğitimin kalitesini düşürmüştür. Bu olumsuzluğun asıl sebebi iç savaş sırasında öğrencilerin eğitim araç ve gereçlerinden mahrum kalması ve bir kısım öğrencilerin ailelerini geçindirmek için eğitimlerine son vererek çalışmak zorunda kalmış olmalarıdır.

Tacikistan'da ilkökul, orta okul ve lise eğitiminin içeriği, matematik, fizik, kimya, Rusça ve İngilizce olmak üzere yabancı dil ve fen disiplinleri gibi alanlarda öğrencilere köklü ve temel eğitim vermede yetersiz kalmıştır. Bütün bunlar, özellikle kalifiye personele duyulan ihtiyaç ve emek piyasasındaki rekabet dikkate alındığında, profesyonel eğitimin kalitesi üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur.

Eğitim sisteminin kökten modernleştirilmesi devletin daha çok eğitim harcaması yaparak eğitimin alt yapısını yenileme çalışmalarının başlatılması, eğitim sistemindeki eksikliklerin giderilmesini ve daha iyi bir sistem kurmayı amaçlıyordu. Fakat ülkenin bunun başarması için uzun zamana gerek vardır.

1.4.1. Tacikistan'ın Eğitim Sektörüne Kısa Bir Bakış

Eğitim sistemi oryantasyon eğitimi, okul öncesi eğitim ve genel eğitim programlarından oluşmaktadır. Çocukların eğitim gelişim yaşları 1-6 (7)'dir. Okulda eğitim 6 yaşında başlamaktadır. Eğitim sistemi içerisinde okul öncesi eğitim ve öğretimden sonra genel eğitim mesleki eğitim, diploma eğitimi ve ek eğitim bulunmaktadır. Eğitim sistemi ve özelliklerini gösteren tablo 9 aşağıda sunulmaktadır.

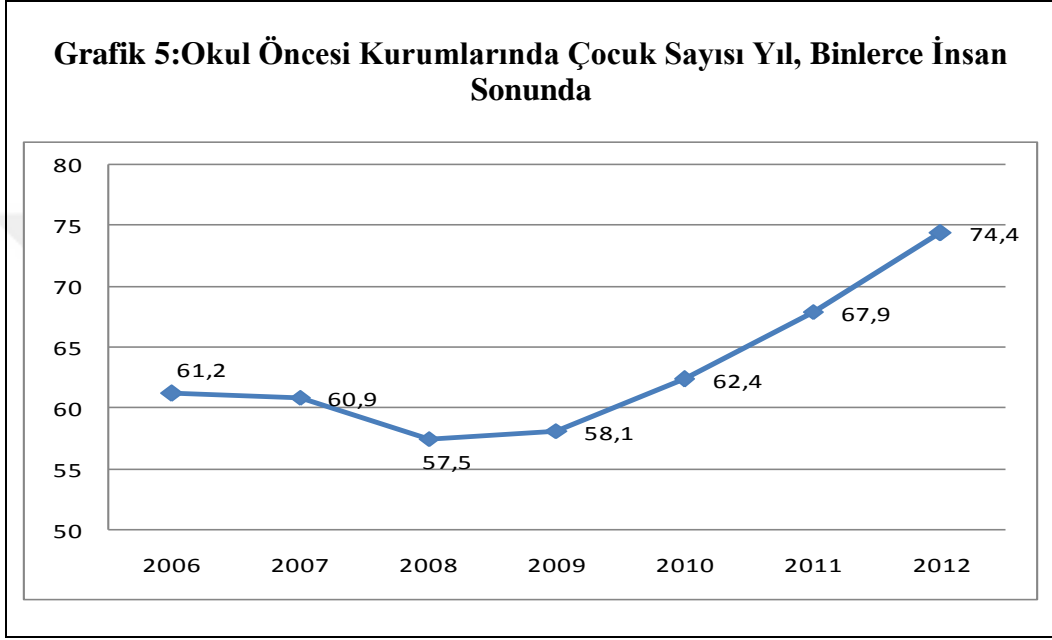
Tablo 9: Tacikistan'ın Eğitim Sistemi

Eğitim düzeyi	Eğitim Süreleri	Yaş	Eğitim Kurumları
Okul Öncesi eğitim ve öğretim	1-3 /3-6 yıl	1-6 (7)	-Kreş ve okul öncesi eğitim (ana okulu)
Genel Eğitim:	11 yıl	7-17 yaş arası	
<ul style="list-style-type: none">• İlk öğretim• Temel orta öğretim• Genel orta öğretim	4 yıl 5 yıl 2 yıl	7-10 11-15 16-17	-İlköğretim okulları -Orta Öğretim Okulları -Liseler, Sanat okulları, spor okulları
Tamamlayıcı eğitim			-Kulüpler, Okullarda spor salonlarındaki eğitim, ders dışı faaliyet merkezlerindeki eğitimler
Özel eğitim			-Kimsesiz çocuklar ve bakıma muhtaç hastalıklı çocuklar için yatılı okullar ve özel okullar
Mesleki Eğitimi:	1-3 yıl 2-4 yıl	16 yaş ve sonrası	
<ul style="list-style-type: none">• ilk Basamak meslek okulları• İkinci Basamak meslek Okulları• Yüksek Okullar	4-6 yıl	16 yaş ve sonrası	-Sanat Kolejleri, eğitim merkezleri -Liseler, Kolejler,
		18 yaş ve sonrası	-Üniversiteler, Akademiler, enstitüler
Üniversite eğitimi sonrası eğitim (post graduate)			-Master ve doktora eğitimi

Kaynak: National Strategy EDRT, 2011:5

Tacikistan'de eğitim hizmetleri eğitim bakanlığı aracılığıyla devlet tarafından ücretsiz olarak yürülmektedir. İlkokulların ve tüm orta öğretim kurumlarının sayısı yaklaşık 3200'ü bulmaktadır. Tacikistan'ın en önemli yükseköğretim kurumu 18 araştırma enstitüsü

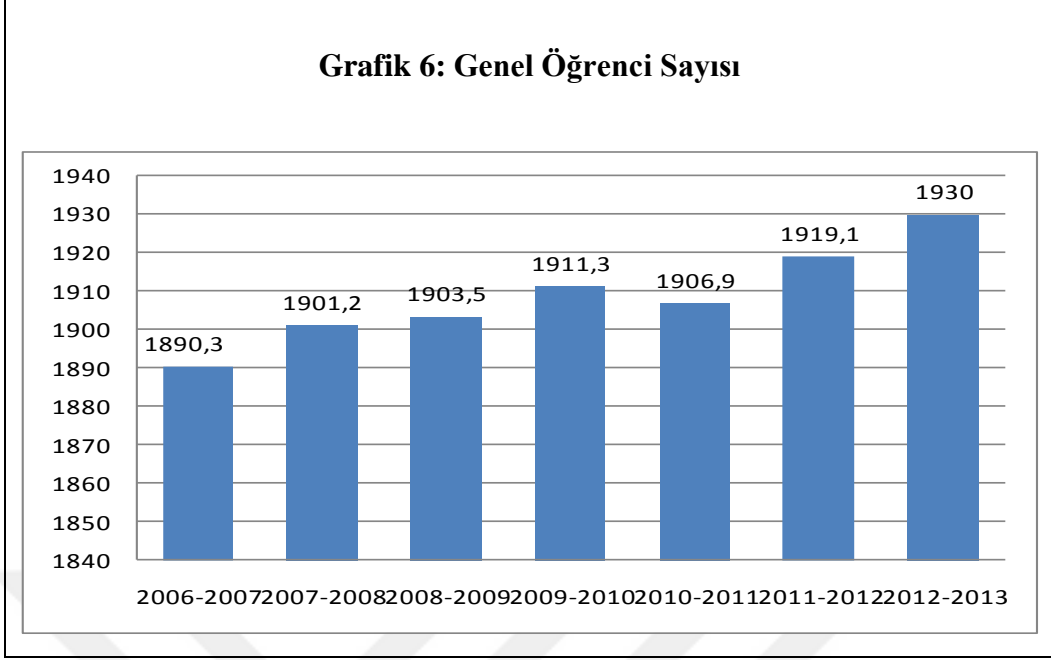
bulunan Tacikistan İlimler Akademisi'dir. Bunun yanı sıra 1 üniversitesiyle 7 yüksekokulu mevcuttur. Okuma yazma bilenlerin oranı ise % 90 civarındadır. Diğer bazı kaynaklara göre %99'dur. Tacikistan'da eğitim ve öğretim gören okul öncesi kurumlardaki öğrenci sayılarını gösteren grafik 5 ve yıllara göre genel öğrenci sayılarını gösteren grafik 6 aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: Статистический Ежегодник РТ, 2013: 46

Yukardaki grafikte görüldüğü gibi okul öncesi kurumlardaki öğrenci sayıları 2008 ve 2009 yıllarında azalmış olmasına rağmen 2010 yılından itibaren gitikçe artış göstermektedir.

Grafik 6: Genel Öğrenci Sayısı

Kaynak: Статистический Ежегодник РТ, 2013: 48

Grafik 6’de görüldüğü üzere Tacikistan’da toplam olarak öğrenci sayısında yıllara göre artış gözlenmektedir. Bu durum Tacikistan devletini eğitime önem verdiğini ve halkın bu öneme kayıtsız kalmadığını ve ilgi duyduğunu göstermektedir.

Tacikistan eğitim sistemini, çıkarmış olduğu yasalarla öncelik arz eden alanlardan biri olarak ilan edilmiştir. Devlet, konuyla ilgili bu alanla politikasını hayata geçirmek üzere vatandaşlarına eğitim alma hakkını sağlamaya yönelik bir sistem oluşturmuş ve bugüne kadar farklı tepkilerle karşı karşıya kalmıştır. Tacikistan Devletinin eğitim alanında uyguladığı politikasının esas prensipleri aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Tüm vatandaşlar için eşit ve kolay erişilebilirlik hakkı tanınmıştır.
- ✓ Eğitimin insan merkezli olması kabul edilmiştir.
- ✓ Eğitim ve kültür alanının bir bütünlük arz etmektedir.
- ✓ Yönetimin demokratik ve toplum devleti bilincine sahip olması esastır.
- ✓ Eğitim ile ülkedeki sosyo-ekonomik alanın ahenk içinde gelişmesi hedeflenmektedir.
- ✓ Eğitim doğal bir hak olup kamu meselesidir.
- ✓ İkincil eğitim kurumları yerel hükümet kuruluşları tarafından denetlenir.

- ✓ Birinci, ikinci ve daha yüksek profesyonel (meslek) kurumları bakanlıklar ve onların ajansları tarafından yönetilir.
- ✓ Eğitim Yasası ile uzak ve dış ülkelerde eğitim almak için kolaylık sağlamaktadır (National Strategy EDRT: 30).

Ülke vatandaşlarının eğitim alma hakkını sağlayan yasalar, devlet tarafından belirlenmektedir. SSCB sonrasında ülke yeni bir eğitim sistemi kurmuştur. Bunun için bir eğitim konsepti oluşturmuştur. Tacikistan yenilenmekte olan eğitim sisteminin kalitesini içerik bakımından geliştirme, devlet eğitiminin yeni standartlarını mevcut uluslararası eğitim normları temelinde ileriye götürme ve mükemmelleştirmeyi amaç edilmiştir. Kabul edilen konseptin eğitimin içeriği, yapısı ve uygulama mekanizması tespit edilmiş ve on yıl boyunca uygulanması tasallanmıştır. Eğitimde 2004-2014 yıllarını kapsayan reformun amaçları aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Ülkedeki pazar ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayacak kaliteli eğitim alma şartları oluşturmak;
- ✓ Aralıksız olarak her yaşta eğitim almak;
- ✓ Yüksek tahsilli, yaratıcılık ruhuna ve derin bilgiye sahip kendini geliştiren uzman yetiştirmektir.

Ülkede Mesleki Eğitim Sistemi 2003 yılında "Lisans Sonrası Meslek Yüksek Eğitimi" yasası kabul edilmiştir. Eğitim sistemi söz konusu yasada vatandaşların yeteneklerini göz önünde bulundurmadır. Ülkedeki yüksek öğretim için herkese eşitlik hakkı verilmektedir. Tacikistan Cumhuriyeti Meslek Yüksek okullarını desteklemekte ve geleneklerin geliştirilmesini ön planda tutmaktadır.

Yüksek öğretim kurumlarının yasal statüleri, türleri ve isimleri, yapıları, devlet eğitiminin standartları, eğitim programları, basamakları, üniversite eğitim süresi ayrıca üniversite eğitiminin metodolojik ve ilmi faaliyetleri, öğretim ve ilmi araştırma faaliyetleri yapan kurumların yetki ve görevleri tespit edilmiştir. Bütün bunlar devletin eğitim konusundaki politikasını uygulama temelini teşkil etmektedir. Tacikistan'da mevcut olan istikrarsızlığa rağmen, son zamanlarda lise sayısı ve öğrenci kontenjanında sürekli olarak bir artış görülmektedir (www.tasam.org/tr/tc).

1.4.2. Tacikistan Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Durumu ve Gelişimi

2003-2007 yılında Tacikistan Cumhuriyetinde 1 688 307 öğrencinin eğitim aldığı 3830 lise faaliyet durumdadırlar. Öğrencilerin bazılarının farklı etnik topluluğa dâhil olmaları dolayısıyla farklı dillerde özellikle Tacikçe, Rusça, Özbekçe ders almaktadırlar.

2007 yılı sonrasında orta öğretim düzeyinde 84 gymnasium, 50 lise ve 25 kolej (paralı) sözleşmeli olarak eğitim vermektedirler. Ülkede üstün yetenekli öğrenciler için özel lise ve uluslararası liseler faaliyet göstermektedir. Örnek verecek olursak, Tacikistan'da Tacik-Türk ve Tacik-Rus liseleri 1991-1995 yıllarından itibaren başarıyla çalışmalarına devam etmektedir. Toplamda 2242 öğrencinin eğitim aldığı Tacik-Türk liselerinin sayısı bugünlerde 7'ye ulaşmıştır. Söz konusu liselerde verilen eğitim kalitesi yüksek olup, mezunları Türkiye ile Tacikistan başta olmak üzere dünyanın her yerinde, özellikle ABD ile eski SSCB devletlerinde, başarılı bir şekilde üniversitelerde öğrenimlerini devam ettirmektedir.

Tacikistan'da SSCB'de kızların okula gitmesi dördüncü sınıf veya en fazla sekizinci sınıfa kadardı. Lise okumasına izin verilmezdi. Başta kız çocukları olmak üzere çocukların büyük çoğunluğunun eğitim alamadıkları ve ayrıca eğitim almak için gerekli ortamın mevcut olmadığı gerçeğinden hareketle son zamanlarda bu sorunların ortadan kaldırılmasına dikkat edilmektedir.

İllerdeki köy okullarının gelişmesi için devlet tarafından büyük miktarda bütçe ayrılmaktadır. Eğitim sistemi, ayrıca destekleme fonlarıyla finanse edilmektedir. Köy okulları da dâhil olmak üzere ülkedeki okulların tümünü kapsayan Devlet Başkanlığı Bilişim Programı kabul edilmiş ve başarılı bir biçimde uygulanmaktadır.

Lise eğitimini destekleme amacıyla finansal fonları merkezleri, lise öğretmenleri için meslek geliştirme kurumları oluşturulmuştur. Son 5 yıl içinde çeşitli köylerde 4652 öğrenci kapasiteli 14 yeni lise inşa edilmiştir. Ayrıca mesleki eğitim vermek amacıyla yeni meslek yüksekokulları kurulmaktadır. Tacikistan'da eğitim veren kurumların sayısı ve eğitim elemanlarının statüsünü gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 10: Tacikistan Eğitim Durumu

Gymnasium	84
Lise	54
Kolej	25
Yüksek öğretim kurumu	34
Devlet	33
Özel	1
Öğrenci sayısı	146219
Akademisyen	7761
Prof.	332
Doç.	1092
Doktora	1803

Kaynak: İlgili veriler kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 10'den görüleceği üzere Tacikistan Cumhuriyeti'nde halen 34 yükseköğretim kurumu mevcuttur. Bu kurumların 33'ü devlet 1'i ise özeldir. Söz konusu yüksek öğretim kurumlarında öğretim 7761 öğretim üyesi çalışmakta, bunların 332'si Profesör, 1092'si Doçent ve 1 803'ü ise Doktora unvanına sahiptir. Bu kurumlarda 146 219 öğrenci öğrenimlerine devam etmektedir. Üniversitelerdeki öğretim üye ve elemanları pedagojik ve ilmi düzeylerinde eskiye nazaran yükselme olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Tacikistan'da okul öncesi eğitim, mesleki teknik eğitim ve yükseköğretim kurumlarının sayısı ve bu kurumlardaki öğrenci sayılarını gösteren tablo 11 bilgi vermek amacıyla aşağıda sunulmuştur.

Tablo 11: Tacikistan'ın Eğitim ve Kültür

	2010	2011	2012	2013	2014
Okul Öncesi Eğitim Kurumları (1.000 kişi)	488	494	508	527	586
Okul Öncesi Eğitim Alan Öğrenci Sayısı	62.5	67.9	74.5	80.4	80.8
İlk okul Sayısı	548	532	528	501	567
Orta okul Sayısı	2.463	2.557	2.584	2.657	2.7045
İlkokula Giden Öğrenci Sayısı (1.000 kişi)	1.694,7	1.702,9	1.713,8	1.717	1.787
Öğretmen Sayısı (1.000 kişi)	93.6	94.2	97.7	100.6	122.1

Yüksek Öğretim Kurumu Sayısı	33	33	33	33	33
Yüksek Öğretim Öğrenci Sayısı(1.000 kişi)	151.7	152.2	150.1	159.4	165.1
Yüksek Öğretim Mezun Sayısı (1.000 kişi)	27.7	28	36.2	29.1	30.2
Mesleki Teknik Eğitim Veren Kurum Sayısı	66	67	67	63	67
Mesleki Teknik Eğitim Alan Öğrenci Sayısı	22.630	23.857	23.238	21.593	22.700
Mesleki Teknik Eğitim Mezun Sayısı	10.387	10.596	10.667	11.103	11.109

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 5

Tablo 11’de görüldüğü üzere hem kurumların sayısında hemde bu kurumlardaki öğrenci sayılarında yıllara göre bir artış gözlenmektedir. 2010 yılında okul öncesi eğitim kurumlarında 488 bin kayıtlı öğrenci bulunurken 2014 yılında bu sayı 586 bin öğrenciye ulaşmıştır. Benzer şekilde yükseköğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı 2010 yılında 151 700 iken bu sayı 2014 yılında 165 100 öğrenci sayısına ulaşmıştır. Mesleki teknik eğitim kurumlarında mezun öğrenci sayısı 10 387 iken bu sayı 2014’te 11109’a ulaşmıştır.

Tacikistan eğitim politikası, üniversitelerin maddi, teknik ve bilişim alt yapısını geliştirmek ve dünyanın önde gelen üniversitelerinin standartlarıyla erişmeye odaklanmış bulunmaktadır. Yükseköğretim alanında gereken temel, genel mesleki ve özel bilgi seviyesini artırmak için çok aşamalı lisans ve master öğretim programları, bulunmaktadır. Butun okulları aynı zamanda uluslararası karşılıklı olarak diploma verme imkânını bulunmaktadır. Rusya-Tacikistan (Slavyan) Uluslararası Üniversitesinin yapmış olduğu anlaşmalar bunun bir örneğidir. DBÖB’in merkezinde Horuğ şehrinde Uluslararası bir Üniversite Ağa Khan Vakfı tarafından inşa edilmiştir.

Yükseköğretim kurumlarında yeni temel ve uygulamalar ilmi araştırmalar öğrenciler ve öğretmenler için başarıyla devam etmektedir. Son yıllarda eğitim ve öğretim ortamında iyileşmeler gözlenmektedir. Ayrıca uzman yetiştirme kalitesinin kontrolü organize edilmiş durumdadır. Orta eğitim kurumlarında ihtiyaç duyulan kalifiye pedagoğ öğretmenler başta olmak üzere, mezun olan genç uzmanların istihdamı üniversitelerin önemli amaçlarından birini teşkil etmektedir. Halen üniversitelerin yurt içinde ve yurt dışında ki yönetim kurumlarıyla karşılıklı işbirliği yapılmaktadır. Tacikistan Cumhuriyeti’nde eğitimde kaydedilen başarıların yanında genel ve meslek eğitim kurumlarının verimli çalışması

üzerinde ekonomik sıkıntılarının ve etnik faktörlerin başlı olumsuz etkilerinin olduğunda ifade etmek gerekmektedir (www.tasam.org/tr/tc).

1.5. Sağlık Sektörü

Bir ülkenin sağlık düzeyi ile ilgili göstergeler, o ülkenin kalkınmışlık derecesini ortaya koyan veriler arasında sayılabilmektedir. Tacikistan sağlık sektörünün yapısı ve özellikleri bu alt bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde sağlık hizmetleri sağlık personelinin durumu ve sağlık alt yapısı ele alınmaktadır.

1.5.1. Sağlık Hizmetleri'nin Genel Durumu

Tacikistan'da SSCB'nin ardından devlet kurumları yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda kurumsal yapılanmaya gidilmiştir. Bağımsızlıktan sonra 2000 yılına kadar sağlık hizmetlerinde çok fazla gelişme sağlanamamıştır. Sağlık hizmetlerindeki yapısal sorunların yanında iç savaş sırasında birçok sağlık personelinin ölmesi ve ülkeden ayrılmasından dolayı aksamalar yaşanmıştır. 2000 yılından itibaren sağlık Bakanlığının hedefi gençlerin, kadınların ve tüm halkın düzenli olarak sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sağlamaktır. Tacikistan'da sağlık hizmetlerinin GSYH'ye oranı son 10 yıl içinde % 4,6' den % 5,3 yükselmiştir. Ancak bu payın oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Tacikistan sağlık sektörüne Dünya Bankasının desteği uzun zamandan beri devam etmektedir. Ülke birçok sektörde olduğu gibi sağlık sektöründeki sıkıntılarını da Dünya Bankası desteğiyle çözmeye çalışmaktadır. Ülke birinci basamak sağlık hizmetleri için finansmanında ve yapılan reformlarda Dünya Bankası desteği sağlanmıştır. Dünya Bankası Tacikistan sağlık projesini geliştirmek suretiyle performansa dayalı bir pilot finansman programı uygulamıştır. Özellikle sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırmak hedeflenmiştir. Bunun dışında Dünya Bankası Kurumsal Gelişim Fonu (IDF) kişi başına hibe şeklinde sağlık sistemini iyileştirilmek amacıyla Tacikistan devletini desteklemektedir. Ayrıca Japonya Sosyal Kalkınma Fonu, Hatlon bölgesinde sağlık alanında okul öncesi yastaki çocuklar için ev, bahçe ve beslenme faaliyetlerini desteklemektedir. Tacikistan'da da genç nüfusun sayısı yüksektir. Bundan dolayı artan genç nüfusun eğitim ve sağlık ihtiyaçlarında artmaktadır. Bu nedenle devletin bu durumu dikkate alınarak geleceğe yönelik olarak planlamasını yapmalıdır (www.globalpartnership.org/tj).

1.5.2. Hastane ve Yatak Sayısı

Hâlihazırda ÷lkede 375 hastane bulunmaktadır. Belli başlı merkezlerde bulunmakta olan hastaneler dışında kırsal alanda sağlık hizmeti vermekte olan birçok sağlık evleride vardır. Hastanelerdeki yatak kapasitesi özelikle 2010 yılından itibaren artmaktadır. Tacikistan'daki yatak sayısını bölgesel düzeyde gösteren tablo 12 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 12: Hastane ve Yatak Sayısı

	2010	2011	2012	2013	2014
Tacikistan Cumhuriyeti	38167	38150	38107	38582	38714
Dağlık Özerk Badahşan Bölgesi	1985	2028	1938	2024	1985
Hatlon Bölgesi	11114	11167	11080	11178	11202
Suğd Bölgesi	14125	14212	14313	14480	14457
Duşanbe Şehri	5518	5403	5406	5486	5447
Çevre Bölgeler	5425	5340	5370	5414	5623

Kaynak: Агентии Омор ЧТ, 2015: 17

Tablo 12’den anlaşılacağı gibi ülkede 2010 yılında toplam yatak sayısı 38167 iken 2014 yılında 38714’e çıkmıştır. Toplamda yatak sayısı dört yılda 547 artmasına rağmen bu artış yetersizdir. Dağlık Özerk Badahşan Bölgesinde hastanelerin yatak kapasitesinde fazla değişiklik görülmemektedir. Diğer bölgelerde ise yıllara göre az da olsa değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin 2010 yılında Hatlon bölgesinde 11114, Suğd bölgesinde 14125, iken 2014 yılında bu sayı Hatlon bölgesinde 11202, Suğd bölgesinde 14457’ye yükselmiştir. Nüfus artış hızı dikkate alındığında bu sayıların yetersiz olduğu muhakkaktır.

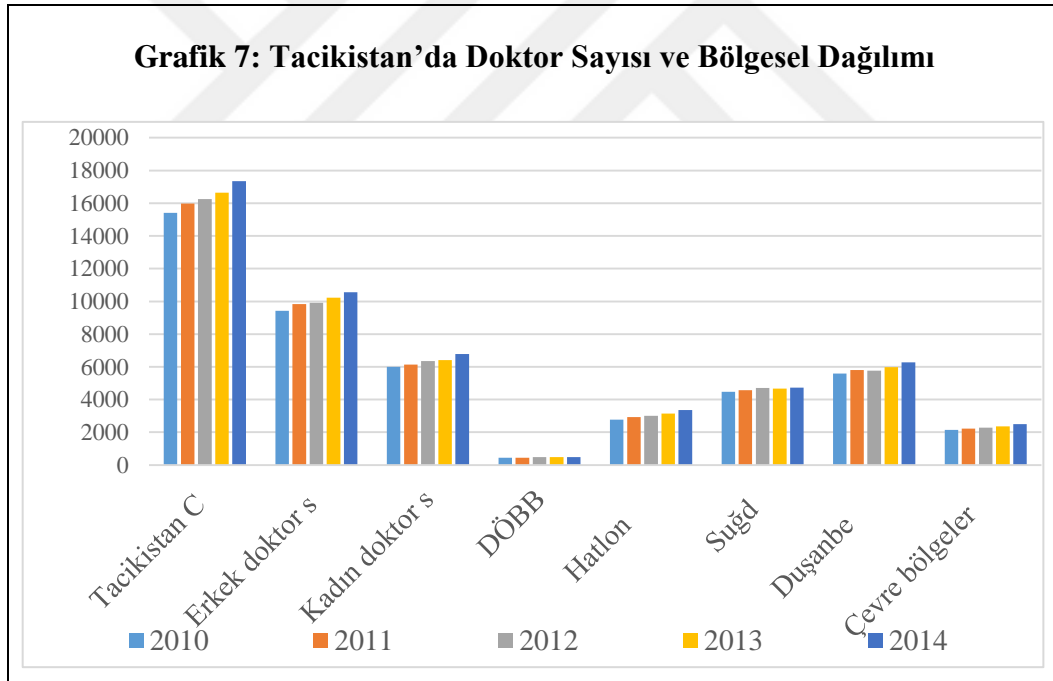
1.5.3. Sağlık Personelinin Genel Durumu

Tacikistan genelinde hastanelerde toplam olarak 17352 doktor ve diş hekimi hizmet vermektedir. Ebelerin ve hemşirelerin sayısı ise 44 bin dolayındadır. Tacikistan’da 394 kişiye bir doktor düşmektedir. Tacikistan Cumhuriyeti’ndeki doktor sayısının bölgelere göre dağılımını gösteren tablo 13 ve grafik 7 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 13: Tacikistan’da Doktor Sayısı ve Bölgesel Dağılımı

	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam Doktor Sayısı	15412	15973	16248	16649	17352
Erkek Doktor Sayısı	9414	9838	9903	10234	10568
Kadın Doktor Sayısı	5998	6135	6345	6415	6784
DÖBB	442	453	486	486	479
Hatlon Bölgesi	2764	2926	3002	3140	3361
Suğd Bölgesi	4476	4567	4707	4673	4728
Duşanbe Şehri	5593	5803	5774	5982	6282
Çevre Bölgeler	2137	2224	2279	2368	2502

Kaynak: Агентии Омори ЧТ, 2015: 37

Kaynak: Tablo 13’den üretilmiştir

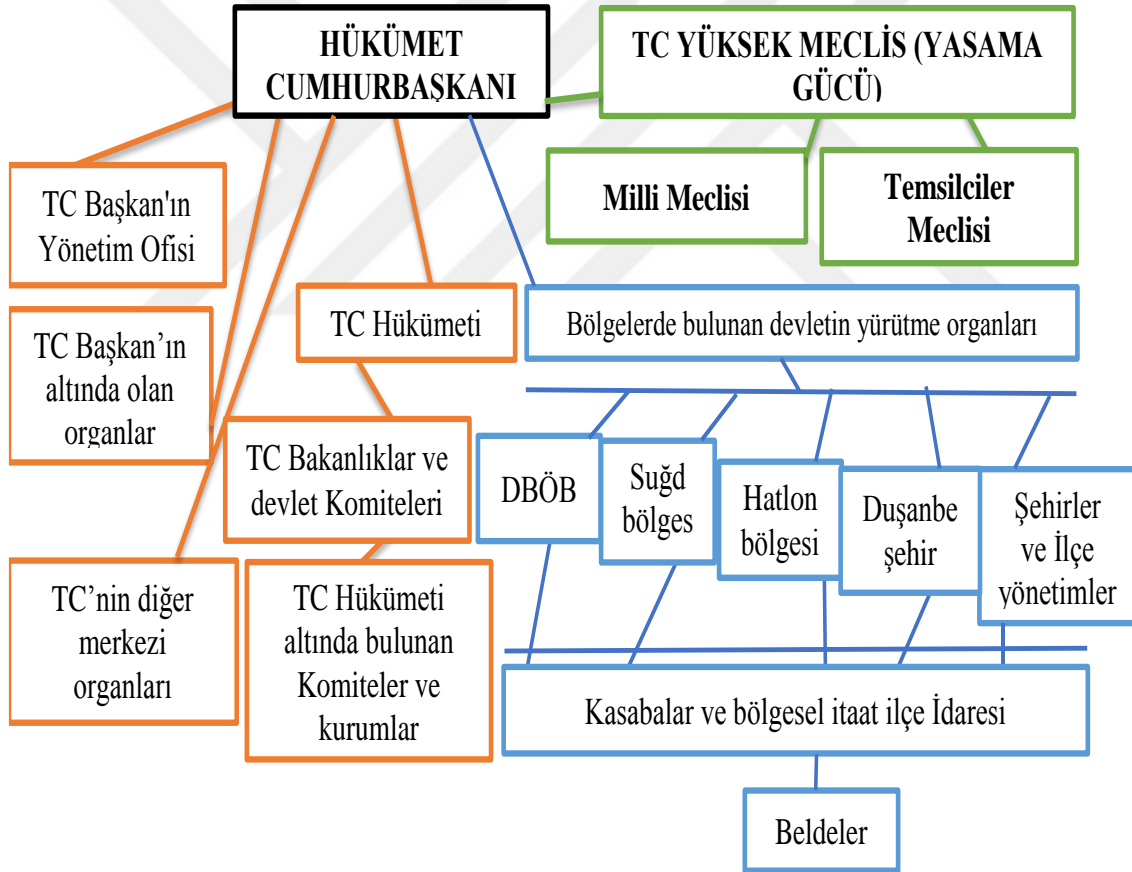
Ülkede 2010 yılında doktor sayısı toplam olarak 15412 civarında iken 2014 yılında bu sayı 17352’ye yükselmiştir. Ülke genelinde erkek ve kadın doktor sayılarında yıllara göre artış gözlenmektedir. Erkek doktor sayısı 2010 yılında 9414, kadın doktor sayısı ise 5998 kadardır. 2014 yılında ise erkek doktor sayısı 10568’e ve kadın doktor sayısı ise 6784’e

yükselmiştir. Ancak dış hekimlerinin sayısı burakamlara dâhil edilmiştir. Bu sonuçlar grafik 7'den de gözlenmesi mümkündür.

1.6. Tacikistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı

Tacikistan, demokratik ve laik bir hukuk devletidir (1994 anayasası). Ülkede başkanlık sistemi geçerlidir. Cumhurbaşkanı secimle belirlenir. Parlamento iki kademelidir. Tacikistan'ın siyasi ve ideri yapısını gösteren Resim 2 görsellik sağlamak amacıyla aşağıda sunulmuştur.

Resim 2: Tacikistan Siyasi ve İdari Organizasyon Yapısı

Kaynak: National Human Development Report 2011: 32

63 sandalyeli “Temsilciler Meclisi”nin üyeleri 5 yıl için seçilir. 33 sandalyeli “Milli Meclisi”nin 25 üyesi 5 yıl için seçilir. 8 üye Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Ülke, vilayetlere, nahiyelere, beldelere, köylere ayrılmaktadır. Toplam 4 vilayet, 58 nahiyeye, 367 belde (jamoat) ve 3 000 den fazla köy vardır

Tacikistan SSCB’nin dağılmasından sonra 9 Eylül 1991’ yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak hemen ardından ülkedeki çeşitli muhalif gruplar arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çatışmalarla beraber ülkede iç savaş başlamıştır. 1992-1993’te en şiddetli seviyesine ulaşan iç savaş 1997 yılına kadar devam etmiştir. 27 Haziran 1997’de muhalif taraflar arasında varılan uzlaşma ile sona eren savaş nedeniyle başta etnik Rus kökenliler olmak üzere on binlerce insan yurt dışına göç etmiştir. 1999 yılına doğru ülkenin ilk seçimleri yapılmıştır. Tacikistan Cumhuriyeti bugüne kadar yeniden yapılanma sürecindedir. 1999 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 2000 yılındaki parlamento seçimleri yabancı gözlemciler tarafından uluslararası standartlara uygun oldukları şeklinde değerlendirilmiştir. 1997 yılında bu güne kadar Tacikistan’da istikrar ortamı ederek kuvvetlenmektedir.

Rusya ile olan yakın münasebetleri siyasi, askeri ve diğer alanlarda halen devam etmektedir. Ülkenin sınırlarını Rus ordusu tarafından korunması Rusya’yla olan yakın münasebetlerin göstergesi olduğu kadar, Rusya’nın, Tacikistan’ın güvenlik ve istikrarına verdiği önemi de yansıtmaktadır. Tacikistan-Afganistan sınırları korumak için söz konusu bölgeye sözleşmeli gelen Rus birlikleri 2005 yazına kadar bu bölgede görev yapmışlardır. Rus askerlerinin ülke içindeki görevleri halen devam etmektedir. Ülke içinde bulunan 16 bin Rus askerinin yanı sıra, sınırlarda da 14 bin Rus askeri sınır muhafızı olarak görev yapmaktadır. Ülkede Rus askerlerinin bulunması ve Rus askeri üslerinin varlığı Rusya’yla olan yakın askeri işbirliğinin göstergesidir (www.tuicakademi.org.tc).

1.6.1. Tacikistan’ın Siyasi Yapısı

Tacikistan Cumhuriyeti Anayasasında örgütlenme ve katılım hakkı garanti altına alınmıştır. Bu hakların kullanımını hükümetin sıkı kontrolüne tabidir. Ülkede siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmektedir. Söz konusu faaliyetler yakından takip edilir. Orta Asya’nın

tek İslami partisi olan Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi (İYDP) ülkedeki faaliyetleri sakıncalı bulunmasından dolayı kapatılmıştır.

Ülkedeki sistem laik olup, dinin siyasette kullanılması Anayasa ile yasaklanmıştır. Ancak, islami tatillerin kullanılmasına izin verilmiştir. Diğer taraftan, yabancı kuruluşlarla ilişkiler tesis edilmesine ve dini eğitime 2009 yılında ciddi sınırlamalar getirilmiştir

Tacikistan'daki cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri ulusal bazda ve gizli oy ilkesi çerçevesinde düzenli olarak gerçekleşmektedir. Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın önderliğindeki Halkların Demokrasi Partisi (HDP) 1992 yılından itibaren cumhurbaşkanlığını ve 2010 yılındaki parlamento seçimlerinden itibaren de parlamentodaki üstünlüğü ele geçirmiştir. Cumhurbaşkanı, ülkenin yönetimindeki tek güç olarak ön plana çıkmaktadır. Parlamentosunun etkinliği ise sınırlıdır (www. tuicakademi.org.tc).

1.6.2. Tacikistan Cumhurbaşkanlığı Makamı ve Görevleri

Tacikistan anayasasının altmış beşinci maddesine göre, cumhurbaşkanı hükümetin ve devletin başkanıdır. Cumhurbaşkanı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı olup kuvvet komutanlarını atama yetkisine sahiptir. Kasım 1994 anayasası cumhurbaşkanlığı süresini 5 yıl olarak ön görmüştür. 22 Ocak 2003 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumu bu süreyi 7 yıla çıkarmıştır. Anayasaya göre cumhurbaşkanı halkın oyuyla seçilmekte ve adaylarda Tacikçe bilen, 35 yaşını doldurmuş ve seçimlerden önce en az 10 yıl Tacikistan'da yaşamış olma şartı aranmaktadır. Cumhurbaşkanı seçilmek için kullanılan oyların % 50'sinden fazlasını alması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı genel olarak görevleri aşağıda sıralamaktadır:

- ✓ Üst düzey yargıçlar, hâkimler, bakan yardımcılarını atayarak, meclise sunmak.
- ✓ Cumhurbaşkanı birinci yardımcısını atayarak, meclise sunmak,
- ✓ Devlet komitelerinin başkanlarını atayarak, meclise sunmak,
- ✓ Anayasa mahkemesi başkan ve üyelerini atayarak, meclise sunmak,
- ✓ Yüksek ekonomi mahkemesinin başkanı ve yargıçlarını atayarak, meclise sunmak,
- ✓ Baş yargıç ve yardımcısını atayarak, meclise sunmak,
- ✓ Milli bankanın başkanını ve yardımcısını atayarak, meclise sunmak,

- ✓ Gerektiğinde ÷lkede olağanüstü hal ilan etmek ve milli güvenlik konseyini oluşturmak,
- ✓ Siyasi iltica taleplerini kabul etmek veya reddetmek,
- ✓ Askeri, diplomatik ve diğer alanlarda devlet üstün başarı madalyası vermek.
- ✓ Genel af ilan etmek.

Tacikistan temsili demokrasi sistemiyle yönetilen ve Başkanlık sistemin geçerli olduğu bir cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı 7 yıllık dönemler olmak üzere en fazla iki dönem için millet tarafından seçilir. Başbakan ve hükümet üyeleri cumhurbaşkanı tarafından belirlenir. Parlamentonun onayıyla hükümet göreve başlar. İlk cumhurbaşkanı, 1994 yılında seçilen imamali Rahman olup halen görevine devam etmektedir. Başbakan ve bakanlar kurulunu atayarak, güvenoyu almak için meclis onayına sunmak,

Cumhurbaşkanının vefatı veya görevini yapamayacak durumda olması zamanında yeni seçilecek cumhurbaşkanının göreve başlayıncaya kadar görev ve yetkilerini milli meclis (Meclisi Milli Tacikistan) başkanı üstlenmektedir. Başbakan ve bakanlar kurulu, cumhurbaşkanının nezareti altında görev yapmak üzere Başbakan ve bakanlar cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışmaktadırlar.

Tacikistan'da siyasi yapı 1999 Anayasasından itibaren iki aşamalı bir yasama sistemine sahip olmuştur. Tacikistan'ın yüksek parlamentosu ÷lkenin en üst yasama organı sayılmaktadır. Yüksek meclis (Meclisi Ali Tacikistan) iki meclisten oluşmaktadır. Bunların biri Tacikistan Temsilciler Meclisi (Meclisi Namayandagon) diğeri Tacikistan Milli Meclisi (Meclisi Milli Tacikistan)dir (www.tuicakademi.org.tc).

1.6.3. Temsilciler Meclisi

Temsilciler Meclisi (Meclisi Namayandagon) 63 temsilciden oluşur. Bu meclisin üyeleri genel ve serbest seçimlerde gizli oy prensibine göre 5 yıllığına seçilir. Üyelerin 22'si, ÷lke genelinde toplam oyların en az %5'ni alan partilerin oylarının oranına göre seçilmektedir. Meclis bünyesinde 9 komisyon ve 2 komite bulunur. Bu komisyonlar ve komiteler aşağıda sıralamaktadır.

Komisyonlar:

- ✓ Yaşama, anayasa ve insan hakları komisyonu,
- ✓ İktisat, Para ve Maliye komisyonu,
- ✓ Merkezi ve yerel hükümet komisyonu,
- ✓ Çalışma ve çiftçiler komisyonu,
- ✓ Haberleşme, devlet kurumları ve uluslararası kuruluşlarla ilgili komisyon,
- ✓ Gençler kültür ve yükseköğretim komisyonu,
- ✓ Çevreyi koruma, kadın ve aile ve toplumsal olaylar komisyonu,
- ✓ Ulusal güvenlik ve savunma komisyonu,
- ✓ Haberleşme, imar ve enerji komisyonu.

Komiteler:

- ✓ Lojistik ve organizasyon komitesi,
- ✓ Temsilcilerin davranış ve ahlaki konularıyla ilgilenen komite.

Tacikistan Temsilciler Meclisi (Meclisi Namayandagon)nın görev ve yetkileri genel hatlarıyla aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Cumhurbaşkanının önerileri doğrultusunda seçim ve referandumları yapacak merkezi seçim komisyonluğu oluşturmak,
- ✓ Temsilcilerin 3'te 2 oyuyla yeni yasalar ve kanun maddeleri çıkarmak,
- ✓ Uluslararası anlaşmaları kabul etmek veya reddetmek,
- ✓ Yeni mahkemeler oluşturmak,
- ✓ Ekonomik, toplumsal ve diğer alanlarda yeni planlar ortaya koymak,
- ✓ Ülkenin genel bütçesini onaylamak ve denetlemek,
- ✓ Devletin kredi ve borç durumunu onaylamak ve denetlemek,
- ✓ Ulusal nişanların vermesini onaylamak.

1.6.4. Milli Meclisi

Tacikistan Milli Meclisi (Meclisi Milli Tacikistan) 33 üyeden oluşur. Bu meclisin üyelerin 25'i özerk olan Dağlık Badahşan Özerk Bölgesinde yapılan gizli oylama ile

belirlenir, kalan 8'i ise cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Milli meclis yılda en az iki kez toplanır. Acil durumlarda ise ayrıca toplanır. Milli mecliste 5 komisyon ve 1 komite görev yapmaktadır. Meclis üyelerinin yasal görev süreleri 5 yıldır. 2003 yılında yapılan referandumla anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Tacikistan Milli Meclisi (Meclisi Milli Tacikistan) görev ve yetkileri genel olarak aşağıda sıralamaktadır.

- ✓ Temsilciler meclisinin onayladığı yasaların kabulü veya reddi,
- ✓ Cumhurbaşkanınca atanan anayasa mahkemesi başkanı, başkan yardımcısı ve yargıçlarının atanmasının onaylanması,

Tacikistan Milli Meclisine (Meclisi Milli Tacikistan) bağlı komisyonlar ise şunlardır:

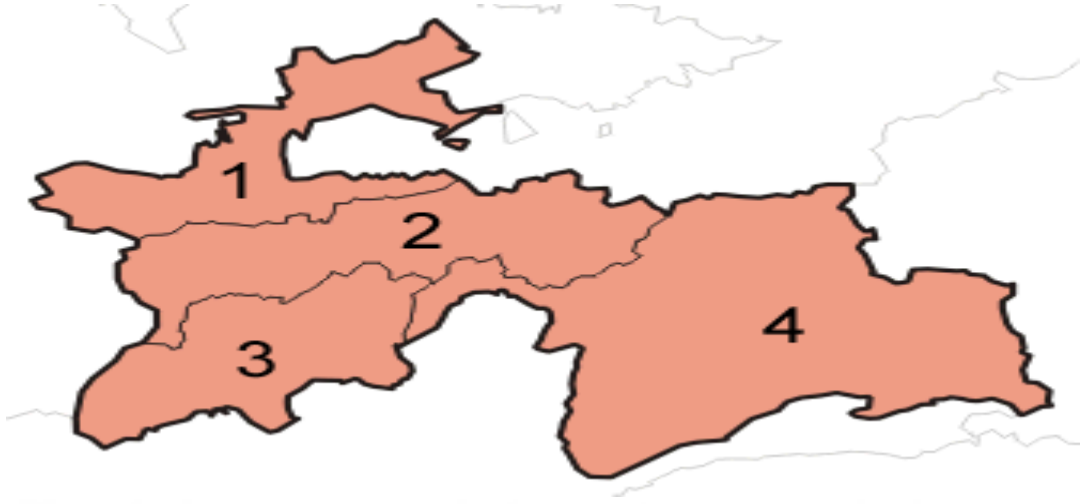
- ✓ İktisat ve iletişim komisyonu,
- ✓ Yasama ve vatandaşların hakları komisyonu,
- ✓ Çalışma ve tarım komisyonu,
- ✓ Sağlık, toplumsal, bilim, kültür, kadın hakları ve gençlerle ilgili komisyon,
- ✓ Temsilciler meclisin ve milli meclisin faaliyetlerini organize etme, sendikalar, kitle iletişim ve uluslararası meseleler komisyonu.
- ✓ Milli meclisin komitesi ise, Organizasyon ve Lojistik komitesidir.

Milli meclisi ve temsilciler meclisinin ilk toplantısı, seçimlerden 1 ay sonra cumhurbaşkanının başkanlığında yapar. Milli meclisin başkanı, cumhurbaşkanından sonra ülkenin ikinci en güçlü, üçüncü ise Temsilciler Meclisi (Meclisi namayandagon)'nın başkanıdır. Tacikistan anayasasının değiştirilmesi veya üzerinde değişiklik yapılması için, halk oylaması gerekir. Halk oylaması kararı, iki meclis tarafından toplam üyelerinin 3/4 kararıyla alınır. Yapılan değişiklikler cumhurbaşkanının onayı ve temsilciler meclisinin üyelerinin 1/3 onayıyla ilan edilmektedir (www.tuicakademi.org.tc).

1.6.5. Tacikistan'ın İdari Yapısı

Tacikistan Cumhuriyeti Resim 3'te görüldüğü gibi dört idari bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan üçü 'vilayet', döndürücüsü ise özerk yönetime sahiptir.

Resim 3: Tacikistan Bölgelerin Ayrımı

Kaynak: Tacikistan Raporu, Ocak 2015: 15

Yukarıdaki Resim 3'te gösterilen bölgelerin adları ve yüzölçümlerini içeren tablo 14'te aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 14: Tacikistan Bölgeleri

NO	Merkezi	Yüzölçümü (km²)
1. Suğd	Hocand	26,100
2. Çevre Bölgeler	Germ	28,400
3.Hatlon	Kurgantepe	24,600
4.Dağlık Özerk Badahşan Bölgesi	Horuğ	63,700

Kaynak: Tacikistan Raporu, Ocak 2015: 15

Yukarıdaki tablo 14'te görüldüğü gibi ülke, dört büyük vilayetlere ayrılmaktadır. Bu vilayetler de nahiyelere, beldelere, köylere ayrılmakta olup toplam 58 nahiyeye, 367 belde (jamoat) ve 3 000 den fazla köye sahip olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TACİKİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI

Bu bölümde genel olarak Tacikistan'ın ekonomik yapısı sektörel bazda incelenecektir. Konular sektörlerin genel önemine göre detaylandırılacaktır.

2.1. Genel Ekonomik Durum

Tacikistan'da ekonomi birinci derecede tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. SSCB'nin döneminde Tacikistan Cumhuriyeti topraklarının Moskova tarafından pamuk, patates ve tarımsal ürün üretimi için kullanılmış olması nedeniyle yüksek ölçüde pamuk, patates ve tarımsal ürünler ihracatlarına bağımlı bir ekonomi söz konusudur. Bu sektörlerden elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı yaklaşık % 32'dir. Çalışanların toplamı istihdamda ki payı ise % 43 civarındadır.

Tacikistan, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nden ayrılan ülkeler arasında kişi başına GSYH'si en düşük olan ülke durumundadır. IMF verilerine göre ülke nüfusunun % 63'ü, günde 2 Doların altında gelir elde etmektedir. 1992-1997 yılları arasındaki iç savaş yıllarında iyice kötüleyen ülke ekonomisi, barış yıllarından itibaren az da olsa iyileşmeye başlamıştır.

Tacikistan'da 1924-1990 yılları arasında planlı ekonomik sistemi devlet öncülüğünde sürdürülmüştür. Sovyetlerin dağılmasından sonra planlı ekonomiden Pazar ekonomisine geçiş başlamıştır. Ancak, ülke ekonomisi kurumsal ve sosyal engeller nedeniyle oldukça yavaş bir geçiş süreci yaşamıştır. Daha sonra çıkan iç savaş ve doğal afetler nedeniyle bu süreç durma noktasına gelmiştir. Siyasi istikrarsızlık, cari açık, Rublenin değer kaybetmesi ve diğer olumsuz olaylar nedeniyle uluslararası çevrelerin yardımları, krediler ve yabancı yatırım sayesinde süreç devam ettirilmeye çalışılmıştır.

1991-1997 yılları arasında devam eden iç savaş nedeniyle Tacikistan'ın ekonomisi büyük hasar görmüştür. Altyapı zarar görmüş, binlerce insan yerlerinden olmuş ve bu nedenle pamuk, meyve ve sebze üretimi azalmıştır. Rus kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden ayrılmaları nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir. Çoğu firma ve şirket faaliyetlerini durdurmuştur. İç savaşın nedeniyle 1993 yılında GSYH'de % 16 oranında 1994 yılında % 24, 1995'te % 12 ve 1996'da % 17 oranında gerileme göstermiştir. Bu bağlamda Tacikistan'ın sosyal ve ekonomik göstergeleri içeren tablo 15 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 15: Sosyo Ekonomik Göstergeler

Urun	Birim	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam Yerleşik Nüfusu (Yıl Sonunda Olduğu Gibi)	Mln.	7,4	7,6	7,8	8,0	8,2	8,3
Nüfusun Doğal Artış (+) Veya Azalış (-)	1000	167,5	189,0	190,3	185,3	177,7	196,6
İstihdam Sayısı	1000	2219	2233	2249	2292	2308	2325
Kayıtlı İşsiz Sayısı (Yıl sonu)	1000	44,5	48,1	54,5	52,3	53,9	53,9
Kişi Başına Aylık Ortalama Geliri Karşılığı	TJS	190,18	149,87	225,62	258,81	293,58	323,64
Kişi Başına Aylık Ortalama Harcama Para	TJS	155,72	177,71	227,53	251,59	282,00	290,06
Aylık Ortalama Brüt Ücret ve Maaşlar	TJS	284,35	354,44	442,13	555,29	694,89	816,27
Yıl Sonu İtibariyle Asgari Ücret	TJS	60,00	80,00	80,00	200,00	250,00	250,00
Asgari Emeklilik	TJS	60,00	80,00	80,00	104,00	130,00	130,00
Sanayi Üretiminde Üretici Fiyat Endeksi	%	148,7	127,2	115,5	106,1	102,1	104,7
Sanayi Üretimi	Mln. TJS	7558	8253	8724	9666	10033	10535
Tarım Oranı	Mln. TJS	14695,4	15694,7	16934,6	18695,8	20116,7	21021,9
Perakende Ticaret Cirosunun Hacmi	Mln. TJS	7442,6	8000,8	8728,8	10116,7	12018,7	12823,9
Ücretli Hizmetler	Mln. TJS	6151,2	6963,2	8258,3	9208,0	9999,8	10099,9

Kaynak: Statistical Agency Under The President of The RT, 2015: 24

Tacikistan'da 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizden dolayı alüminyum ve pamuğun üretiminde azalma olmuştur. Fakat ülke ekonomisi ise genel olarak istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmiştir. Özel sektörün gelişimi ve yabancı yatırımcılar için daha uygun iklimin yaratılması amacıyla ekonomik ve yapısal reformların

uygulama süreci devam etmektedir. Tacikistan ekonomisi 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizden fazla zarar görmemiştir. Economist Intelligence Unit (EIU) verilerine göre, Tacikistan'da küresel ekonomik krizin etkisinden dolayı 2009 yılında yavaşlayan ekonomik büyüme 2010'da iyileşme göstererek % 5,4 oranında gerçekleşmiştir. 2011 yılındaki büyüme oranı ise % 7,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tacikistan'da halen makroekonomik istikrarı sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için gerekli altyapıyı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarının sonuçlarını da son 5-6 yıllık dönem içerisinde istikrar yönünde büyük adımlar atarak göstermiştir. Tacikistan iç savaştan sonra 1997 yılından başlayarak ekonomik büyümede pozitif değer yakalamıştır. SSCB'nin ayrılıştan itibaren pazar ekonomisine geçme, yeni bir başlangıç olmuştur. Bu süreçte, özelleştirmeler, anayasal reformlar konularında gelişmeler sağlanmış ve yatırım ortamı da yabancı ve Tacikistan yatırımcılarına iyi imkânlar sürmüştür.

IMF tarafından Tacikistan'da yoksulluğun azaltılması ve ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik sıkıntıların giderilmesi için ülkeye 120 milyon Dolarlık 3 yıllık kredi programını uygulanmıştır. Ülke program çerçevesinde esnek döviz kuru politikası uygulanmıştır. Dış borcun artmaması için, sosyal harcamalar için yedek bütçe bulunduracak ve Merkez Bankası yönetiminde, kamu kuruluşlarında ve tarım sektöründe yapısal reformlar yapılmıştır (Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 6-9).

2.1.1. Büyüme

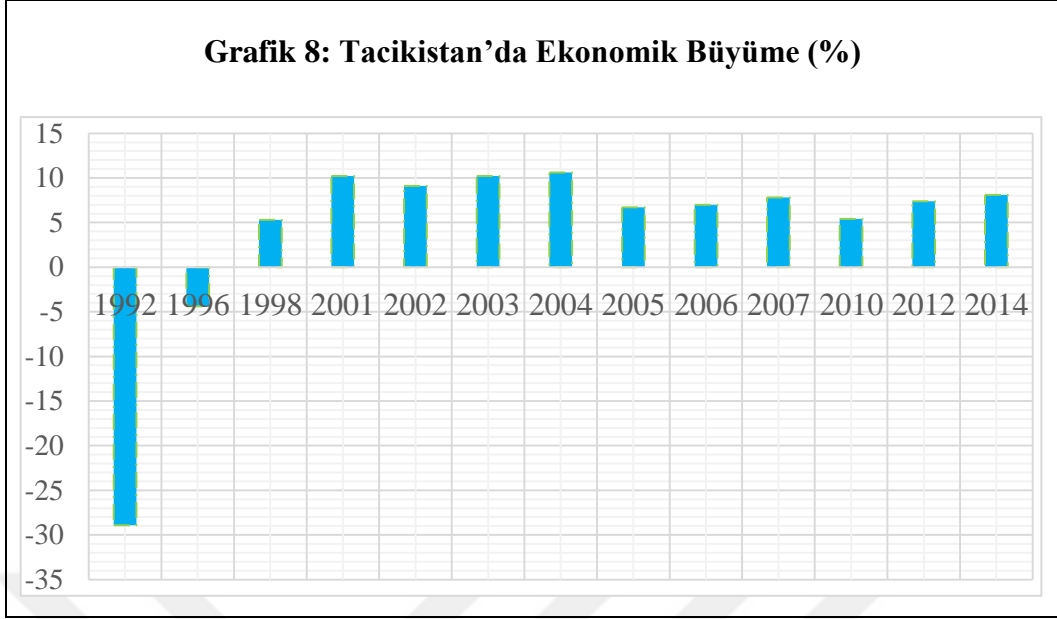
Tacikistan'da diğer alanlarda olduğu gibi büyüme sürecinde de iç savaşın şekillendirilmesi söz konusudur. Bağımsızlığın ilanından ve iç savaşın başlamadan iki yıl sonra yani 1993'te GSYH'de % 16 oranında düşüş yaşanmıştır. Sonraki yıl % 24, 1995'te % 12 ve 1996'da ise % 17 oranında gerileme ortaya çıkmıştır. Yani savaş döneminde ekonomi sürekli küçülmüştür. Savaşa sona veren ve 1997 yılından itibaren başlayan ekonomik büyüme pozitif artış sergilemiştir. Tacikistan büyümesi, 2000 yılından başlayarak yükselmeye başlamıştır. Büyüme sürecinin temel taşı, alüminyum ile pamuk sektörleri olmuştur. Tacikistan'da bağımsızlık sonrası ekonomik büyüme oranlarının seyrini gösteren tablo 16 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 16: Tacikistan’da Ekonomik Büyüme (%)

Yıllar	Veriler
1992	-28,9
1996	-4,4
1998	5,3
2001	10,2
2003	10,2
2004	10,6
2005	6,7
2006	7
2007	7,8
2010	5,4
2012	7,4
2014	8,1

Kaynak: Вазорати Савдо ва Рушди Иқтисоди ҶТ, 2014: 2

Tablo 16’da görüldüğü üzere 1992-1996 yıllarında ekonomik büyüme negatif olmuştur. 1998’de ekonomik büyüme % 5.3 olup 2001-2004 arasında ekonomik büyüme % 10 civarında seyretmiştir. Bundan sonraki yıllarda ekonomik büyüme dalgalanmalar göstererek % 5 ile % 8 arasında seyretmiştir. Görselik sağlamak amacıyla ekonomik büyüme oranları grafiğe dönüştürülüp aşağıda grafik 8’de gösterilmiştir.

Kaynak: Tablo 16'den üretilmiştir

Yukarıdaki grafik 8'de büyüme oranlarında görülen dalgalamanın temelinde birinci olarak bağımsızlık sonrası yaşanan iç savaş ve 2008 yıllarında başlayan ekonomik kriz bulunmaktadır. Tacikistan'da 2005-2006 yılları arasında pamuk fiyatlarındaki düşüş büyümenin yavaşlamasına neden olmuş ve büyüme oranı % 7 seviyesine düşmüştür. 2007 yılında ki küresel krize ve pamuk ile alüminyum fiyatlarındaki düşüslere rağmen Tacikistan'da ekonomik büyüme biraz artmış % 7,8 olmuştur. Bu yükseliş sebebi yurt dışı kökenli inşaat ve hizmet sektörlerindeki talep artışıdır. 2008 yılında ise tekrar gerileyen büyüme oranı % 7,8 den % 5,8 kadar inmiştir. Büyümedeki bu düşüşte yaşanan menfi hava koşullarından kaynaklanan enerji talebinin karşılanmaması etkili olmuştur. Ayrıca bu düşüşte petrol fiyatlarındaki artışların da etkisi olmuştur.

2010-2011 yıllarında ise daha da azalmıştır. Tacikistan ekonomisi ancak 2010-2013 döneminde yıllık ortalama % 7'nin üzerinde büyüme gerçekleşmiştir. Ekonomide gözlenen büyümenin etkisiyle ülkede yoksulluk düzeyi 2003 yılında % 65 iken, 2009 yılında % 53 düzeyine inmiştir. 2014 yılında da Tacikistan ekonomisi % 8,1 oranında bir büyüme yakalamıştır (Tacikistan Ülke Bülteni, 2012: 7-11).

2.1.2. Enflasyon

Tacikistan’da sağlıklı enflasyon verilerine ancak 2000 yılından sonra ulaşılmaya başlanmıştır. Tacikistandaki enflasyon oranlarını gösteren tablo 17 aşağıda sunulmuştur.

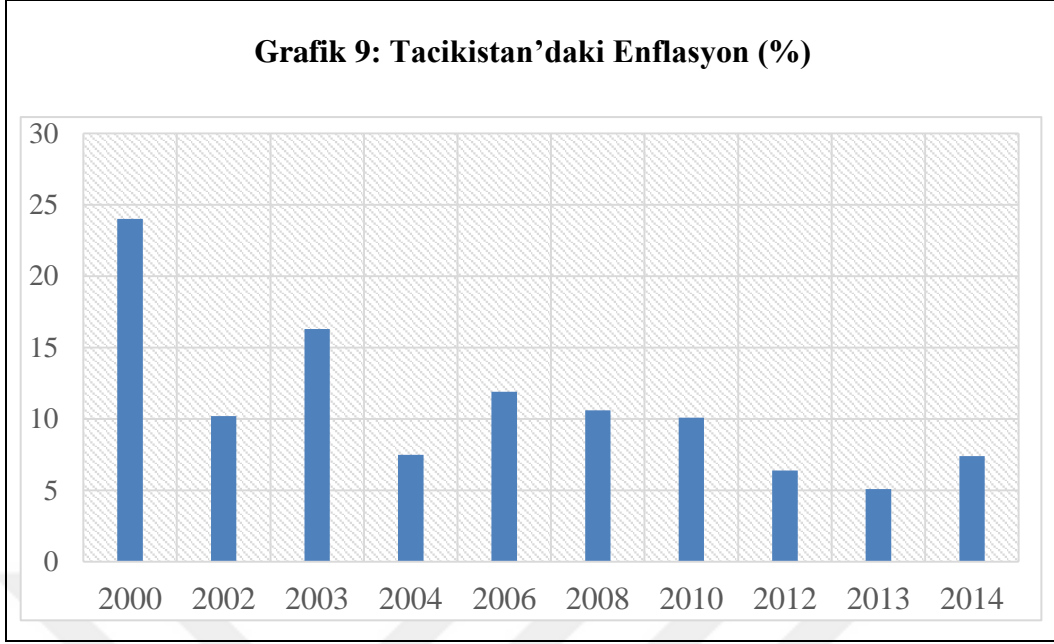
Tablo 17: Tacikistan’daki Enflasyon (%)

Yıllar	Veriler
2000	24,0
2002	10,2
2003	16,3
2004	7,5
2006	11,9
2008	10,6
2010	10
2012	6,4
2013	5,1
2014	7,4

Kaynak: Вазорати Савдо ва Рушди Иқтисоди ҶТ, 2014: 2

Tablo 17’den anlaşıldığı gibi Tacikistan’da enflasyon oranı 2000 yılında % 24,0 iken 2002 yılında % 10,2 seviyesine inmiştir. Öte yandan enflasyon 2003 yılında tekrar artmaya başlamış ve % 16,3 oranına kadar yükselmiştir. Enflasyon yükselmesinin en büyük sebebi özellikle gıda sektöründe yaşanan fiyatlar artışlarıdır. Örnek vermek gerekirse 2003 yılında un fiyatları bir önceki yıla göre % 40 oranında artmıştır.

2004-2005 yıllarında ortalama %7,5 seviyesine inen enflasyon oranı, 2006 yılından sonra yeniden artış göstermiştir. 2007 yılında uygulanan sıkı para politikasının enflasyon üzerinde azaltıcı etki göstermiştir. İstikrarlı bir şekilde sürdürülen sıkı para politikasının etkileri ilerdeki yıllarda da etkisini göstermiştir. Dünya Küresel Krizi esnasında yani 2008 yılında ortalama % 10 seviyelerinde gerçekleşen enflasyon oranı 2012’de % 6,4 düşmüş ve 2014’te % 7,4 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyondaki bu seyri aşağıda grafik 9’da izlenebilir.

Kaynak: Tablo 17'den üretilmiştir

Grafikten izlenebileceği gibi 2000 yılından itibaren dalgalı bir seyir enflasyon 2006 yılından itibaren inişe geçmiş bulunmaktadır. Enflasyondaki değişimde enerji ve gıda fiyatlarının uluslararası piyasadaki oynaklığın etkisi çoktur. Enflasyon hesaplamasında Tüketici sepetinin %58'ini gıda harcamaları oluşturmaktadır. Gıda ihtiyacının % 80'ini ithalat yoluyla karşılayan Tacikistan'da küresel gıda fiyatlarında yaşanan düşüşler nedeniyle, 2013 yılı enflasyon oranı % 5,1 olarak gerçekleşmiştir (Tacikistan Ülke Bülteni, 2012: 4-5).

2.1.3. Temel Ekonomik Göstergeler

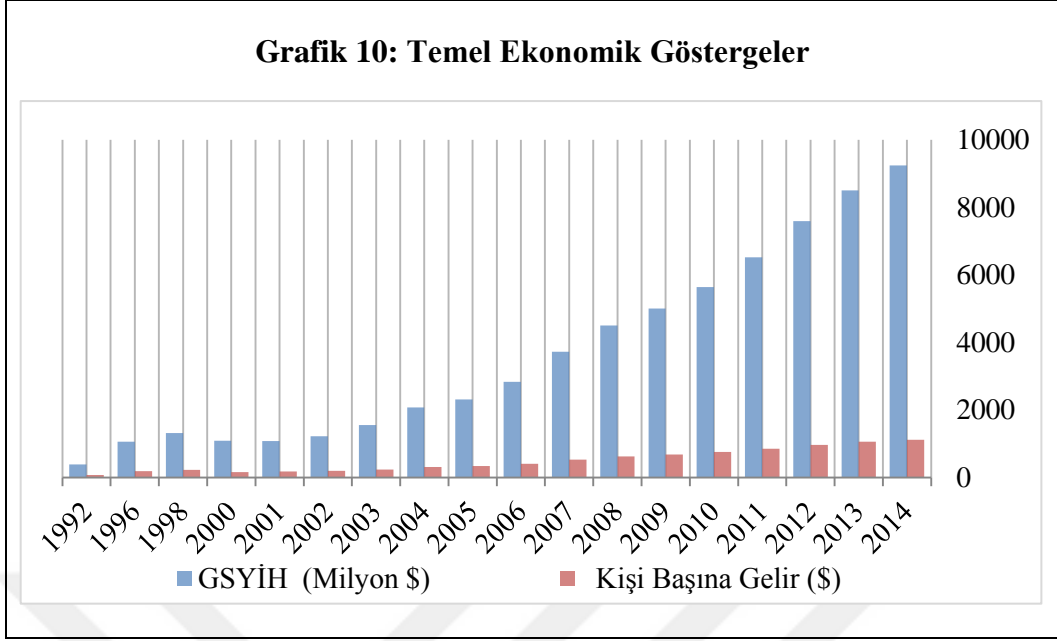
Tacikistan Nominal GSYH'si SSCB'nin ardından 1990'lı yıllarda ve iç savaştan dolayı 1997'ye kadar istikrarını kayıp etmiştir. İç savaşın ardından 1997 yılında istikrarını kazanmakta olup bu zamana kadar büyük ölçüde eski yıllara göre artış göstermiştir. Tacikistana ait temel ekonomik göstergelerden olan GSYH kişi başına GSYH tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: Temel Ekonomik Göstergeler

Yıl	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına Gelir (\$)
1992	380,5	68,4
1996	1054,3	183,9
1998	1317,2	221,8
2000	1088	158,0
2001	1080,8	171,2
2002	1.221,3	190,0
2003	1.555,3	236,6
2004	2.076,1	309,7
2005	2.312,3	337,6
2006	2.830,2	405,0
2007	3.719,5	529,0
2008	4.500	619,8
2009	5.000	679,8
2010	5.641,6	750,3
2011	6.523,6	845,7
2012	7592,6	961,4
2013	8506,0	1053,5
2014	9241,4	1119,1

Kaynak: Вазорати Савдо ва Рушди Иқтисоди ҚТ, 2014: 2

Tablo 18’de görüldüğü üzere GSYH 1992 yılında 380 milyon 500 bin \$ olup aynı yıl kişi başına gelir 68,4 \$’dır. 2005 yılında GSYH değeri 2 milyar 312 milyon 300 bin \$’dır. Aynı yılda kişi başına gelir ise 337,6 \$’dır. 2014 yılında ise GSYH 9 milyar 241 milyon 400 bin \$’dır. Aynı yıl kişi başına gelir ise 1119,1 \$’dır. Tacikistan’a ait tablo 18’deki verilerin grafiği görsellik sağlamak amacıyla aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: Tablo 18'den üretilmiştir

Grafik 10'da görüldüğü üzere GSYH sürekli büyüme seri gösterirken kişi başına gelir büyüme seri göstermekte ancak GSYH ile aynı oranda büyümemiştir.

Bu büyümenin nedenleri arasında uluslararası yardımların alınması ve uzun süreli uluslararası bankalardan borç alınması, sektörlerin hızlı bir şekilde toparlanma yaşaması, hizmet sektörünün hızlıca gelişmesi, siyasi ve iktisadi reformlar yapılması, bütçe mali disiplininin sağlanması ve planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi yapılması gibi faktörler sayılabilir.

2.1.4. GSYH'nın, Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler İçindeki Payı

Tacikistan ekonomisindeki gelişmeleri izlemenin bir yolu da GSYH değerlerinin Dünya Asya ve Orta Asya'da üretilen GSYH değerlerindeki değişimi yıllar itibarıyla gelişimine bakmak yararlı olabilir düşüncesiyle ilgili değerler tablo olarak aşağıda sunulmuştur.

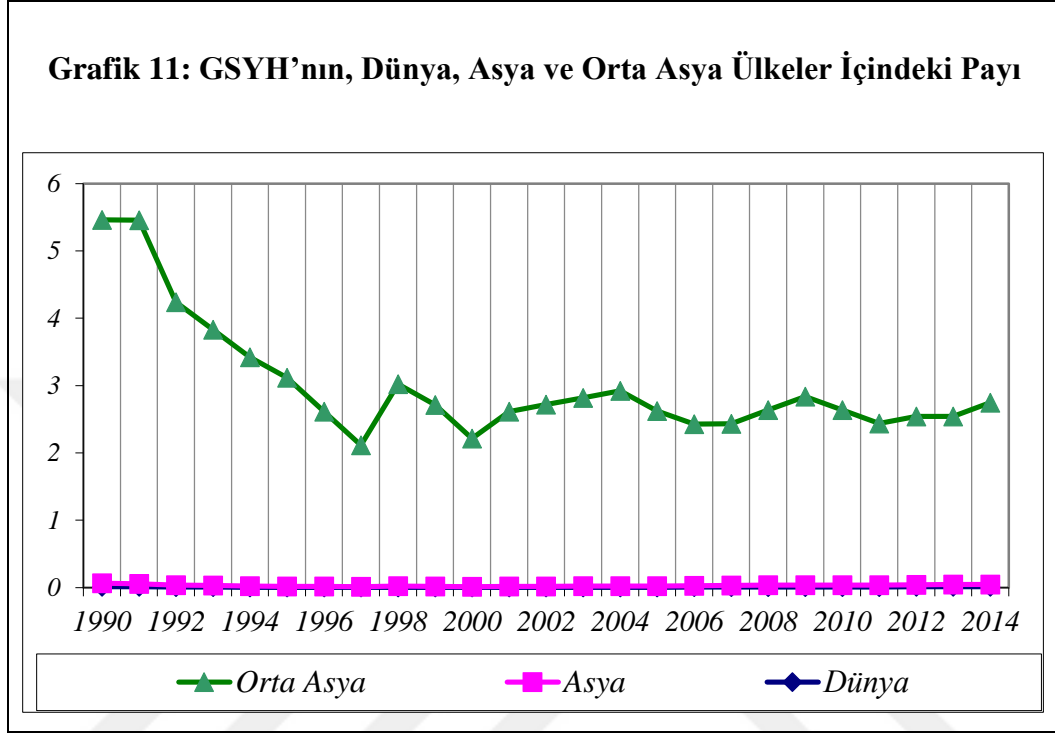
**Tablo 19: GSYH'nın, Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler
İçindeki Payı**

Yıl	Dünya % Değişim	Asya % Değişim	Orta Asya % Değişim
1990	0,0012	0,052	0,054
1992	0,0065	0,023	0,038
1994	0,0049	0,017	0,034
1995	0,0039	0,013	0,031
1996	0,0033	0,012	0,026
1997	0,0029	0,011	0,021
1998	0,0042	0,017	0,031
1999	0,0033	0,012	0,027
2000	0,0026	0,0093	0,022
2001	0,0033	0,012	0,026
2002	0,0035	0,014	0,027
2003	0,004	0,016	0,028
2004	0,0048	0,019	0,029
2005	0,0049	0,019	0,026
2006	0,0055	0,022	0,024
2007	0,0064	0,025	0,024
2008	0,0082	0,03	0,026
2009	0,0083	0,028	0,028
2010	0,0086	0,028	0,026
2011	0,009	0,027	0,024
2012	0,01	0,03	0,025
2013	0,011	0,033	0,025
2014	0,012	0,035	0,027

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tjgdp

1990 yılında Tacikistan GSYH'in Dünya GSYH içindeki payı 0,012; Asya GSYH içindeki payı 0,052 ve Orta Asya GSYH içindeki payı 0,05 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında Tacikistan GSYH'in Dünya GSYH içindeki payı 0,0026; Asya GSYH içindeki payı 0,0093 ve Orta Asya GSYH içindeki payı 0,02 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Tacikistan GSYH'in Dünya GSYH içindeki payı 0,0086; Asya GSYH içindeki payı 0,028 ve Orta Asya GSYH içindeki payı 0,026 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Tacikistan GSYH'in Dünya GSYH içindeki payı 0,012; Asya GSYH içindeki payı 0,035 ve Orta Asya GSYH içindeki

payı 0,027 olarak gerçekleşmiştir. Tacikistandaki GSYH değişimin ortaya konulması amacıyla yukardaki verileri içeren grafik aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: Tablo 20'den üretilmiştir

Grafik 11'de görüldüğü gibi Tacikistan GSYH'sindeki değişimi Dünya ve Asya ülkeleriyle yapılan karşılaştırmasına bakıldığında dürayın bir seyir izlediği ve yıllar itibariyle oransal değişimin aynı kaldığı gözlenmektedir. Tacikistan GSYH'sındaki büyüme 2000 yıllarına kadar önce azalan sonra dalgalı bir seyir izlenmiştir. Bu yıldan sonra büyüme hızı durağan bir seyir izleyerek her yıl belirli oranlarda yani % 2 ile % 3 arasında büyüme göstermiştir.

2.2. Tacikistan GSYH'nin Bileşenleri

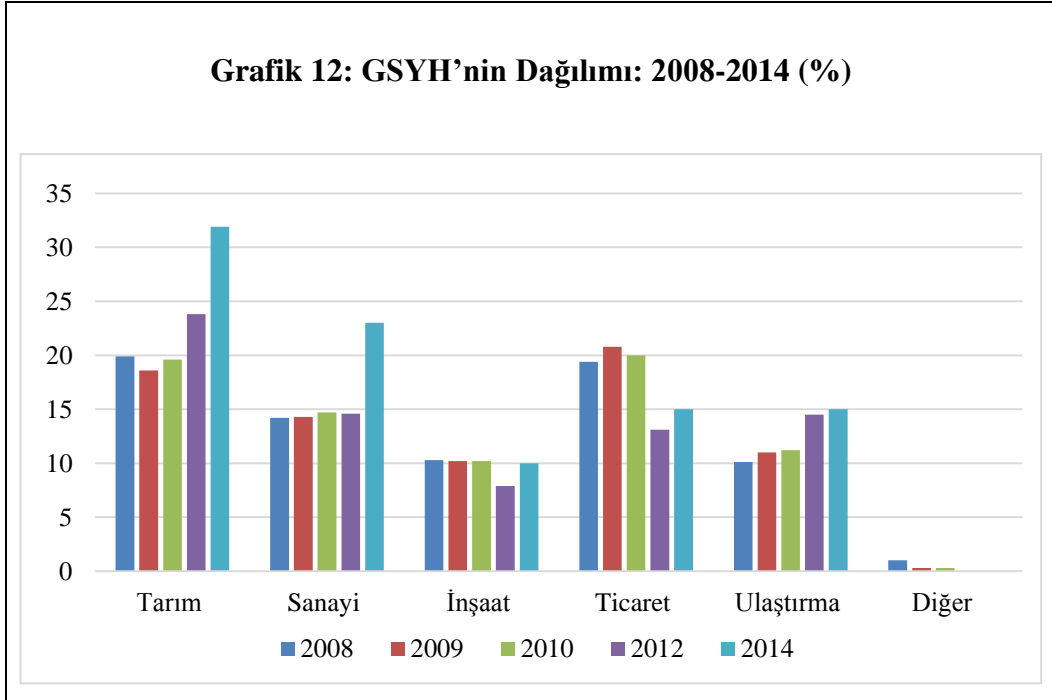
Tacikistan'da sektörlerin paylarının GSYH içindeki dağılımı yıllar itibariyle değişkenlik göstermektedir. Ancak tarım sektörü her zaman başat sektör olmuştur. Tacikistan Cumhuriyeti'nin GSYH birleşenlerinin yıllar itibariyle oransal paylarını gösteren tablo 20'da aşağıda sunulmuştur.

Tablo 20: GSYH'nin Dağılımı: 2008-2014 (%)

Yıllar	2008	2009	2010	2012	2014
Tarım	19,9	18,6	19,6	23,8	31,9
Sanayi	14,2	14,3	14,7	14,6	23
İnşaat	10,3	10,2	10,2	7,9	10
Ticaret	19,4	20,8	20,0	13,1	14,0
Ulaştırma	10,1	11,0	11,2	11,5	11,0
Diğer	1	0,3	0,3	0	0

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 7

Tablo 20'de görüldüğü gibi Tacikistan Cumhuriyeti'nin GSYH'sinde 2008 yılının verilerine göre en büyük sektör tarımdır. İkinci sırada ticaret üçüncü sırada sanayi dördüncü sırada inşaat ve ulaştırma sektörü gelmektedir. Benzer şekilde 2014 yılında en büyük sektör % 31,9 ile tarımdır. İkinci sırada % 23 ile sanayi, üçüncü sırada % 14 ticaret dördüncü sırada % 11 ulaştırma ve % 10 ile inşaat sektörü gelmektedir. İfade edilen bu oransal değerlerin grafiği görsellik sağlamak amacıyla aşağıda sunulmaktadır.

Kaynak: Tablo 20'den üretilmiştir

Grafik 12’den anlaşıldığı üzere tarım sektörü 2008 yılında en büyük sektör iken yıllar itibariyle diğer sektörlerde gözlenen gelişmeler olmasına rağmen 2014 yılında sektörlerin paylarında görece olarak fazla bir değişim gözlenmemektedir.

2.2.1. Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık

Tacikistan ekonomisinin en büyük sektörlerinden olan tarım, aynı zamanda ekonomik kalkınma içinde ülkenin en avantajlı olduğu alandır. Tacikistan’ın başlıca bitkisel üretimini oluşturan ürünler pamuk, patates, tahıl, sebze ve yem bitkileridir. Bağımsızlıktan sonra SSCB’den ayrılan ülkeler içinde 1991’de 320 bin ton tahıl, 170 bin ton yer bitkileri, 10 bin ton baklagil, 250 bin ton meyve, 800 bin ton sebze üretilmiştir. Hayvansal üretim ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 1992’de ülkede 1 milyon 400 bin baş sığır, 2 milyon 650 bin baş koyun, 100 bin baş domuz bulunuyordu. Yüksek otlaklarda en çok koyun ve sığır beslenmektedir. Tacikistan’da birçok aile de geçimini ipekçilikle ve diğer el sanatlarıyla sağlamaktadır.

Ülkede en önemli ekonomik sektör tarım olduğu için hükümet SSCB gibi tarıma daha fazla önem vermektedir. Her ne kadar Tacikistan’ın toprakları tarıma elverişli ve su kaynakları da diğer Orta Asya ülkelerine göre oldukça bol olsa da bu sektör, halkın refah seviyesini yükseltmek için yeterli değildir. Tacikistan ekonomisi de tarım sektörü ağırlıklı bir ekonomidir. Bu ekonomide basit gıda üretimi ve işleme sanayi önemli bir yere sahiptir.

Tacikistan’da 1990’lı yıllarda önemli olan diğer tarımsal alanlar et ve süt, buğday ve (sebze-meyve üretimi) alanlarıdır. Tarımsal üretimde sulama tesislerinin kritik bir önemi vardır. Ülke topraklarının ekilebilir nitelikte olan kısımlarının yaklaşık 3/4’ü sulama kanalları ağı ile örülmüştür. Bu konuda sağlanan başarıya rağmen ürün verimliliğinin yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin, 1991 yılı verilerine göre hektar başına ham pamuk üretimi ABD’deki üretimin ancak yarısı düzeyinde kalmıştır.

2.2.2. Başlıca Tarımsal Ürünler ve Tarımsal Büyüme

Ülkede üretimi yapılan başlıca ürün pamuktur. Pamuk ürününün ekimi Amuderya ve Siriderya nehirlerinin suladıkları alanlarda yapılmaktadır. Tacikistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra toplam 280-300 bin hektarlık bir alanda yılda 500-600 bin

ton pamuk üretilmektedir. Ancak bunun sadece yüzde 10'u ülkede işlenmekte, kalanı yurt dışına hammadde şeklinde satacaktır.

Tacikistan'da pamuk ve pamuk ürünlerinin alım ve satımı üzerinde borsa işlemleri yapılmaktadır. Pamuk üretici Tacik firmaları ile çalışan ve bu sektörde en büyük yatırımı yapan ve aynı zamanda alıcısı olan İsviçreli firma "Paul Reinhard" ve "Credit Suisse First Boston" İsviçre Bankası Ticaret Departman olarak işlemleri daha uygun bir şekilde devam etmektedir. Değer taraftan Rusya, İran ve Litvanya'ya ihracatı sürdürmektedir. Son zamanlarda artan pamuk fiyatları nedeniyle üreticiler son derece karlı birkaç sezon geçirmişlerdir. 2011 yılında 415 bin ton pamuk üretimi gerçekleşmiştir

Ayrıca başta buğday olmak üzere tahılların ekimi ise sulama imkânlarının daha az olduğu bölgelerde yapılmaktadır. Su olan yerlerde ise pamuk, patates, soğan ve diğer ürünler gerçekleştirilmektedir. Tacikistan tarım sektöründe diğer dikkate çeken alanlar olarak ipekböceği yetiştiriciliği ve hayvancılık bulunmaktadır. Tacikistan'da 2012 yılında yaklaşık 1,9 milyon büyükbaş hayvan ve 4,8 milyon küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi.

Tacikistan SSCB'den ayrıldıktan sonra çoğu fabrikalar şirketler firmalar ve benzeri olanlar bir anda özelleştirilmiştir. Tacikistan İstatistik Kurumun açıklamasına göre halen ülkede % 80'i özel sektör olmak üzere 100 civarında şirket gıda alanında faaliyet göstermektedir. Öte yandan 50 özel bahçe işletmesi kayıtlı olup bu işletmeler başlıca pamuk yağı, sebze ve meyve konserveleri, sigara, şarap, zeytin, çay, kahve, yemeklik tuz, alkollü ve alkolsüz içecekler gibi ürünleri üretmektedir.

Tacikistan nüfusunun % 73,4 kırsal alanda yaşamakta olup, ülke topraklarının sadece % 30'u ise Tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Devlette işlenmiş toprakların % 45'inde yetiştirilen pamuk, tarımsal üretimin % 60'ını sağlamaktadır. Ülkede ayrıca, Hatlon Bölgesinde pirinç, tahıl, tütün, patates, meyve ve sebze de yetiştirilmektedir. Öte yandan gıda işleme tesislerinde pamuk yağı, sebze ve kuru meyve, meyve konserveleri, sigara, şarap, zeytin, çay, kahve, yemeklik tuz, alkollü ve alkolsüz içecekler gibi ürünlerin üretimini katkıda bulunmaktadır. Tacikistan'daki balıca tarımsal ürünlerin yıllara göre üretimine gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır (Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 9-10).

Tablo 21: Çiftliklerin Tüm Kategorilerdeki Tarım Üretimi (Bin Metrik Ton)

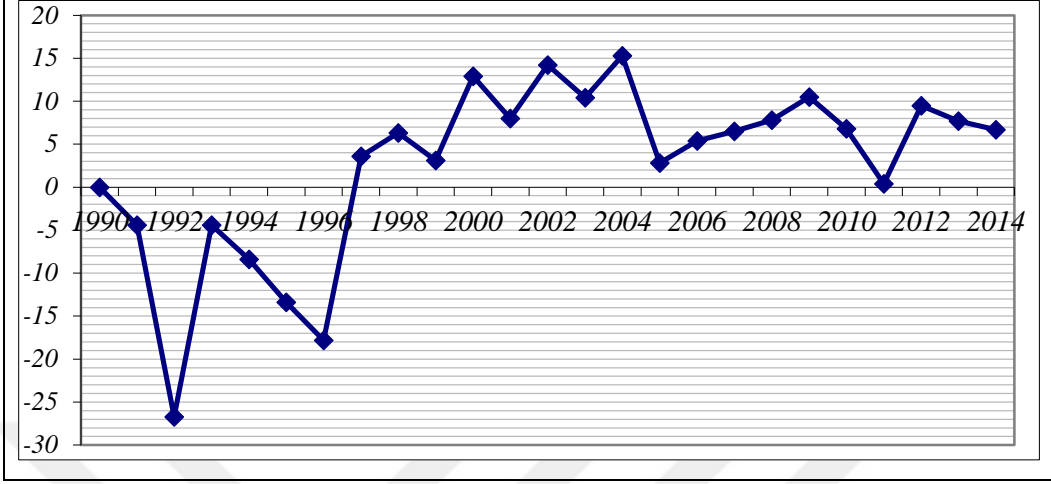
Ürünler	1991	2001	2005	2006	2007	2008	2012	2014
Tahıl	304.3	494.2	934,9	912,3	931,2	942,9	1.294,5	1.261,0
İşlenmemiş pamuk	819.6	452.7	447,9	437,9	419,8	353,1	296,0	410,5
Patates	180.9	308.2	555,1	573,7	662,1	679,8	690,9	760,1
Sebzeler	627.8	396.8	718,5	759,7	835,1	908,2	1.046,9	1.142,6
Kavun	175.0	96.9	170,2	218,2	254,2	285,2	424,6	482,4
Meyveler	176.8	143.6	148,3	208,8	157,2	262,4	213,9	225,3
Üzümler	120.9	109.7	90,6	107,1	116,9	117,9	138,7	124,2
Tütün	11.1	4.1	1,6	1,3	0,5	0,2	0,2	1,5
Sığır ve kümes hayvanları (canlı ağırlık)	150.7	60.0	107,4	112,3	119,0	129,8	134,3	143.2
Süt	587.2	382.6	533,0	544,7	583,6	601,0	629,7	660,8

Kaynak: NHDR, 2014: 60

Tablo 21’de görüldüğü gibi tahıl üretimi 1991-2014 arasında sürekli artan bir seyir izlenmiştir. İşlenmiş pamuk hariç tüm diğer tarım ürünlerde başlıca patates, sebzeler, kavun ve meyveler olmak üzere bu yıllar arasında artış gözlenmektedir.

Tacikistan’da tarımsal büyüme diğer sektörlere göre daha fazladır. Ancak bu büyüme dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dalgalamanın temelinde diğer sektörlerde verilen önemin görece olarak artış göstermesi bulunmaktadır. Grafik 13’te ise tarımsal büyümenin yıllar içerisindeki serisi aşağıda sunulmaktadır.

Grafik 13: Tacikistan'da Tarımsal Büyümenin Yıllara Göre Seri

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tj-agriculture

Tacikistan'da tarımsal büyüme % sabit fiyatlarla 1990-1996 yılları arasında azalma ve artma şeklinde dalgalı bir seyir izlemiştir. Bunun sebebi SSCB'den ayrılma ve sonrasındaki iç savaştır. Tarımsal büyüme 1997'den sonra az da olsa artış gösterip 2004 yılına kadar yükselmiştir. 2005'deki cumhurbaşkanı seçiminin ardından tarımsal büyüme istikrarını kayıp etmiştir. Bundan sonra tarımsal büyüme sürekli dalgalanmalarına maruz kalmıştır.

2.2.3. Tacikistan'da Tarım Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Tarım Sektörleri İçindeki Payı

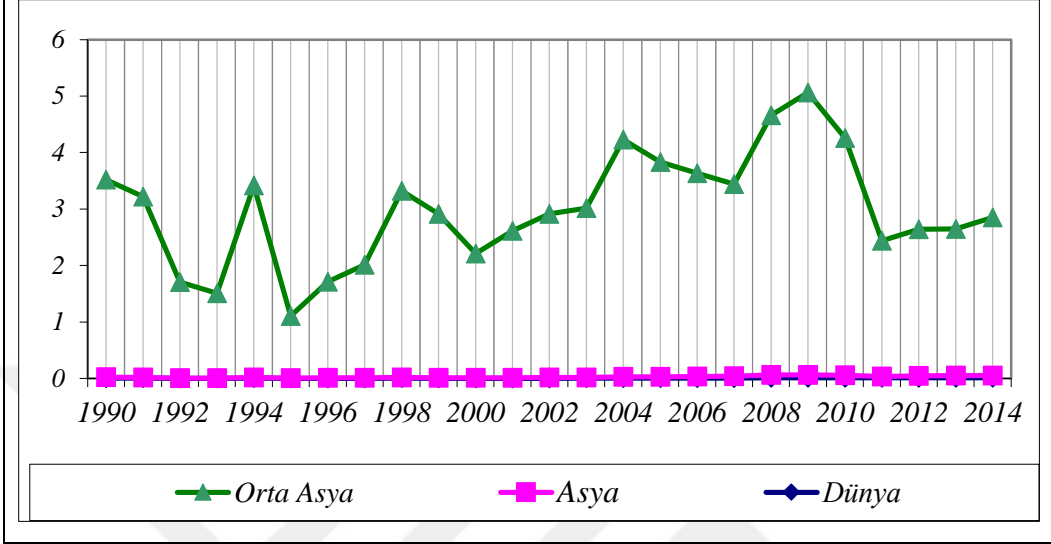
Tacikistan'da tarımsal üretiminin % payı Dünya Asya ve Orta Asya tarım sektöründeki payı yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1990 - 2014 yıllar arasında tarım sektörü bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların başında iş savaşın etkileri ve siyasal yapıdaki değişiklikler gelmektedir. Tarım sektörünün payları yıllar itibariyle tablo 22'de aşağıda sunulmuştur. Benzer şekilde Dolar bazında değişimi gösteren grafik 14 tablo 22'in akabinde sunulmuştur.

Tablo 22: Tacikistan’da Tarım Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Tarım Sektörleri İçindeki Payı (Dolar Bazında)

Yıllar	Dünya % Değişim	Asya % Değişim	Orta Asya % Değişim
1990	0,0044	0,019	0,035
1991	0,0035	0,015	0,032
1992	0,0017	0,0069	0,017
1993	0,0017	0,0061	0,015
1994	0,0038	0,014	0,034
1995	0,0013	0,0044	0,011
1996	0,0021	0,0075	0,017
1997	0,0025	0,0095	0,022
1998	0,0039	0,016	0,033
2000	0,002	0,0076	0,022
2001	0,0025	0,01	0,026
2002	0,0029	0,012	0,029
2003	0,0033	0,014	0,032
2004	0,0057	0,023	0,042
2005	0,0059	0,024	0,038
2006	0,0069	0,029	0,036
2007	0,0079	0,033	0,034
2008	0,012	0,048	0,046
2009	0,013	0,047	0,051
2010	0,013	0,044	0,042
2011	0,0089	0,028	0,024
2012	0,011	0,033	0,026
2014	0,013	0,039	0,028

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tj-agriculture

Grafik 14: Tarım Ekonomisinin Dünya, Asya ve Orta Asya Ülkeler İçindeki Payı

Kaynak: Tablo 22'den üretilmiştir

Tablo 22 sunulan değişim oranları Dolar bazında değişim oranlarını ifade etmektedir. 1990 yılında Tacikistan tarımsal üretimin Dünya tarımsal üretimin içindeki payı 0,0044; Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,019 ve Orta Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,035 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında Tacikistan tarımsal üretimin Dünya tarımsal üretimin içindeki payı 0,002; Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,0076 ve Orta Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,022 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Tacikistan tarımsal üretimin Dünya tarımsal üretimin içindeki payı 0,013; Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,044 ve Orta Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,042 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Tacikistan tarımsal üretimin Dünya tarımsal üretimin içindeki payı 0,013; Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,039 ve Orta Asya tarımsal üretimin içindeki payı 0,028 olarak gerçekleşmiştir. Benzer olarak Grafik 14'te izlendiği şekliyle tarımsal üretimin Dolar bazındaki değeri 1990 ile 2014 yıllar arasında dalgalı bir seyir izlenmiştir.

2.3. İnşaat Sektörü

1992-1997 yılları arasında yaşanan iç savaşın da etkisiyle inşaat sektörü 2000’li yıllara kadar gelişme göstermemiştir. Gelişmemenin diğer bir sebebi ise nitelikli eleman yetersizliğidir. Sovyetlerden sonra ülkede inşaat yapılmamıştır. Hâli hazırda ülkedeki binalar, SSCB döneminden kalan eski binalar olup, son yıllarda inşaat sektörü gelişmektedir. 2013 yılında 1 milyar 193 milyon dolar olan inşaat yatırım toplamı 2014 yılında 1 milyar 392 milyon Dolara yükselmiştir. Tacikistan’ın GSYH ’da inşaat sektörünün payı 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizden sonra sürekli artmaya başlamıştır. 2010 yılında inşaat sektörü GSYH’ye, 483 milyon Dolarlık katkıda bulunurken, 2013 yılında bu katkı 866 milyon Dolar seviyesine yükselmiştir. 2014 yılında inşaat sektörünün GSYH ’ya katkısı, 2013 yılına göre % 0,7 düşüş göstererek 859 milyon Dolar seviyesine inmiştir. Tacikistan’daki bu düşüşün sebebi ise Rusya Federasyonu’nda yaşanan ekonomik sıkıntılarının Tacikistan ekonomisini doğrudan olumsuz etkilemesidir. Tacikistan’da 2014 yılında inşaat alanında yapılan yatırımlar, 2013 yılına göre % 16,7 oranında artış göstererek 1,4 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. İnşaat sektöründeki kamu se özel sektör yatırım payları aşağıda tabloda sunulmuştur.

Tablo 23: İnşaat Yatırımları Kamu ve Özel Sektör Arasındaki Dağılımı 2014

	Toplam Milyar Dolar	Kamu Sektör Milyon Dolar	Özel Sektör Milyon Dolar	Kamu Ve Özel Sektör Milyon Dolar	Yabancı Milyon Dolar
Değer	1,392	582	423	95	291
Pay (%)	100	42	30	7	21

Kaynak: Tacikistan Müteahhitlik Sektörü, 2015: 3

Tablo 23’te görüldüğü üzere inşaat sektörüne yapılan yatırımlarda kamunun payı oldukça yüksektir. 2014 yılı itibariyle bu oran % 42 düzeyindedir. Özel sektörün payı ’da % 30 seviyesine kadar yükselmiştir. 2014 yılında inşaat sektöründe yabancıların payı ise % 21 seviyesindedir.

Tacikistan’da 2014 yılında yapılan inşaat yatırımlarının ekonomik faaliyetler açısından dağılımına bakıldığında enerji, ulaştırma ve madencilik alanları ön plana çıkmaktadır. İnşaat yatırımlarının sektörel dağılımını gösteren tablo 24’te aşağıda sunulmuştur.

Tablo 24: İnşaat Yatırımlarının Ekonomik Faaliyet Alanına Göre Değeri (2014, Milyon \$)

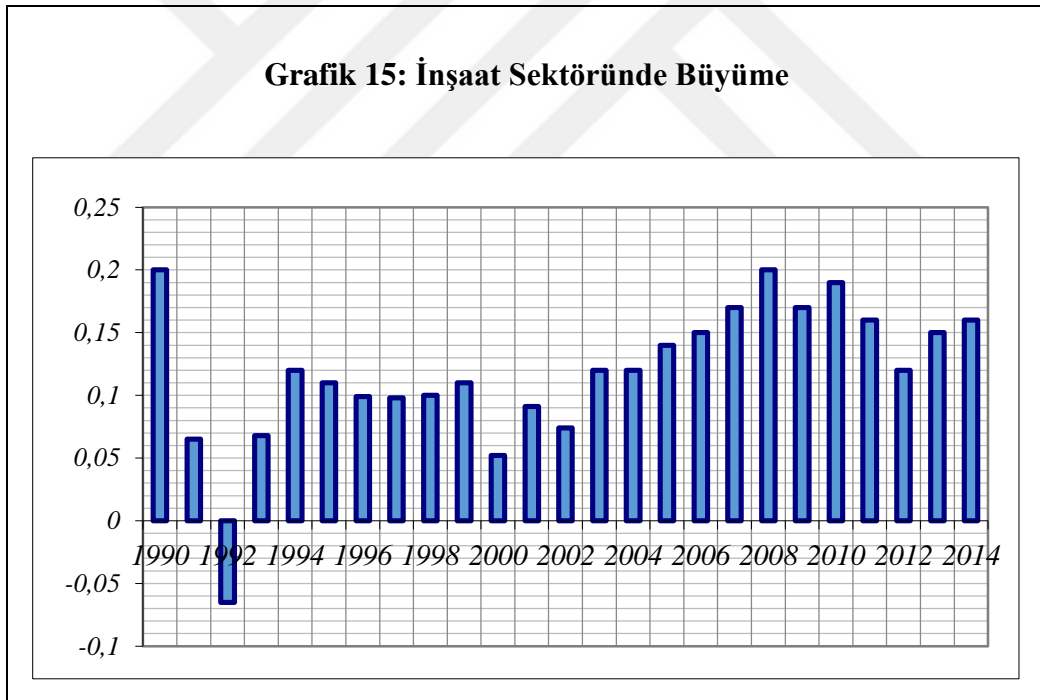
	2014	Değişim (%)
Toplam:	1,392	125
I. Üretim Tesisleri	692	129
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	5	97
Yeraltı Madenleri Çıkarma	121	111
Petrol-Enerji Yeraltı Kaynakları Çıkarma	121	111
İşleme Sanayi	39	97
Tekstil ve Dokuma Sanayi	2	29
Elektro-Enerji, Gaz-Su Üretim ve Dağıtım	237	125
Elektrik üretim, iletim ve dağıtım	201	123
Su, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretim, İletim ve Dağıtım	37	136
Toptan ve perakende satış; otomobil, beyaz eşya ve şahsi kullanım aletlerin tamirati	63	128
Ulaştırma ve iletişim	227	136
Onlardan; Demiryolu ulaştırma faaliyeti	13	123
II. Diğer	700	122
Devlet Yönetimi ve Savunma, Sosyal Sigorta	23	155
Hotel ve Restoran	12	60
Toptan ve Perakende Satış; Otomobil, Beyaz Eşya ve Şahsi Kullanım Aletlerin Tamirati	14	-
Eğitim	54	86
Sağlık ve Sosyal Hizmet	85	2
Diğer Kamu ve Özel Hizmetler	57	115
Tatil ve Eğlence, Kültür Ve Spor	40	2
Diğer Gayri Üretim Tesislerin İnşaatı	456	130

Kaynak: Tacikistan Mühendislik Sektörü, 2015: 4

2014 yılında enerji alanında 237 milyon \$, ulaştırma alanında 227 milyon \$ ve madencilik alanında 121 milyon \$'lık yatırım yapılmıştır. Toplamda 2014 yılında yaklaşık olarak 1,4 milyar \$ yatırım yapılmış olup 2013 yılına göre değişim % 125 olmuştur. Bu yatırımların içerisinde üretim tesislerin payı 692 milyon \$ değişim bir önceki yıla göre % 129 olup, diğer yatırımlar toplam yatırımlar içindeki payı 700 milyon \$ ve değişim bir önceki yıla göre % 122 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tacikistan Mütahhitlik Sektörü, 2015: 12-13).

2.3.1. İnşaat Sektöründe Büyüme

Tacikistan'da inşaat sektörün büyüme hızının 1990-2014 döneminde oldukça istikrarsız bir yapı sergilediği görülmektedir. İnşaat sektöründe ilişkin büyüme oranları grafik 15'te sunulmuştur.

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tj_construct

1992 de istikrarsızlık nedeniyle büyüme oranı düşmüştür. 1992-2000 yılları arasında büyüme kamunun yaptığı inşaat yatırımları durdurulması sebebiyle inşaat sektöründe büyüme hızı 2000 yılına kadar durağın bir seyir izlemiştir. 2000 yılında önceki yıllara göre

düşmüş olan büyüme hızı 2000 yılından sonra tekrar yükselip 2014 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir.

2.3.2. Tacikistan'da İnşaat sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya İnşaat Sektörleri İçindeki Payı

Tacikistan'da inşaat sektörünün % payı Dünya Asya ve Orta Asya inşaat sektöründeki payı yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1990 - 2014 yıllar arasında inşaat sektörü bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların başında iş savaşının etkileri ve siyasal yapıdaki değişiklikler gelmektedir. İnşaat sektörünün payları yıllar itibariyle tablo 25'te aşağıda sunulmuştur. Benzer şekilde dolar bazında değişimi gösteren grafik 15 tablo 25'in akabinde sunulmuştur.

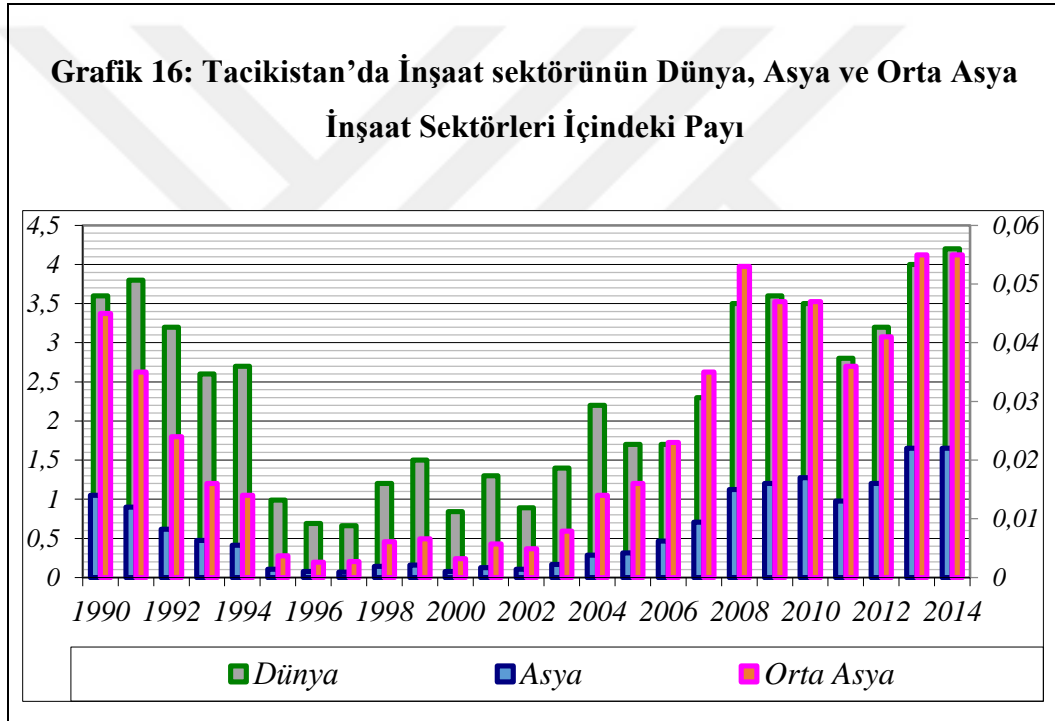
Tablo 25: Tacikistan'da İnşaat Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya İnşaat Sektörleri İçindeki Payı

Yıl	Dünya % Değişim	Orta Asya % Değişim	Asya % Değişim
1990	0,014	0,045	0,036
1992	0,0082	0,024	0,032
1993	0,0063	0,016	,0026
1994	0,0055	0,014	0,027
1995	0,0014	0,0037	0,099
1996	0,001	0,0026	0,069
1997	0,0009	0,0027	0,066
2000	0,001	0,0032	0,084
2001	0,0017	0,0057	0,013
2003	0,0022	0,0079	0,014
2004	0,0038	0,014	0,022
2005	0,0042	0,016	0,017
2006	0,0062	0,023	0,017
2007	0,0094	0,035	0,023
2008	0,015	0,053	0,035

Tablo 25'in devamı

Yıl	Dünya % Değişim	Orta Asya % Değişim	Asya % Değişim
2009	0,016	0,047	0,036
2010	0,017	0,047	0,035
2011	0,013	0,036	0,028
2014	0,022	0,055	0,042

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics_tajikistan_construct

Kaynak: Tablo 25'den üretilmiştir

Tablo 25 sunulan değişim oranları Dollar bazında değişim oranlarını ifade etmektedir. 1990 yılında Tacikistan inşaat sektörünün Dünya inşaat sektörü içindeki payı 0,014; Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,045 ve Orta Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,036 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında Tacikistan inşaat sektörü Dünya inşaat sektörü içindeki payı 0,001; Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,0032 ve Orta Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,084 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Tacikistan inşaat sektörü Dünya inşaat sektörü içindeki payı 0,017; Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,047 ve Orta Asya

inşaat sektörü içindeki payı 0,035 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Tacikistan inşaat sektörü Dünya inşaat sektörü içindeki payı 0,022; Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,055 ve Orta Asya inşaat sektörü içindeki payı 0,042 olarak gerçekleşmiştir. Benzer olarak Grafik 16'de izlendiği şekliyle tarımsal üretimin Dolar bazındaki değeri 1990 ile 2014 yıllar arasında dalgalı bir seyir izlenmiştir.

2.4. Sanayi Sektörü

Tacikistan'daki sanayi sektörü, az sayıdaki büyük devlet şirketlerinden ibarettir. 1990'lı yıllarda sanayi sektöründe yer alan devlet şirketlerinin sayısı 373 düzeyindedir. Bunların toplam sabit varlıklar içindeki payı ise % 98 kadardır. Esas olarak hidroelektrik üretim tesisleri ve alüminyum fabrikaları bir yana bırakılırsa sanayi sektörünün emek yoğun üretim tekniğini kullanan tesislerden oluştuğunu bilinmektedir.

Tacikistan'daki sanayi sektörünün en belirgin özelliğinin, üretimde düşük sermaye yoğunluğunun olmasıdır. 1999 yılına ait verilere göre Tacikistan'da çalışan işçi başına düşen sabit varlıkların oranının, eski SSCB ortalamasının ancak % 40'ına ulaştığı bilinmektedir.

Sanayi sektöründe kamunun ağırlığı oldukça fazladır. Kamu kuruluşları en çok tekstil, halıcılık, deri ve konfeksiyon sektöründe faaliyet göstermektedir. Bunun sebebi de Tacikistan'da hayvancılığın oldukça yaygın olmasıdır. Ülkede sanayi kuruluşlarının % 48'i bu sektörlerle ilgili sanayi kuruluşlarından oluşmaktadır. Bunların yanı sıra gıda, meşrubat, ağaç işleri, kimyasal maddeler ve inşaat malzemeleri de üretilmektedir. Toprak ve madeni eşya imalatı ve bazı küçük ev ve büro eşyaları üretimi de yapılmalıdır.

Sanayi sektöründe ağır sanayi ana dalları olarak madencilik, enerji üretimi, metalürji, makine üretimi, metal işleme, malzeme üretimi ve kimya sanayi sayılabilir. Metalürji sektöründe üretilen başlıca ürünler alüminyum, altın, çinko, kurşun, bizmut, antimon, cıva, tungsten ve molibden olarak sayılabilir.

Tacikistan aynı zamanda dünyadaki önemli alüminyum üreticilerinden biridir. Başkent Duşanbe'nin yakınlarındaki Tursunzade şehrinde bulunan alüminyum fabrikası "TALKO" nun üretim kapasitesi oldukça fazladır. Tursunzade şehrinde "Tadaz" alüminyum fabrikası da önemli daracada alüminyum üretimine sahiptir. SSCB döneminde kurulan

“Tadaz” alüminyum fabrikası yıllık üretim ortalaması 400-500 bin ton düzeyindedir. Hammadde ihtiyacı Azerbaycan, Ukrayna, Rusya ve Kazakistan’dan gelmektedir. Üretilen alüminyumun %99’u Hollanda ve Türkiye’ye ihracat edilmektedir. Türk firmalarının doğrudan satış sözleşmeleri bulunmamakla birlikte Türkiye’ye Tacik alüminyumu, aracı firmalar üzerinden satılmaktadır.

Faaliyette bulunduğu diğer hafif sanayi alanları; pamuk temizleme yıkama fabrikaları, ipek üretimi, tekstil tezgâhları, ayakkabı üretimi, dikiş ve halıcılık şeklinde sıralanabilir. Bunların yanında diğer bazı orta ve yarı ağır sanayi alanları da yer almaktadır. Ayrıca mühendislik ve metal işleme, enerji transformatörleri, kablo üretimi ve tarımsal teçhizat üretimi alanları öne çıkanlardır. İmalat sanayisinin GSYH’deki payı yaklaşık % 15’tir. Çalışan nüfusun yaklaşık % 13,5’i sanayi sektöründe iş görmektedir (Nazım ve Cem, 2007: 21).

Tacikistan’da diğer önemli bir sektör madenciliktir. Ülkede ağır sanayi ana dalları: madencilik, enerji üretimi, metalürji, makine üretimi, metal işleme, malzeme üretimi ve kimya sanayidir. Madencilik sektörü 400 civarında maden yatağına sahiptir. Devlet teknoloji ve Know-how yetersizliği nedeniyle sahip olduğu potansiyeli yeterince kullanamamaktadır. Tacikistan’da İşleme kapasitesi düşük olması nedeniyle madencilik sektörü daha çok ham madde ihracatına yöneliktir. Tacikistan Cumhuriyeti kömür yatakları kapasitesi bakımından zengin sayılmaktadır. Tacikistan Cumhuriyeti’nin bir ilçesinde Surab tepelerinde kahverengi kömür üretilip uygun bir fiyatta piyasaya satılmaktadır. Ancak bunlar da ulaştırma sorunları nedeniyle fazla değerlendirilmemektedir. Öte yandan Tacikistan’ın kuzey ve güney bölgelerinde petrol ve doğal gaz üretimi gerçekleşmektedir.

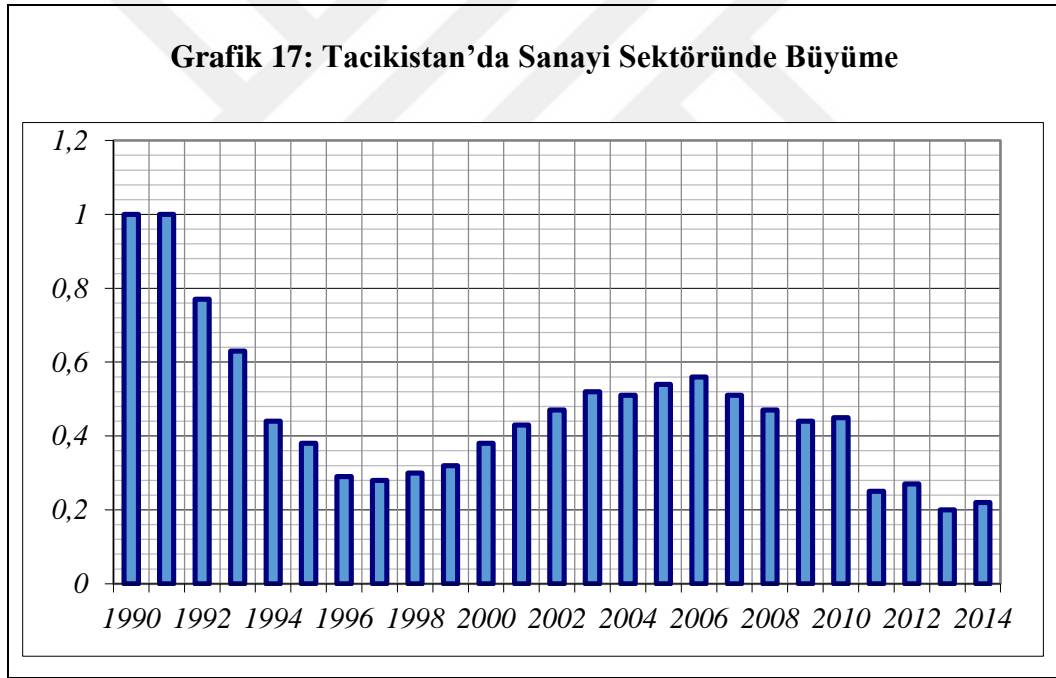
Ülkede altın üretimi yabancı şirket ortaklığı tarafından yapılmaktadır. Ülkede halen 28 tane altın yatağında toplam 430 tonluk rezerv mevcuttur. Devletin gümüş rezervleri ise 60 bin ton olarak açıklanmıştır. Söz konusu olan maden yatağının dağlık bölgelerde bulunması ve bu bölgelerde hava şartlarının sert olması nedeniyle ulaşım imkânları da bir hayli yetersiz olması üretimi olumsuz yönde etkilemektedir (Tacikistan Ülke Bülteni, 2013: 10-11).

Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı % 23 düzeyindedir. İmalat sanayide istihdam edilenlerin sayısı ise 2013 yılında 65,700’e kadar yükselmiştir. 2010 yılının verilerine göre,

“demir dışı metal” üretimi toplam sanayi üretiminin % 35,7’sine denktir. Bu yılın içerisinde gıda üretiminin toplam imalat içindeki payı % 27, hafif sanayi üretiminin payı ise % 13,2 olarak belirlenmiştir (www. deik.org.tr/tc 2913).

2.4.1. Tacikistan’da Sanayi Sektöründe Büyüme

Tacikistan’da sanayi sektörün büyüme hızının 1990-2014 döneminde oldukça istikrarsız bir yapı sergilediği görülmektedir. Sanayi sektöründe 1992’de istikrarsızlık nedeniyle gerileme görülmüştür. 1992-2000 yılları arasında sanayi sektöründe büyüme oranları azalan bir seyir izlemiştir. Sanayi sektöründe 1990-2014 yılları arasındaki büyüme oranlarına ilişkin grafik 17’ aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tajikistan-industry

Grafik 17’de görüldüğü gibi 2000 yılı ülke için yeni bir başlangıç yılı olmaktadır. Bundan sonra ise devlet tarafından uluslararası bankalardan borç alınarak sanayi sektörü yatırımları canlanmayı başlamıştır. Sanayi sektörü yeniden istikrarlı duruma gelerek 2010 yılına kadar devam etmiştir. Son olarak 2011’ile 2014 yılları arasında sanayi sektör yatırımlarında azalma olduğu için büyüme oranları düşüşe geçmiştir.

2.4.2. Tacikistan'da Sanayi Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Sanayi Sektörleri İçindeki Payı

Tacikistan'da sanayi sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya sanayi sektöründeki payı yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1990 - 2014 yıllar arasında sanayi sektörü bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların başında iş savaşının etkileri, siyasal yapıdaki değişiklikler ve düşük oranda yapılan yatırımlar sayılabilir. Sanayi sektörünün payları yıllar itibariyle tablo 26'da aşağıda sunulmuştur.

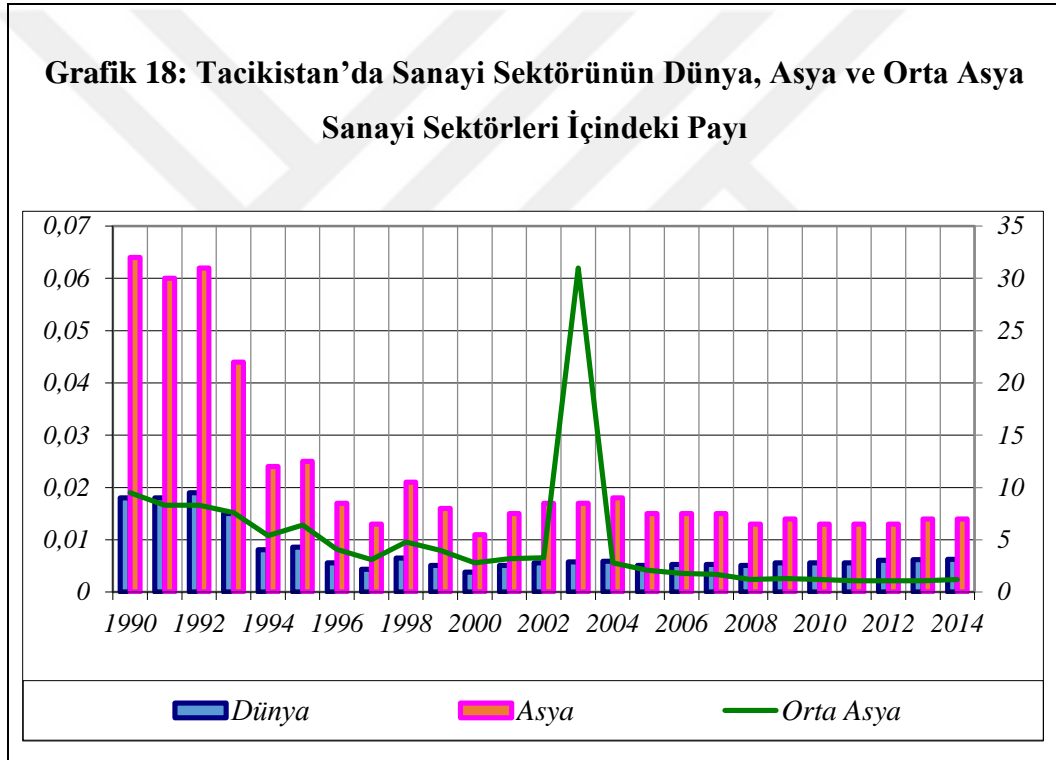
Tablo 26: Tacikistan'da Sanayi Sektörünün Dünya, Asya ve Orta Asya Sanayi Sektörleri İçindeki Payı

	Dünya % Değişim	Asya % Değişim	Orta Asya % Değişim
1990	0,018	0,064	0,095
1992	0,019	0,062	0,083
1993	0,015	0,044	0,076
1994	0,0081	0,024	0,054
1995	0,0086	0,025	0,064
1996	0,0056	0,017	0,041
1997	0,0044	0,013	0,031
1998	0,0065	0,021	0,048
2000	0,0038	0,011	0,028
2001	0,0051	0,015	0,032
2002	0,0056	0,017	0,033
2003	0,0058	0,017	0,031
2004	0,0059	0,018	0,028
2005	0,0051	0,015	0,021
2006	0,0053	0,015	0,018
2007	0,0053	0,015	0,017
2008	0,0051	0,013	0,012
2009	0,0056	0,014	0,013

Tablo 26'nın devamı

	Dünya % Değişim	Asya % Değişim	Orta Asya % Değişim
2010	0,0056	0,013	0,012
2011	0,0056	0,013	0,011
2012	0,0061	0,013	0,011
2014	0,0063	0,014	0,012

Kaynak: www.kushnirs.org/macroeconomics/tajikistan_industry

Kaynak: Tablo: 26'den üretilmiştir

Tablo 26'da sunulan değişim oranları Dolar bazında değişim oranlarını ifade etmektedir. 1990 yılında Tacikistan sanayi sektörünün Dünya sanayi sektörü içindeki payı 0,018; Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,064 ve Orta Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,09 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında Tacikistan sanayi sektörü Dünya sanayi sektörü içindeki payı 0,0038; Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,0011 ve Orta Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,02 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Tacikistan sanayi sektörü Dünya

sanayi sektörü içindeki payı 0,056; Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,013 ve Orta Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,012 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Tacikistan sanayi sektörü Dünya sanayi sektörü içindeki payı 0,063; Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,014 ve Orta Asya sanayi sektörü içindeki payı 0,012 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 17’de izlendiği şekliyle sanayi sektöründeki büyümenin Dolar bazındaki değeri 1990 ile 2014 yılları arasında dalgalı bir seyir izlemiştir.

2.5. Enerji Sektörü

Tacikistan kendi eşsiz su kaynakları ile dünyanın en büyük hidro enerji potansiyeline sahip olup, eski SSCB, orta Asya ülkeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Ülke 4070 MW Kurulu gücü ve yılda 527 milyar KWt/saat elektrik üretme potansiyeline sahiptir. Bu mevcut üretimin büyük çoğunluğu HES’lerden sağlamaktadır. Bunlar arasında Vahş nehrinde kurulan HES yılda 3000 MWt enerji üretmektedir. Norak HES yıllık olarak ortalama 11,2 milyar KWt/saat elektrik üretmektedir. HES Norak ve kurulu gücü 600 MWt olan ve her yıl ortalama 2,5 milyar KWt/saat elektrik üreten Boyğazı HES, Tacikistan’ın en büyük hidro santralleridir. Bunların yanında Varzob ve Siridarya nehirlerinde kurulu gücü 25’ten 285 MWt’a kadar bir dizi hidro elektrik santrali inşa edilmiştir. Tacikistan’da yıllık enerji üretim potansiyeli enerji ve Dolar bazında aşağıda sunulmuştur.

- ✓ Yıllık üretim potansiyeli: 527 milyar kW/h
- ✓ Mevcut elektrik santrallerinin kapasitesi: 5.400 mW
- ✓ Mevcut santrallerin %95’i hidroelektrik, %5’i termal
- ✓ Tamamlanan projelerin değeri: 1,7 milyar \$
- ✓ Devam eden projelerin değeri: 268 milyon \$
- ✓ Hazırlık aşamasındaki projelerin değeri: 938,3 milyon \$ dır

Tacikistan’da büyük hidroelektrik santrallerinin yanı sıra küçük ve orta ölçekli hidroelektrik santrallerinin inşasına son yıllarda önem vermektedir. Hâlihazırda hidroelektrik santrallerinin yenilenmesi projeleri Türk, İran, Pakistan ve Rusya yabancı inşaat firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Öte taraftan Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Avrupa Bankası, İslam

Kalkınma Bankası (ISDB), ve ABD Hükümeti çeşitli projeler için finansman sağlamaktadır. Ülkede kışın enerji açığı söz konusu iken yazın enerji fazlası ortaya çıkmakta olup, yaz aylarında Rusya ve Kazakistan'a elektrik enerjisi ihracatı yapılmaktadır. (www.mfa.tj/energy).

2.6. Doğal Kaynaklar

Tacikistan'ın toprak ve bitki örtüsü Alp dağları tarafından belirlenmektedir. Tacikistan yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülke sayılmaktadır. Avrasya ulaşım ağının uzağında bulunan Tacikistan, SSCB devletler içerisinde en az gelişmiş olarak bilinmektedir. Tacikistan, doğal kaynaklar yönünden zengin bir ülke olup Orta Asya devletleri arasında yer almaktadır. Ancak, topraklarının % 93'ünün dağlarla kaplı olması nedeniyle yer altı kaynaklarının çıkarılmasında güçlükler yaşanmaktadır.

Özellikle stratejik madde olan uranyum bakımından çok zengindir. Uranyum 'un çıkarıldığı en önemli bölgeler, Aderasman ve Tabuşar bölgesidir. Uranyum üretimi 1964 yılından beri yapılmaktadır. Tacikistan, dünyadaki uranyumun % 14'ünü çıkarmasına rağmen, bunun ülke ekonomisi katkısı düşük düzeydedir. Başta alüminyum olmak üzere, ülke topraklarında 400'den fazla değerli maden çeşidi mevcuttur. Bunların en önemlileri; kurşun, bakır, çinko, bismot, molibden, tungsten, antimon, bor, stronsiyum, altın, gümüş, demir, kalay, nikel, magnezyum, fosfor, kömür, antrasit, tuz, kuart, cıva, arsenik, florayt, granit, barit, bazalt ve talk şeklinde sıralanabilir.

Yapılan tahminlerine göre Tacikistan'da 113 milyon ton petrol ve 863 milyar metreküp doğal gaz rezervleri mevcuttur. Tacikistan'ın güney bölgesinde 12 tane petrol ve gaz yatağı bulunmaktadır. 12 milyon varillik ispatlanmış petrol rezervine sahip olan Tacikistan'da üretim, iç savaş boyunca yüzde 70 oranında azalmıştır. İç savaşın etkilerinin yanı sıra, genel olarak ekonomik sorunlar ve altyapıda yatırım yetersizliği bu sonucu doğurup ülkenin ekonomisini bir asır kadar geriye atmıştır. Şuanda Tacikistan, petrol ihtiyacının tamamına yakını ithalat yoluyla karşılamakta, ihtiyacın yüzde 70'i Özbekistan, İran ve Rusya federasyonunun tarafından temin edilmektedir. Tacikistan Orta Asya'daki en büyük kömür rezervlerine sahiptir. Tahmini toplam jeolojik kömür miktarı dört milyar tondur (www.mfa.tj/mineral-resources).

2.7. Tacikistan'ın Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Tacikistan 100'den fazla ülke ile dış ticaret ilişkisi içindedir. 1992 yılı ihracat 184 milyon 800 bin \$ iken ithalat 239 milyon 600 bin \$ dir. İç savaş suresinde 1992 yılından 1997 yılına kadar ihracatta sürekli bir artış olmuştur. Bu süreçte ihracat yedi kat artarak 745 milyon 100 bin Dolar seviyesine yükselmiştir. Tacikistan'ın 2000 yılında toplam ihracatı 745,1 milyon Dolar iken ithalatı ise 806,4 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Tacikistan'ın ihracatı 1997 yılından sonra 2007 yılına kadar artmıştır. 2008'de ise dünya küresel krizinden dolayı azalma göstermiştir. Tacikistan'ın yıllar itibariyle dış ticaret verilerini gösteren tablo 27'de aşağıda sunulmuştur.

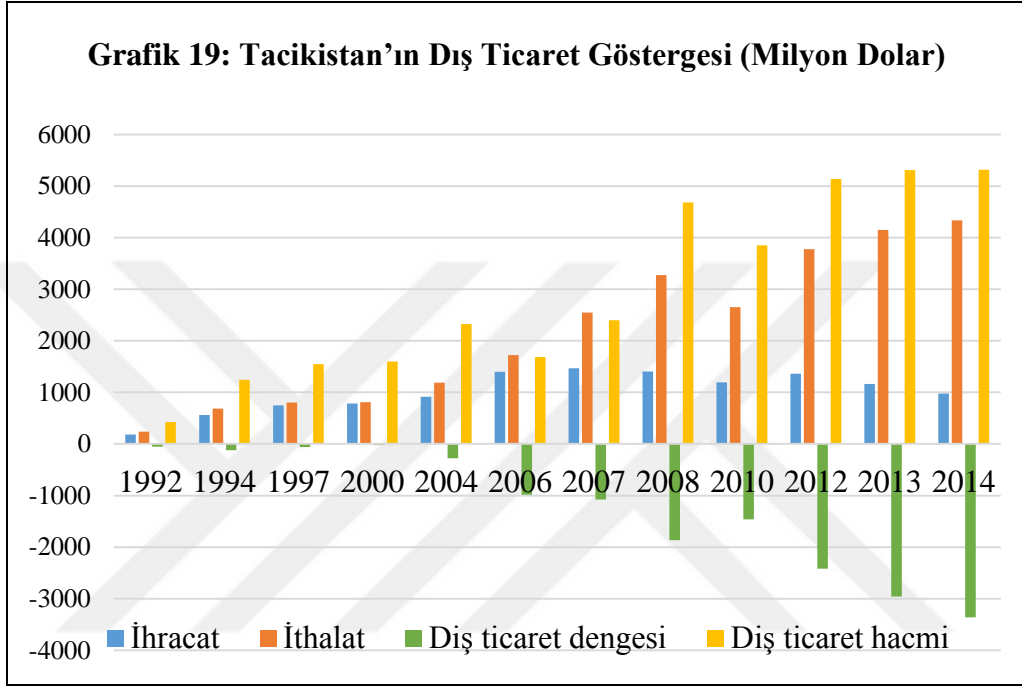
Tablo 27: Yıllar İtibariyle Tacikistan'ın Dış Ticaret Göstergesi (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1992	184,8	239,6	-54,8	424,4
1994	561,5	683,3	-121,9	1244,8
1997	745,1	806,4	-60,7	1551,5
2000	788,2	811,2	-23	1599,4
2004	914,9	1191,3	151,2	2326,8
2006	1399,5	1725,4	-986,4	1685,4
2007	1468,1	2547,2	-1628,9	2397,6
2008	1408,7	3273,6	-1,864	4682,3
2010	1194,7	2656,9	-1,463	3851,6
2012	1359,7	3778,4	-2,420	5138,1
2013	1161,8	4150,7	-2,958	5312,5
2014	977,3	4338,8	-3,362	5316,1

Kaynak: Вазорати Савдо ва Рушди Иқтисоди ҶТ

2014 yılı ihracat 977 milyon 300 bin \$ iken ithalat 4 milyar 338 milyon 800 bin \$ dir. 1992 yılı dış ticaret dengesi 54 milyon 800 bin \$ açık verirken 2014 de 3 milyar 362

milyon \$ açık vermiştir. Dönüşüm sürecinden sonra dış ticaret dengesi sürekli açık vermektedir. 1992 yılı dış ticaret hacmi 424 milyon 400 bin \$ iken 2014 de 5 milyar 316 milyon 100 bin \$'dır. Tacikistan'ın dış ticaret yapısını ithalat ve ihracat bakımından gösteren grafik 19'de aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: Tablo 27'den üretilmiştir

Grafikten de görüldüğü gibi dış ticaret hacmi 1992 yılında 2014 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Dış ticaret hacmi 1992 yılında 424 milyon 400 bin dolar iken 2014'te 5 milyar 316 milyon 100 bin dolara çıkmıştır. Tacikistan'ın dış ticaret dengesi 1992 yılında 54 milyon 800 bin dolar açık vermişken 2014 yılında 3 milyar 362 milyon dış ticaret açığı vermiştir. Dış ticaret açığı 1992'den itibaren 2014 yılına kadar artan miktarlarda sürekli açık vermiştir.

2.7.1. Tacikistan'ın Dış Ticaretindeki Başlıca Ürünler ve Ülkeler

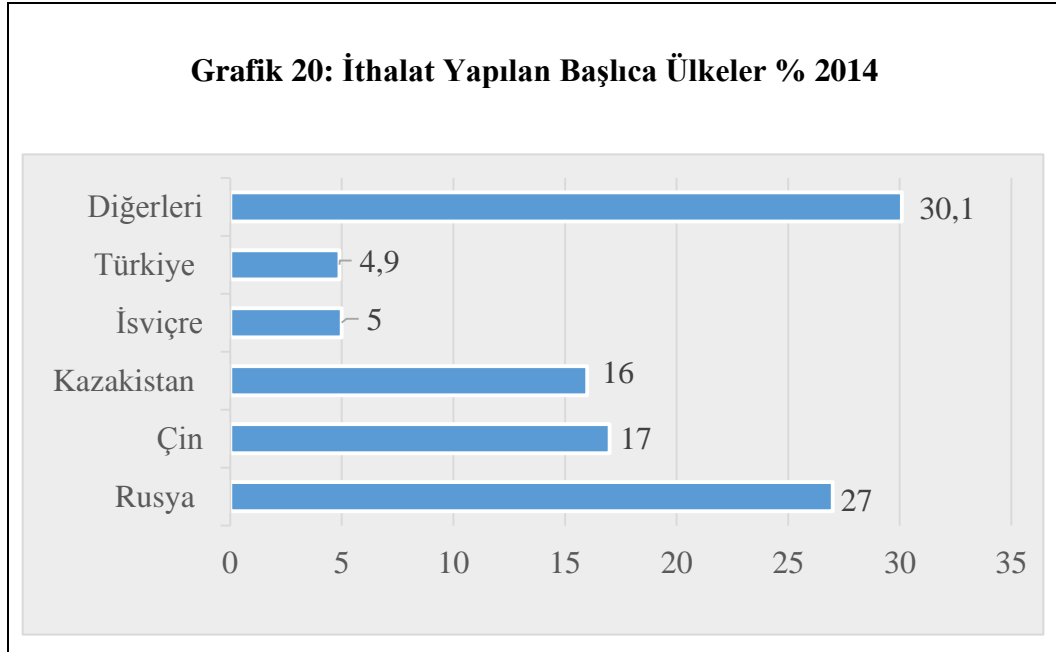
Tacikistan Cumhuriyeti'ndeki başlıca ihracat ürünleri alüminyum (toplam ihracatın yüzde 61'i), elektrik enerjisi, pamuk, meyve, bitkisel yağ ve tekstil ürünler söz konusudur. Tacikistan, alüminyum, elektrik enerjisi, petrol, makine, ekipman ve gıda ürünleri ithal

etmektedir. Tacikistan'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler sırasıyla Hollanda, Türkiye, Letonya, İsviçre ve Özbekistan'dır. İthalat yapılan ülkelerin başında ise Rusya Federasyonu, Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Ukrayna gelmektedir. Ülkenin dış ticaretini konu olan başlıca ürün ve ülkeleri gösteren tablo 28 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 28: Tacikistan'ın Dış Ticaretindeki Başlıca Ürünler ve Ülkeler

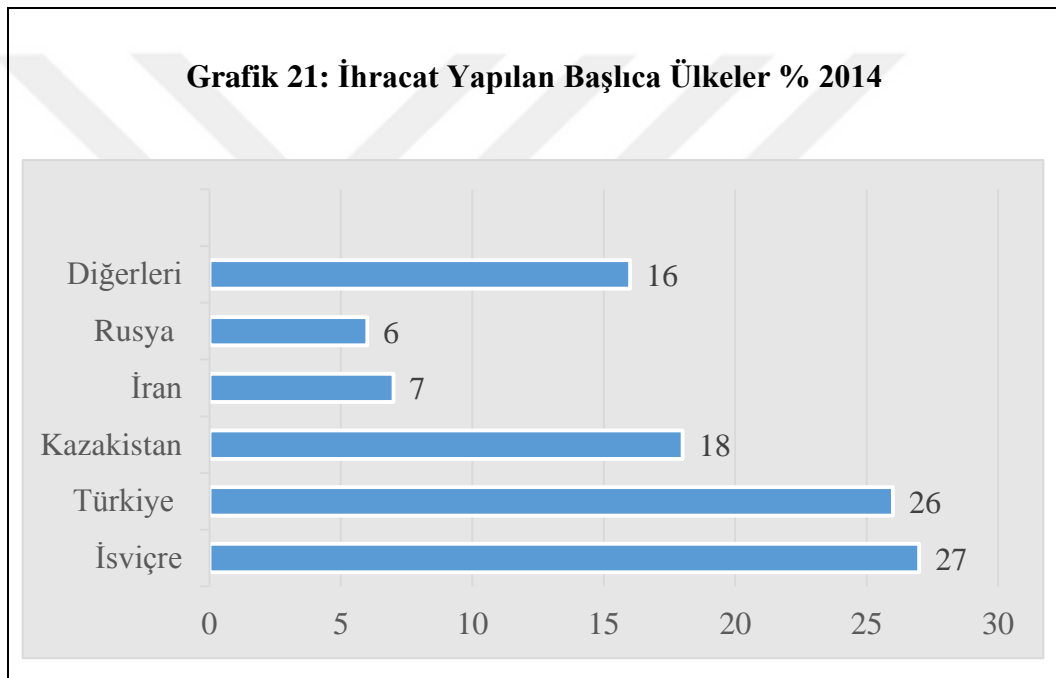
İhracatında Başlıca Ürünler:	Alüminyum, Pamuk, Maden Cevheri, Meyve, Sebze
İthalatında Başlıca Ürünler:	Petrol, Giyim Ürünleri, Taşıtlar Makineler, Elektrikli Ekipmanlar
İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler :	Rusya 27%, Çin 17%, Kazakistan 16%, İsviçre 5%, Türkiye 4,9%, Değerleri 30,1%
İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler :	İsviçre 27%, Türkiye 26%, Kazakistan 18%, İran 7%, Rusya 6%, değerleri 16%,

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 17

Kaynak: Tablo 28'ten üretilmiştir

Tablo 28’da görüldüğü gibi **ihracat ürünleri**: alüminyum, pamuk, maden cevheri, meyve, sebze ve diğerler ihraç ürünleli olmakla birlikte **ithalat ürünleri**: petrol, giyim ürünleri, taşıtlar makineler, elektrikli ekipmanlardır. Tacikistan’ın dış ticaret dengesinin ülke aleyhine (3,3 milyar ABD Doları) gerçekleştiği 2014 yılında Tacikistan’ın en fazla ithal ettiği ürünler; petrol ürünleri, alüminyum, ulaştırma araçları, buğday ve un olurken, ülkenin en fazla ihraç ettiği ürünler ise alüminyum, pamuk ipliği, meyve ve sebzeden oluşmaktadır. Tacikistan’ın ithalat ve ihracat yapılan ülkeleri gösteren grafikler aşağıda sunulmuştur.

Kaynak: Tablo 28’ten üretilmiştir

Grafiklerden anlaşılacağı gibi 2014 yılında Tacikistan’ın en fazla **ithalat yaptığı ülkeler** Rusya (%27,5), Çin (%16,8), Kazakistan (%15,7) ve İsviçre (%5) olmuş; Tacikistan’ın en fazla **ihracat yaptığı ülkeler** ise İsviçre (%27), Türkiye (%26), Kazakistan (%18), İran (%7) ve Rusya (%6) olarak gerçekleşmiştir Tacikistan’ın 2014 yılı dış ticaret hacmi 2013 yılına göre % 106,3 oranında artış göstererek 5,3 milyar ABD Doları olarak kaydedilmiştir (Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 17).

2.8. Tacikistan'ın İstihdam Yapısı

1991 yılında çalışabilir yaştaki nüfus 2,6 milyona ulaşırken bunun sadece 1.95 milyonu işgücü içinde bulunmaktaydı. Öte yandan işgücüne katılım oranı % 75 civarındaydı. 1990 yılında toplam işgücünün % 78'i sanayi, devlet şirketlerinde ve kolektif çiftliklerde istihdam edilmekteydi. İşgücünün geriye kalan % 22'lik bölümü ya kooperatiflerde çalışmakta ya da özel çiftliklerde istihdam edilmekteydi. Gösterilmek istenilen nokta, özel çiftliklerde çalışanların toplam işgücü içindeki payının en yüksek olduğu Cumhuriyetlerden birinin Tacikistan Cumhuriyeti olmasıdır. Ülkede istihdamı sektörel yapısını gösteren tablo 29 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 29: Sektörlere Göre İstihdam (1000 Kişi)

Yıllar	2011	2012	2013
Toplam İstihdam	2249	2291,5	2307,3
Tarım	1507	1520,3	1526,2
İmalat Sanayi	63	64,2	65,7
Ele Enerji	18	19,5	19,5
İnşaat	74	69,6	59,1
Perakende ve Otomotiv Yan Sanayii	125	137,5	135,7
Ulaştırma ve İletişim	43	53,6	55
Emlak	13	16,1	18,5
Uluslararası Örgütler	36	35,9	32,9
Eğitim	189	193	201,3
Bilimsel Hizmetler	84	88,6	90,6
Diğer Kamu Personeli	64	56,7	59,9
Savunma ve Sosyal Güvenlik	2	2,8	2,4
Otel ve Restoran	6	4	7,4

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 8

Yukardaki tablo 29'de sektörlere göre istihdam dağılımı yer almaktadır. Tabloda çeşitli sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı ile beraber toplam istihdam payları

görülmektedir. İşgücünün Sektörel dağılımının oldukça istikrarlı bir yol izlediği görülmektedir. İşgücü içinde en büyük paya tarım sektörü sahip iken (% 43), onu sanayi sektörü izlemektedir (% 13).

İstihdam ve işsizlik konusuna baktığımızda, Ülkedeki işsizlikle ilgili bilgilerin doğruluğunu söylemek zordur. İşsizlikle ilgili resmi açıklamalar işsizliğin 2014 yıl itibariyle 54 bin dolaylarında olduğunu görülmesiyle beraber, rakamların gerçeklerden bir hayli uzak olduğunu söylemek gerekir (İbrahim, Metin, 2007: 567). Yıllar itibariyle Tacikistan'ın işgücü ve istihdam durumunu gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 30: Yıllar İtibariyle Tacikistan'ın İşgücü ve İstihdam Göstergeleri (1992-2007 % Olarak Değişim)

Yıllar	İş gücü	İstihdam	İşsizlik
1992	-2,7	-3,1	0,4
1994	0,5	0,0	1,7
1996	-6,0	-6,6	2,6
1997	3,7	3,5	2,8
1999	-3,5	-3,3	3,0
2001	4,3	4,8	2,3
2003	1,5	1,5	2,4
2004	10,4	10,9	2,0
2006	1,4	1,2	2,2
2007	0,5	0,6	2,1

Kaynak: Geçiş Ekonomileri, 2007: 547

1992 de bir önceki yıla göre iş gücü toplam olarak % 2,7 azalmış, istihdam bir önceki yıla göre % 3,1 azalmış aynı yıl işsizlik oranı binde 4 olarak gerçekleşmiştir. 1999 de bir önceki yıla göre iş gücü toplam olarak % 3,5 azalmış, istihdam bir önceki yıla göre % 3,3 azalmış aynı yıl işsizlik oranı % 2,6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 de iş gücü toplamda % 0,5 olarak gerçekleşmiş, istihdam % 0,6 olmuş, aynı yıl işsizlik oranı % 2,1olarak gerçekleşmiştir.

2000-2015 döneminde istihdamın yapısında önemli değişimler gözükmemektedir. İstihdamın büyük bir oranı çoğunlukla tarım ve sanayi sektörüne dayanmaktadır. Bu yıllar arasında ortaya çıkan iç savaştan dolayı 2000 li yıllarda eski SSCB ülkelerinin arasında zaman işsizlik oranının en düşük olduğu ülke olarak % 2,00 civarında gerçekleşmiştir. 2010 yılında istihdam sayısı 2 milyon 231 bin 900 kişi iken işsizlik oranı % 2,20 olarak gerçekleşmiştir. 2012-2015 yılları arasında çalışan kişilerin sayısı 2 milyon 275 bin 600 iken işsizlik oranı ise % 2,00 olarak gerçekleşmiştir. Tacikistanın çalışan nüfusunun 1,5 milyondan fazlası ülke dışında özellikle Rusya ile Kazakistan'da çalışmaktadır. Çalışanların ülkeye yıllık para transferi 3,5-4 milyar Dolar olarak gerçekleşmektedir. Bu miktar ülkenin GSYH'nin % 48'ine denk gelmektedir. Tacikistan istihdam yapısıyla ilgili ulusal ve uluslararası göstergeleri tablo 31'de görselik amacıyla sunulmaktadır.

Tablo 31: Tacikistan İstihdam ile İlgili İş Göstergeleri 2015

	Tacikistan	İnsani Gelişim İndeksi	Gelişmiş Ülkeler
Nüfus oranı ve İstihdam (15 yaş ve üzeri % olarak)	60,7	55,7	60,7
İşgücüne katılma oranı (15 yaş ve üzeri % olarak)	67,9	58,8	64,3
Kadın	58,9	37,5	49,5
Erkek	77,1	79,8	78,7
Tarımda istihdamın %'lik payı (toplam istihdama göre)	55,5	42,5	36,9
Hizmetlerde istihdamın % payı (toplam istihdama göre)	26,2	35,3	39,1
Korunmasız istihdam (toplam istihdamın%)	47,1	65,1	54,0
Toplam işsizlik (iş gücünün %'lik oranı)	11,5	5,3	5,6
Gençler arasında işsizlik (Genç iş gücünün % oranı)	16,7	15,1	14,6
İşgücü verimliliği: işçi başına çıktı ücreti (2011 yılı \$)	--	9,483	--
Çocuk işçiliği (% olarak 5-14 yaş arası)	10,0	11,6	14,5

Tablo 31'in devamı

	Tacikistan	İnsani Gelişim İndeksi	Gelişmiş Ülkeler
Çalışmaya katılmayan fakir, günlük SGP \$ 2 (toplam istihdama % oranı)	19,1	46,9	33,8
Zorunlu ücretli doğum izni (gün)	140,0	98,0	99,0
Yaşlılık aylığı alanlar (yasal emeklilik çağındaki nüfusun %oranı)	80,2	27,7	51,0
İnternet kullanıcılarının (nüfustaki % oranı)	17,5	21,9	31,9

Kaynak: (www. mfa.tj/economy/economic-development)

Tablo 31'de görüldüğü gibi 2015 yılında istihdam oranı % 60,7 insani gelişme endeksi 55,7 aynı yıl gelişmiş ülkelerde istihdam oranı % 60,7 olarak gerçekleşmiştir. Tacikistan'da iş gücüne katılma oranı % 67,9 olup kadınların iş gücüne katılma oranı % 58,9 erkeklerin iş gücüne katılma oranı ise % 77,1 dir. Tarım istihdam içindeki payı % 55,5 hizmet sektörünü istihdamdaki payı ise % 26, 2 korumasız istihdama toplam istihdamdaki payı % 47, olarak gerçekleşmiştir. Ülkede 2015 yıl itibariyle toplam işsizlik oranı % 11,5 gençler arasında işsizlik % 16,7 çocuk işçiliği oranı % 10 toplam istihdam içindeki çalışmaya katılmayan fakir oranı % 19,1 olarak gerçekleşmiştir.

Avesta ajansı ülkedeki Çalışma ve İstihdam merkezinin verilerine göre 2015 yılının ilk iki ayında 19 bin kişinin istihdam için başvuruda bulunduğunu açıklanmıştır. İstihdam edilenlerin sayısı ise 4 bin 200'e kadar yükselmiştir. Diğer taraftan bakarsak Resmi verilere göre, 2014 yılında Tacikistan'da 105 binden fazla kişi iş bulma konusunda yardım için Çalışma ve İstihdam Ajansına başvurmuştur. Bu dönemde devlet ajansı katılımı ile 36 bin yani başvuruda bulunanların yüzde 34,5'i istihdam edilmiştir (Статистический Ежегодник РТ, 2015: 95).

2.8.1. İşçi – İşveren İlişkileri

Tacikistan Cumhuriyeti SSCB'den sonra istihdam durumu bugüne kadar zor günler geçirmiştir. İşçi İstihdamı İşçi ile işveren arasındaki istihdam sözleşmeleri esnek (Standard) sözleşme veya sabit sözleşme olarak kabul etmektedir. Ülkede esas olarak esnek sözleşmelerde süre kısıtlaması bulunmamakta olup; 3-6 ay arasında deneme süresi ön planı çıkmaktadır. Devletimizde bulunan yerli ile yabancı Firmalar, fabrikalar, şirketler ve değerleri İş Kanunu uyarınca sözleşmeyi feshetmeden bir ay önce işçiye bildirimde bulunmasını icap etmektedir.

Öte yandan sabit sözleşmeler ise belirli bir sürenin sonunda otomatik olarak iptal edilmektedir. Ayrıca sözleşmenin yenilenmesi işverenin inisiyatifinde olup, sabit sözleşmeler en az 6 aylık bir süre için yapılması uygun görünmektedir. Sözleşme, 6 aylık süre sona ermeden, sözleşme süresi kadar en fazla iki kez uzatma imkânı sahiptir.

Tacikistan'da işveren ile işçi arasındaki ilişkilerin koşulları yazılı sözleşme ile belirlenebileceği gibi, sözlü sözleşmeler de kabul edilebilmektedir. İşveren sosyal güvenlik katkısı, ikramiyeler ve gelir vergisini düştüğten sonra işçiye ödeme yapılır. Diğer taraftan, işçi tazminatı taraflar arasındaki görüşmeler ile ortaya çıkmaktadır. Sözleşmelerin iki dilde yapılması uygun görülmektedir. Tacikçe yapılması tercih edilse de, işverenin seçeceği bir dilde de sözleşme yapılabilir. Sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlıkların mahkemeye intikal etmesi halinde, sözleşmenin Tacikçe 'ye tercüme edilmesi icap etmektedir. Sözleşmeler için belirlenmiş bir yöntem olmamakla birlikte, imzalanacak olan sözleşmelerde aşağıda belirtilen maddelerin belirtilmesi önem arz etmektedir.

1. Uygulama alanı ve iş tanımı
2. Sabit sözleşmeler için başlangıç süresi ve sözleşmenin geçerli olduğu tarih
3. Çalışma saatleri
4. Fesih süreci
5. Ücret (net veya brüt olarak)
6. Seyahat izni
7. İşten çıkarma koşulları
8. Ücretin gizliliğine dair beyan

9. Yıllık izinler

10. Sözleşme ihlali durumunda uygulanacak müeyyideler.

Tacikistan’da çalışma saatleri esnekler. Tacikistan İş Kanunu uyarınca işçiler haftada 40 saat çalışabilir. Cumartesi günleri resmi olarak çalışma günü olsa da, söz konusu durum özel sektör için zorunlu olmamakla beraber pazar günleri ise tatil sayılmaktadır. Fazla mesai yapılması durumunda işçiye ilave tatil veya ek ödeme yapılması icap etmektedir.

2000’li yıllarda asgari ücret miktarı 15,57 TJS iken, 2010 yılına geldiğinde 354,44 TJS yükselmiştir. 2012 yılında 555,29 TJS iken, 2014 yılında bu tutar en yüksek seviyeye 819,60 TJS ulaşmıştır. Bu da Tacikistan ekonomisindeki yıllar arasındaki asgari ücret artışını yansıtmaktadır. 819,60 TJS bu tutar insanların hayat geçimlerini yetmemektedir. Aşağıdaki tablo 32’de bazı çalışanları aylık gelirleri Tacikistan para birimi somoni (TJS) olarak sunulmuştur.

Tablo 32: Yaklaşık Ücretler (\$)

Ekonomist veya avukat (İngilizce ve IT bilen)	1.400
Müdür, Yönetici Asistanı	1.000
Tercüman	1.000
IT Uzmanı	800
Sekreter	600
Muhasebeci	800
Şoför	500

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu 2015: 25

Tablo 32’de görüldüğü gibi en yüksek ücret alanlar ekonomistler, avukatlar, müdürler yönetici asistanları, tercümanlar, IT uzmanları, sekreterler, muhasibeciler ve şoförlerdir. Benzer şekilde aşağıdaki tabloda kişisel gelir açısından ücret ve harcamalar sunulmaktadır.

Aşağıdaki tablo 33’te Tacikistan Cumhuriyeti’nin 2009 yılında kişi başına aylık ortalama gelir 190,18 TJS iken 2014 323, 64 TJS olmuştur. Kişi başına aylık ortalama

harcama 2009 yılında 155,72 TJS iken 2014 yılında 290,06 TJS olmuştur. Aylık ortalama brüt ücret ve maaşlar 2009 yılında 284,35 TJS iken 2014 yılında 816,7 TJS olmuştur. Yıl sonu itibariyle asgari ücretler 2009 yılında 60 TJS iken 2014 yılında 250 TJS olmuştur. Aylık asgari emeklilik ücreti ortalama olarak 2009 yılında 60 TJS iken 2014 yılında 130 TJS olmuştur.

Tablo 33: Tacikistan’da İstihdam Durumu

Urun	Birim	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kişi başına aylık ortalama geliri karşılığı	TJS	190,18	149,87	225,62	258,81	293,58	323,64
Kişi başına aylık ortalama harcama para	TJS	155,72	177,71	227,53	251,59	282,00	290,06
Aylık ortalama brüt ücret ve maaşlar	TJS	284,35	354,44	442,13	555,29	694,89	816,27
Yıl sonu itibariyle asgari ücret	TJS	60,00	80,00	80,00	200,00	250,00	250,00
Asgari Emeklilik ücretler	TJS	60,00	80,00	80,00	104,00	130,00	130,00

Kaynak: Тоҷикистон Дар Рақамҳо, 2015: 43

Tacikistan’daki sosyal güvenlik sistemi, işveren ve işçi tarafından finanse edilmekle beraber devletin herhangi bir katkısı olmamaktadır. İşçinin sosyal güvenlik katkısı (SGK), işçinin yıllık toplam ücretinden % 3, işçi ücretinden % 25 ve işverenden % 13 olarak belirlenmektedir. Yabancı işverenler ücreti belirlerken % 25’lik SGK payını da ücrete dâhil etmekte ve söz konusu ödemeyi aylık ödeme dengesinde otomatik olarak göstermektedir. Sistem, SGK payının doğrudan geçişini sağlamaktadır. Ülkede çalıştırılan yabancı işçiler de sosyal güvenlik sisteminden yararlanmaktadır. Yabancı işçilerin sosyal Koruma numarası alması uygun görülür.

2.8.2. Yurt Dışındaki Olan İşçi Sayısı

Orta Asya ülkesi olan Tacikistan Cumhuriyeti halkın önemli bir kısmı geçimini sağlamak suretiyle yurtdışında çalışmakta durumundadır. Özellikle Rusya Federasyon tercih

edilen ülkeler arasındadır. Tacikistan Cumhuriyeti vatandaşların sayısı Rusya Federal Göç Servisi'nin verilerine göre, 8,3 milyon nüfuslu olan Tacikistan halkının 1 milyondan fazlası Rusya'da çalışmaktadır.

Tacik vatandaşlarının en çok istihdam kapısı bulduğu Rusya'dan Tacikistan'a yapılan yabancı para transferinde son yıllarda büyük kapasiteyi sahip olmuşlardır. Tacikistan'a yurtdışındaki vatandaşları tarafından gönderilen para transferinde 2012 yılına göre yüzde 12 artış gösterilmektedir. Tacikistan İstatistik Kurumu verilerine göre, 2013 yılında Tacik vatandaşları ülkesine 20,1 milyar Somoni, yaklaşık 4,2 milyar Dolar göndermiştir. Önceki yıl bankalar üzerinden Tacikistan'a 17,6 milyar Somoni yaklaşık 3,7 milyar Dolar aktarmıştı.

Tacik vatandaşların gönderdiği paralar, ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın yüzde 49,6'sına tekabül etmektedir. Tacikistan Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 2013 yılında 40,5 milyar Somoni, yaklaşık 8,2 milyar Dolar olarak sayılmaktadır. Bazı kesimler gönderilen paraların yurtdışında çalışan göçmen işçilerin ailesine gönderdiği paralar olduğunu iddia ederken, devlet yetkilileri bunun yurtdışına ihraç edilen malların karşılığı olduğunu ileri sürmektedirler (Статистический Ежегодник РТ, 2015: 95).

2.9. Ülkede Yabancı Yatırım

SSCB'nin ardından 1991 yılında harcamaların, özellikle de yatırım harcamalarının, toplam üretimden daha büyük bir oranda düşmüştür. 1991 yılında, planlanan yatırım projelerinin yaklaşık % 70'i uygulamaya konulamamış, yarım bırakılan inşaat projeleri aynı yıl % 44 oranında artmıştır. İstatistikler, reel tüketim harcamalarında da, yatırım harcamalarında olduğu gibi büyük oranda düşüş olduğunu göstermekle birlikte, ortaya çıkan karaborsanın, reel tüketimdeki düşüşü bir hayli frenlemiştir. Yapılan öngörüler, kara borsanın toplam cirosunun, o dönemdeki, toplam perakende cirosunun % 25'ine yaklaştığı yönündedir. Tacikistan Cumhuriyeti'ndeki mevcut olan yatırım mevzuatının geliştirilmesi için, özel faaliyetler de dâhil olmak üzere her türlü girişim faaliyeti devlet tarafından desteklenmektedir.

Devlet Başkanı İmamali Rahman (2008) başkanlığında yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda kurulan Danışma Konseyi ve yürütülen faaliyetler, yatırım

ortamının iyileştirilmesine yönelik olumlu adımlardır. Yabancı Yatırımlar Yasasına göre özelleştirme projesinde yabancı katılım üzerine konulmuş belli başlı bir sınırlama bulunmamaktadır.

Tacikistan Yabancı Yatırımlar Yasasına Göre;

- ✓ Yabancı yatırımcılar, hiç bir ayırım gözetilmeksizin, şirketlerden pay alabilirler,
- ✓ Yüzde yüz yabancı sermayeli şirketler kurabilirler,
- ✓ Bina ve ofis satın alabilirler (toprağın kendisini alamazlar), topraktan maden çıkarma gibi haklar elde edebilirler ve özel veya tüzel kişilerle anlaşmalar imzalaya bilirler,
- ✓ Yabancı yatırımlar devletleştirilemez. Doğal felaket ve benzeri durumlarda devletin mülke el koyması söz konusu olursa, yabancı yatırımcıların hızlı bir şekilde ve yeterli derecede tazmini yapılır.

Yabancı yatırımlı ortak girişimler En az % 30'u ve % 100 yabancı sermayeli bağlı şirketler için ihracat lisansı alma zorunlu değildir. Öte yandan doğal kaynakların çıkarılması için, Bakanlar Kurulundan alınan ve Bakanlar Kurulu başkanlığınca onaylanmış olan bir lisans gerekmektedir.

Yabancı yatırımcıları çekmek amacıyla sağlanan ayrıcalıklarının bazıları şunlardır;

- ✓ Serbest ticaret bölgelerinin geliştirilmesi,
- ✓ Düşük oranlı vergiler,
- ✓ Düşük gümrük vergileri,
- ✓ Toprağın kullanımında ayrıcalıklı oranlar,
- ✓ Basitleştirilmiş vize koşulları.

Ayrıca, ortak girişimlerin kurulması ile ilgili prosedürün ana çizgilerine de kısaca değinmekte yarar vardır. Ortak girişimlerde yabancı katılımın olması gereken kısıtlama sayılmamaktadır. Yabancı yatırımcıların Tacikistan'da şube açmaları konusunda da hiç bir yasaklama ve kısıtlama söz konusu değildir. (Tacikistan Yatırım Raporu, 2015: 12)

Tacikistan devletin büyümesi için dünyanın her tarafıyla yeni anlaşmalar yapmaktadır. Bu durum Tacikistan'ın geleceğinde olumlu bir sayfa açacaktır. Bu durumun sonuçları son yıllarda Tacikistan'a yapılan yatırımlarda daha iyi gözlemlenmektedir. Tacikistan'da elektrikte yetersizlik olduğu için yatırımcıların büyük bölümü hidro elektrik sektörüne ilgi duymaktadır. Hâlihazırda yatırımcılar arasında Rusya birinci sırada olmaktadır.

Ülkede Rusya firmaları çoktur ve bu Tacikistan'ın büyümesine olumlu şekilde katkıda bulunmaktadır. Kriz ortamında olsa bile, Rusya Tacikistan'da yatırım projelerini devam ettirmiştir. Rusya Federasyon'un Tacikistan'da yaptığı projeler başlıca şunlardır: “İnter Rao” tarafından “Sanktuda-1” Hidro Elektrik Santral’ yapılmıştır. Rusya Federasyon’un özelleştirilmiş Gazprom şirketi tarafından yürütülen doğal gaz arama projelerini sürdürmektedir. Bu ülkeye 50 yıl boyunca petrol temin edecektir. Projenin bütçesi için yaklaşık olarak 500 milyon dolar ayrılmıştır. “Rus Otelleri” firması tarafından bölgede en modern otel "Hayat Regency" inşaatı 150 milyon dolar olarak öngörülmüştür. Tacikistan ve Rusya Federasyon’un anlaşma ortamı ilerlemiştir. Gelecek dönemler için daha büyük projeler ele alınmış “İnter Rao” tarafından 3 HES daha kurulmasının projelerini devralmışlardır. Toplam yatırımların miktarı 1 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır.

Yabancı yatırımlarda ikinci sırayı Çin Halk Cumhuriyeti almaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti elektrik iletim hatları üzerinde yoğunlaşmıştır. Rusya ile İran tarafından inşa edilen HES’ında sağlanan elektriğin dağılımını gerçekleştirecektir.

Üçüncü sırada katkıda bulunan İran ise Sanktuda HES – 2 ile yol ve tünel yapımı gerçekleştirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ise Tacikistan'da turizm, hizmet eğitim ile kültür sektörlerinin gelişmesine yatırımları yönelik yapılmıştır.

Tacikistan, yurtdışından gelen doğrudan yatırımlara yönelik herhangi bir sınırlama yoktur. Mevcut işlemlerde tam bir konvertibiliteye sahiptir. Faiz oranları tamamen liberalleştirilmiştir. Süreç rejimi değişken ve ayarlanabilir niteliktedir. Yatırıma yönelik öncelikli sektörler belirlenmiş olup, bu sektörler; hidroelektrik mühendisliği, değerli metallerin, taşların ve polimetallik cevherlerin çıkarılması ve işlenmesi, telekomünikasyon

ve altyapı kalkınması, pamuk işleme ve tarımsal üretimdir (Tacikistan Yatırım Raporu, 2015: 16).

2.9.1. Yatırımcıya Sağlanan Garantiler ve Haklar

Tacikistan Cumhuriyeti'nde Yatırımcıya Sağlanan garantiler ve haklar Yatırım Kanunu kapsamında, yabancı yatırımcılar ile Tacikistan yatırımcıların eşit haklara sahip olduğu belirlenmiştir. Tacikistan'daki tüm yatırımcıların vatandaşlık, milliyet, dil, ırk ayırımı ve ekonomik faaliyet alanı farkı gözetilmeksizin ayrımcılığa karşı teminat verilmektedir. Yatırımcıların tüm haklarının ve yasal çıkarlarının Tacikistan devleti garantisi altında olduğu kanunda ifade edilmektedir. Ülkede yatırımcılar, Yatırım Kanununda yapılan değişiklik veya eklemelerden zarar görmeleri halinde Tacikistan'dan söz konusu zararın telafisini talep hakkına sahiptir.

Devlet kurumu ile yatırımcı yetkili arasında imzalanan sözleşmelerin koşullarında istikrarın sağlanması konusunda Tacikistan Hükümeti teminat vermektedir. Tacikistan devletin Yabancı yatırımcılar, temsilcileri ve yabancı işçiler ülke topraklarının tamamında seyahat etme imkânı verilmiştir.

Tacikistan'daki faaliyetlerinden doğan karlarıyla ilgili kendi kararlarını vermekte serbestirler. Öte yandan Yabancı yatırımcılar ve işçiler gelirlerini ve ücretlerini yurtdışına transfer etme hakkına sahiptir.

Tacikistan'daki yatırımcılar, faaliyetlerine ilişkin tüm ödemelerini ülke ulusal para birimine serbestçe çevirebilir ve/veya Tacikistan dışındaki faaliyetleri için yabancı para birimi satın alma hakkı verilmiştir. Buradaki mevcut olan Döviz işlemleri "Tacikistan Kur Düzenlemesi ve Kontrolü Kanunu" ile Merkez Bankası tarafından belirlenen kur çerçevelerinde gerçekleştirilir.

Devlet çıkarılan yasalardan dolayı belirtilen koşullar haricinde Tacikistan hükümetinin yatırım faaliyetine karışma hakkı yoktur. Devlet çıkarılan yasalarda belirtilen bazı özel durumlarda yatırımcılara yatırımlarını geri çekme ikamesi verilmektedir. Tacikistan Hükümeti yasaların kanuna göre yatırımcının tüm fikri mülkiyet hakları korunmaktadır (Tacikistan Yatırım Raporu, 2015: 19-22).

2.10. Ulaştırma Sektörü

Ülkenin büyük bölümün dağlık olması nedeniyle ulaştırma sektöründe kara ulaştırması taşımacılıkta büyük rol oynamaktadır. Kargo taşımacılığının % 95'i, yolcu taşımacılığının ise %97'si karayolu ile gerçekleştirmektedir. Son yıllarda, ülkedeki kamuya açık karayolu 14.704 kilometre, özel kullanımlı karayolu (sanayi, özel, farklı kaynaklardan finanse edilen) 12.791 kilometre olarak bilinmektedir. Ülkede Karayollarının % 28'i asfalt,% 45'i katran-çakıl ve % 27'si çakıldır.

Resim 4. Tacikistan'ın Ulaştırma Haritası

Kaynak: Tacikistan Ülke Raporu 2015: 4

SSCB'nin döneminde Tacikistan'ın ulaştırma sisteminin büyük bölümü yapılmıştır. Bağımsızlıktan sonra ülkenin kuzeyi ve güneyini birleştirmek amacıyla 2005 yılından itibaren ulaştırma projelerine ağırlık verilmiştir. Tacikistan'ın başkent Duşanbe ile ülkenin kuzeyini birleştiren Anzob tüneli 2006 yılında yapılmıştır.

Ülkedeki toplam demiryolu 960,6 kilometredir. Kırsal alanlar demiryolu ağı ile birbirine bağlanmıştır. Komşu ülkeler olan Özbekistan ve Türkmenistan ile de demiryolu ağı tesis edilmiştir. Demiryollarının tek işleticisi olan ve bir devlet şirketi olan Tacik Demiryolları 1994 yılında kurulmuş olup ve Demiryolları yaptırma işini devam ettirmektedir. Ülkeye coğrafi olarak en yakın limanlar Bander-Abbas (İran) ve Karaçi (Pakistan) limanlarıdır. Ancak, Pakistan ve Afganistan ile transit geçiş anlaşmalarının olmaması ve İran'a yönelik yaptırımlar nedeniyle söz konusu limanlar kullanılmamaktadır. Yaygın olarak Poti (Gürcistan) ve Riga (Litvanya) limanları kullanılmaktadır (Tacikistan Ülke Raporu, 2015: 13).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TACİKİSTAN'IN SOSYAL VE EKONOMİK YAPI PROBLEMLERİ VE MUHTEMEL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Sosyal Yapı Problemleri

Toplumsal gelişmede, ekonomik gelişme kadar sosyal gelişmeler de önem taşımaktadır. Bir bütün olarak düşünüldüğünde ikisi birbirine tamamlar. Bu yapılar karşılıklı etkileşim içindedirler. Sosyal yapının iki önemli temel taşı olan eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler uzun dönemlik ekonomik büyümede beşeri sermayenin oluşumunda ekonomik faktörlerden daha çok öneme sahiptir. Bu alanlardaki problemlerin çözümü bu nedenle önem arz eder.

3.1.1. Eğitim Yapısı Problemleri

Tacikistan'da okullara kayıt oranı yüksek olduğu gibi okul bitirme oranı da yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Eğitimde cinsiyet eşitliğinde de ileri düzeylere ulaşılmıştır. Fakat halen eğitim sisteminde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Müfredat konuları, öğretme ve öğrenme materyalleri, yetersiz derslik sayısı yanında karar alma ve stratejik planlama için bilgi kaynaklarına yetersiz erişim sorun teşkil etmektedir. Eğitimi geliştirme konusunda belirlenen öncelikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- ✓ Eğitimin yapısı ve içeriğinde değişikliğe gitmek
- ✓ Okul öncesi eğitimi teşvik etmek için yeni programlar uygulama ve geliştirme
- ✓ Eğitimi kategorize ederek ileri dönük planların yapılması
- ✓ Eğitimde yeni bir ücret sisteminin kurulması
- ✓ Meslek eğitiminde öğrencilerin kabiliyetine uygun sınıfları seçmesine izin veren bir sistem kurulması
- ✓ Eğitim uygulamalarının kapsamlı tanıtımı

- ✓ Milli eğitimde kalitenin sağlanması ve sürdürülmesi için izleme sisteminin oluşturulması
- ✓ Eğitimin özel ihtiyaçlı çocuklara da açık olması ve gereken program ve alt yapının hazırlanması
- ✓ Azınlıkların kendi ana dilinde eğitim almasının sağlanması
- ✓ Kız çocuklarının zorunlu eğitimi tamamlandıktan sonra okumaya devam etmek için teşvik edilmesi ve gerekli koşulları oluşturulması
- ✓ Kırsal alanda yaşayan ve mesleki eğitim programlarına katılan öğrenciler için bir destek sistemi kurulması
- ✓ Okul öncesi eğitim hizmetlerinin yürütülmesi için idari ve hukuki reformların yapılması (<http://www.globalpartnership.org/tj>).

3.1.1.1. Eğitim Sistemi İçin Çözüm Önerileri

Dünyada olduğu gibi Tacikistan'da da eğitim problemlerinin çözümü diğer sosyal problemlere nazaran öncelik almaktadır. Eğitim, sosyal ve ekonomik faaliyetler üzerinde belirgin olan bir etkiye sahip olması dolayısıyla bu önceliği hak etmektedir. Tacikistan hükümetinin eğitim sistemini değiştirmek ve mevcut eğitim koşullarını iyileştirmek için Dünya Bankası'ndan ve kalkınma bankası gibi kurumlardan finansman olarak desteği alarak bu yönde yapılacak değişiklikler ve uygulanacak olan yenilikler için gayret sarf etmesi zorunludur. Ayrıca eğitimin bölgesel dağılımını dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımla ülkedeki tüm çocuk ve yetişkinlere eşit eğitim imkânlarının sunulması mümkün olabilir. Öte yandan ülkedeki zorunlu eğitim süresinin 9 yıldan 11 yıla çıkarılması özellikle kızların eğitim seviyesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Çocukların yükseköğretime giden yolda sağlam eğitim almaları büyük önem taşımaktadır. Bu ancak sağlam yöntem ve sistemlerle sağlanabilir.

Tacikistan Cumhuriyeti'nde eğitim politikası Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Devlet okulların yönetilmesinde söz sahibidir ancak, okulların ücret politikası, ilave eğitici ve eğitici olmayan personel atayabilme yetkileri yine eğitim bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Böyle olmasına rağmen ülkede okullar düzeyinde belli bir düzensizlik ortaya çıkmakta olup bazı okullar diğerlerine göre daha bağımsız bir eğitim modeli yürütmektedir.

- ✓ Devletin bu tür okulları daha fazla sorumluluk vermek ve geri besleme alabilmesi için bazı uygulamalar yapması gerekir. Devletin okul binalarının bakım ve iyileştirilmesini üstlenmesi gerekmektedir
- ✓ Hükümet politikasına uygun olması kaydıyla okullar arası ortak bir müfredatın belirlenmesi daha uygun görülmektedir
- ✓ Orta okul yada liseler için fen kitapları, eğitim malzemeleri ve ekipman satın almasını sürdürmelidir
- ✓ Okullarda ücretli bir eğitim yapılmasına imkân tanınmalıdır.
- ✓ Kurslar açmak suretiyle okul dışında bir yetişkin öğrenme merkezi işletmesi uygun görülmektedir
- ✓ Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere ve yükseköğretim kurumları için yapılan ödemelerin doğrudan bankalar üzerinden yapılması uygun görülmektedir
- ✓ Yüksek Öğretim Kurumlarında ve Yüksek Okullarda pratiğe yönelik uygulamaların artırılması gerekmektedir
- ✓ Öğrenim ile ilgili güncel olayları takipte bulunmak ve dünya eğitim sistemine ayak uydurmak gerekmektedir
- ✓ Eğitim Öğretim alanında beş duyu organına hitap eden yöntemler geliştirmek ve bunları uygulamak gerekmektedir.

Okullar bu yetkileri talep etmemiş olduğu durumlarda, Milli Eğitim Bakanlığı yâda Yüksek Öğretim Kurumları tarafından okulun bu görevleri üstlenebileceği düşünüldüğü takdirde ve hükümet idari kolaylık sağlamak amacıyla okula bu yetkileri verilebilir. Aynı zamanda bu yetkiler ayrı ayrı veya bir bütün halinde verilebilirler.

Tacikistan'da yabancı menşeli okulların varlığı da göze çarpmaktadır. Bunlar, Türk, Rusya ve İran liseleri olarak bilinmektedir. Bu tür okullardan da kontrollü katkılar sağlanabilir. Eğitim alanındaki yatırımlar açısından okullar ve onların teçhizatlarının değiştirmesinin yanında eğitim malzemelerinin kaliteli ve güncel olarak tertip edilmesi gerekmektedir. Paralı eğitimde devletin direkt katkısının öğrencilere sağlanması gerekmektedir (www.globalpartnership.org.tj).

3.1.2. Sağlık Yapısı Problemleri

Ülkede 1991 den itibaren sağlık hizmetleri Halk Sağlık Bakanlığı tarafından düzenli bir şekilde yürütülmektedir. Ülkedeki iç savaşın sağlık hizmetlerine büyük oranda zafiyetler yaşattığı bir gerçektir. Bu zafiyetlerin ardından 2000 yılına kadar az da olsa sağlık hizmetlerinde gelişmeler olmaya başlamıştır.

Tacikistan Cumhuriyeti'nde iç savaş sürecinde 60-70 bin civarında insan kayıp edilmiştir. Ölenlerin içinde yüzlerce doktor ve hemşirenin olduğu belinmektedir. İç savaş sırasında ülkede var olan bütün uzmanlar ya kaçmış ya da geride kalanların bir kısmı ölmüştür. Bu nedenle ülkede uzman doktor sayısında aşırı bir azalma olmuştur. Uzman doktor sayısında verilen kayıplar henüz giderilememiştir.

2000 yılından bu yana Bakanlığın hedefi, Tacikistan halkının, özellikle gençliğin, kadınların ve son olarak çocukların sağlıklı ve düzenli bir bakımının sağlanmasını yürütmektir. Ancak bu amaç yetersiz ve eksiktir. Çünkü halkın bakımına sadece doktor değil yeni teçhizatlar da rol oynamaktadır. Hâlihazırda ülkede 375 adet hastane bulunmaktadır. Bu hastanelerde toplam olarak 17352 doktor ve diş hekimi hizmette vermektedir. Ebelerin ve hemşirelerin sayısı ise 44 bin kadardır. Ortalama olarak 394 kişiye bir doktor denk gelmektedir.

3.1.2.1. Sağlık Sektörü İçin Çözüm Öneriler

Ülkede diğer sektörler gibi sağlık hizmetleri de önemli bir yer kaplamaktadır. Son yıllarda sağlık hizmetlerini geliştirmek için yeni projeler hazırlanmıştır. Bu geri kalmış sektörü geliştirmek için yerli ve yabancı kurumlar tarafından yıllık projeler hazırlanmaktadır. Hâlihazırda sağlık hizmetlerinin de devletin stratejik hedeflerinden biri olduğu aşikârdır.

Ülkede sağlık hizmetlerini geliştirmek kalite ve verimliliğini artırmak bulaşıcı hastalıkları önlemek için yeni projeler hükümet tarafından planlanmaktadır. Özellikle anne ve çocuk sağlığı, sağlıklı yaşamı teşvik amaçlı projeler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Yasal mevzuat gereği Aile Hekimliği, sağlık sigortası ve diğer alanlar için Tacikistan da " Halkın Sağlığı İçin Ulusal Strateji 2010-2020" programı uygulanmaktadır. Devletin stratejik sağlık politikalarının iyileştirilebilmesi için ilk olarak tıbbi yardım hizmetleri sayısını arttırması gerekmektedir. Özellikle devlet tarafından tıbbi yardımı geri yüklemeye katkıda bulunacak ve bunları gerçekleştirecek programların düzenlenmesi gerekmektedir.

Ayrıca, devlet mevcut sağlık sektörü finansmanının durumunu iyileştirmek için ve sağlık hizmetleri sağlayan alternatif formları genişletmek amacıyla yeni uygulamalar ortaya koymaktadır (Тоҷикистон Дар Рақамҳо 2015: 61).

Sağlık sektöründe son derece önemli bir alanı oluşturan bebek ve anne sağlığının iyileştirilmesi, bulaşacak hastalıkların çözümü için bazı öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ✓ Sağlık çalışanlarının profesyonel uzmanlığını geliştirmek, malzeme ve kullanılan teknikleri yenilemek, anne ile çocuk bakımını sağlamak için gerekli olan tıbbi ilk yardım hizmetlerini iyileştirmek gibi konuları ön plana koymak gerekmektedir.
- ✓ Anneler sağlık konularında bilgilendirilmeli ve kampanyalar yoluyla eğitilmelidir.
- ✓ Düzensiz üreme sorunları, üreme ve aile planlaması (gençlik ve kadın üreme sağlığı da dâhil olmak üzere) genel olarak gözden geçirilmelidir.
- ✓ Geliştirme ve uygulama standartları ile aile planlaması hizmetlerinin yeniden ele alınması gerekmektedir.
- ✓ Ülkede sağlık hizmeti verebilmesi için özel sektörün önü açılmalıdır. Özel sağlık sektörünü geliştirmek için gereken idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- ✓ Bölgeler arasındaki sağlık harcamaları dengesizliği giderilmelidir.
- ✓ Sağlık yönetimi personeli ve sağlık personeli yetiştirilmeli ve geliştirilmelidir.
- ✓ Sağlık hizmetlerine kolay erişim sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Bulaşıcı hastalıkların düzeyini azaltmak ve önlemek, bağışıklık yetersizliği sendromu ve tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıklara karşı yeni tedbirler almak gerekmektedir (www. undp.tj. eng.).

3.1.3. Ekonomik Yapı Problemleri

Tacikistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başına GSYH'sı en düşük olan ülkedir. Ülkenin ekonomisi tarıma ve maden kaynaklarına dayalıdır. Ancak her ne kadar Tacikistan'ın toprakları tarıma elverişli ve su kaynakları da diğer Orta Asya ülkelerine göre oldukça bol olsa da, bu sektör, halkın refah seviyesini yükseltmek konusunda yeterli olamamaktadır. Tacik topraklarını pamuk üretimi için kullanılmış ve yüksek ölçüde pamuk ihracatına bağımlı bir ekonomi oluşmuştur. İç savaş dolayısıyla altyapı zarar görmüş, binlerce insanın yerlerinden olması nedeniyle pamuk üretimi azalmış ve Rus kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden ayrılmaları nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Tacikistan'ın ticareti büyük zarar görmüş ve merkezden gelen kaynak akışı ve sübvansiyonlar da durmuştur. Planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş yasal, kurumsal ve sosyal engeller nedeniyle oldukça yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Siyasi istikrarsızlık ve yapısal sorunlar nedeniyle uluslararası çevrelerin yardımları, krediler ve yabancı yatırımcılar Tacikistan'a oldukça geç girmiştir. 1993 yılından başlayarak GSYH'da, 1994 yılında, 1995'te ve 1996'da büyüme oranında gerileme görülmüştür. 1997 yılından itibaren iktisadi büyüme pozitif artış sergileyerek artmaya başlamıştır. 2000 yılından başlayarak bu büyüme daha da artmıştır.

Tacikistan, halen makroekonomik istikrarı sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için gerekli altyapıyı oluşturulması halen önemli bir problem olarak görülmektedir. Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasal reformlar konularında gelişmelerin sağlanması ve yatırım ortamının çok yönlü iyileştirilmesi gerekmektedir. Özel sektörün gelişmesi için, yabancı yatırımcılar için daha uygun iklimin yaratılması amacıyla ekonomik ve yapısal reformların uygulamasına devam edilmesi gerekmektedir.

Ülkede yoksulluk önemli bir ekonomik problem olarak gözükmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'den Tacikistan'da yoksulluğun azaltılması ve ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik sıkıntıların giderilmesi amacıyla bu ülkeye 120 milyon 4 dolar 3 yıllık kredi programını onaylamıştır.

Ayrıca, ülkedeki üretim düzeyinin düşük olması nedeniyle tüm sektörlerde ihtiyacın ithalat yoluyla karşılanması. Ülke gelirinin yarısının yurtdışında çalışan işçilerin döviz transferleri ile sağlanması ve özellikle Rusya'daki işçilerin ülkeye gönderdikleri Rublenin Rusya'daki ekonomik gelişmelere bağlı olması nedeniyle istikrarlı bir gelirin oluşturulamaması. Serbest Bölgelerin SSCB zamanından kalma eski binalardan oluşması ve alt yapısının (özellikle enerji alanında) yetersiz kalması. Teknik konularda nitelikli eleman sağlanamaması. Kurumların DTÖ kuralları hakkındaki bilgi düzeylerinin düşük olması. Uyuşmazlıkların çözümünde Tacik mahkemelerin tanınması ve adalet sistemindeki yoğun bürokrasi. Ulaşım altyapısının güçlü olmaması. Ülkeye yönelik yolsuzluk ve rüşvet algısının yüksek oluşu. Finansal araçların yaygın olarak kullanılmaması ve yabancıların gayri menkul ve ipotek işlemleri gerçekleştirememesi.

3.1.3.1. Tarım Sektördeki Problemleri

Tacikistan ekonomisinin en önemli sektörü tarım sektörü sayılmaktadır. Hâlihazırda ekonomik ve kalkınma alanında tarım sektörünün en avantajlı sektör olduğu bilinmektedir. Tarım sektöründeki en başat ürün pamuk sayılmaktadır. Ülkede pamuk tarımının yapıldığı yerler Amudarya ile Siridarya nehirlerinin suladıkları alanların yanında Özbekistan ile Afganistan sınırlarında bulunan yerlerdir. Pamuk ekimi hâlihazırda 280 bin hektarlık bir alanda yapılmakta olup bundan yıllık 600 bin ton pamuk üretilmektedir. Üretimi yapılan pamuk miktarının sadece % 10'u ülkede işlenmekte olup geri kalanını ise ihraç hammadde şeklinde edilmektedir.

Dünyanın en kaliteli pamuğu Tacikistan ile Türkmenistan'da üretilmektedir. Nehirlerin olmadığı yâda sulamanın az olduğu yerlerde buğday üretimi gerçekleştirilmektedir. Ülkede diğer tarımsal ürünler özellikle patates, soğan, domates gibi sebzeler yanında üzüm, elma gibi meyveler de üretilmektedir. İpekböceği yetiştiriciliği ve küçükbaş hayvancılık da tarım sektörünün önemli alanlarını oluşturmaktadır.

Tacikistan'ın sahip olduğu devlet üretim kuruluşlarının % 80 özelleştirilmiştir. SSCB'nin çöküşünün ardından ucuz fiyatlara satılan ve satın alınan bu kurumların yaklaşık 100 tanesi gıda sektöründe faaliyet göstermekteydi. Öte yandan yaklaşık 50 adet bahçe işletmesi özelleştirilmiştir. Özel bahçe işletmelerinde genel olarak pamuk yağı, sebze ve meyve

konserveleri, sigara, şarap, yemeklik tuz, alkollü ve alkolsüz içecekler gibi ürünlerin üretimi yapılmaktadır (<http://mfa.tj/en/three-strategic-goals/three-strategic-goals.html>).

3.1.3.1. Tarım Sektöründeki Alternatifler Ve Çözüm Önerileri

Tacikistan topraklarının yalnızca % 7'lik kısmı ekilebilir alan olup % 93 lük kısmı ise dağlık alanlardan oluşmaktadır. Ülke ekonomisine en çok katkıda bulunan ürünün pamuk olduğu bilinmekte olup kamu yönetimi tarafından pamuk üretimi sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Tarım sektörü gelir yaratan en önemli sektör olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, bu gelir ülke refahını yükseltmek için yeterli değildir.

Tacikistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası'nın 2007 yılında pamuk sektöründeki yatırımcılara uygunsuz şekilde kredi verdiğinin ortaya çıkmasının ardından IMF Tacikistan programını durdurmuştur. Bunun ardından ekonomik reformların hayata geçirmesiyle birlikte çiftçilerin yaklaşık 500 milyon dolarlık borçlarının silinmesi sağlanmıştır. Ülke ekonomisinde reform sürecinde IMF'nin desteği de yeniden sağlanmıştır.

Tarım sektörünün geliştirilmesi için yapılması gerekenler şunlardır:

- ✓ Toprak verimliliğinin artırılması
- ✓ Teknik aletlerinin yenilenmesi
- ✓ Tarım ürünlerinin verimli şekilde işlenmesi
- ✓ Yün ve deri işleme faaliyetlerinin geliştirilmesi
- ✓ Pamuk işleme faaliyetlerinin geliştirilmesi
- ✓ Bahçecilik ve Sebze tarımı (ekolojik temizlik ürünleri);
- ✓ Büyükbaş hayvancılığın geliştirilmesi
- ✓ Arıcılık yapanlara desteklemeler verilmesi
- ✓ Tarım için arazi geliştirme veya arazi ıslahlarının yapılması (www.mfa.tj/three-strategic-goals).

3.1.3.2. Stratejik Amaçlar ve Öncelikler

Stratejik amaçların sağlanması için belirlenen öncelikler aşağıda ana hatlarıyla sıralanmıştır:

- ✓ Gıda güvenliğini sağlamak için normatif yasal çerçevenin geliştirilerek sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temini için su tedariki ve tarımsal arazinin etkin kullanımının sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Tarımsal alet ve makine üreten sektörlerin desteklenmesi gerekmektedir.
- ✓ Bölgesel tarımsal programların tarımsal üretimde verimliliği artırmaya yönelik olarak düzenlenmesi gerekmektedir.
- ✓ Verimli su kullanımı ve su kaynaklarını koruyarak gıda güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Tasarım ve modern tarımsal ekipmana erişimi sağlamak için, tarım teknolojileri sektörünün modernizasyonu sağlanmalı ve tarım sektöründeki iş programlarını ve kaynak verimliliğini artırmaya yönelik programların uygulanması gerekmektedir.
- ✓ Tarımsal üretim ve pazarlama faaliyetleri için üretim ve satış kooperatifleri etkin hale getirilmelidir.
- ✓ Tarımsal işletmelerde tarımsal ürünlerin tam işlenmesi için işleme kayıplarını azaltmak amacı ile tedbirler almak gerekmektedir.
- ✓ Gıda güvenliğinin sürdürülebilmesi için verimsiz tarımsal arazilerin ıslah edilip üretime dahil edilmesi gerekmektedir.

3.1.3.3. Mevcut Gıda Güvenliği Alanında Zorluklar, Tarımdaki Su ve Arazi Kullanımı Geliştirme

- ✓ Tarımsal üretici ile tüketiciler arasındaki aracı sayısının azaltılması gerekmektedir.
- ✓ Ürün piyasaları ve fiyatları hakkında yetersiz bilginin olduğu için iletişim ve bilgiye ulaşım kolaylıkla sağlanmalıdır.
- ✓ Tarım ürünleri üretim alanlarına yakın yerlerde işleyen işletmelerin kurulması gerekmektedir.
- ✓ Tarımsal arazilerin ıslahına önem verilmelidir. Halen mevcut ekim alanlarında tuzlanma ve rüzgâr erozyonu gibi sorunlar bilinmektedir.
- ✓ Sulama imkân ve yöntemleri geliştirilmelidir.
- ✓ Tartımda ürün çeşitlenmesine gidilmelidir.

Tarımsal alanda tüketici ve üreticileri korumak amacıyla üretim ve satış kooperatifleri kurulmalıdır (www. undp.tj.eng).

3.1.4. İnşaat Sektörü Problemleri

Tacikistan'da inşaat, geri kalmış bir sektördür. Ülke yılda yaklaşık 3.000 yer sarsıntısının gerçekleştiği tektonik bir coğrafya üzerinde kuruludur. Ülke genelinde mevcut binaların büyük bir çoğunluğu eski SSCB döneminden tamamlanan inşaatlar olup ortalama yaşları 40-50 yıldır. Bazı binalar gereğinden fazla eskimiş olup yenilemesi için iç ya da dış yatırımcılar için ihaleler yapılmaktadır. Dolayısıyla bu binaların büyük bir çoğunluğunun orta vadede (10-15 yıl) elden geçirilmesi veya yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca, yollar, köprüler, tüneller vb. ulaşım altyapısı da ya çok eskidir ya da mevcut değildir.

Bu çerçevede, alt yapı yatırımlarında öncelikli olarak yolların ıslahı, yeni yol ve köprüler yapılması, ülkenin % 93'ü dağlık olduğu için tünellerin inşa edilmesi ve yol ilerinin kısaltılması gerekmektedir. Ülke genelinde sulama sistemlerinin iyileştirilmesi, kentsel ve telekomünikasyon altyapı inşası ve yenilemeleri, hidro-elektrik santral inşası, elektrifikasyon ve hava limanları alanlarında yeni inşaatların gerekli olması proje sayısını artırmakta imkânları ve projeler yapılmaktadır.

Tacikistan'daki inşaat sektörü faaliyetleri uluslararası konsorsiyum şirketlerine verilen ihaleler yoluyla veya Tacikistan'ın kendisi tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Uluslararası şirketlere verilen ihaleler özellikle ulaştırma ve altyapı projeleri İslam Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası (ADB), Dünya Bankası ve uluslararası kalkınma kuruluşları (JICA, GIZ vb.) tarafından finanse edilmektedir. İhale edilen projeler arasında İstiklal Tüneli inşaatı (İran), Kulab-Kalaikhumb yol inşaatı (ADB, Suudi Kalkınma Fonu ve Kuveyt Fonu), Duşanbe-Tursunzade-Özbekistan sınır yolu (ADB) ve diğerleri sıralanabilir.

Bir kısım projeler ise Tacikistan devlet bütçesi tarafından finanse edilmektedir. Finanse edilen projeler özellikle konut sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu projelerin ihalesine katılabilmesi için yabancı firmaların Tacikistan nezdinde bir şirket açmaları veya bir Tacik ortakla hareket etmeleri gerekmektedir. Bu yöntem yaygın olarak kullanılmaktadır. Tacik kamu kurumları gözetiminde yürütülen projeler yıldan yıla artış göstermektedir.

3.1.4.1. İç ve Dış Yatırımcılara Tacikistan Hükümet Tarafından İnşaat Sektöründe Sağlanan İmkânlar

Tacikistan yabancı yatırımları ülkeye çekmek amacıyla yürüttüğü politika ile elverişli bir yatırım havası oluşturmaktadır. Hükümet, yabancı yatırımcıyı teşvik eden birçok kanunu hukuken desteklemektedir. Tacikistan Cumhuriyeti, yatırımcılara vergi muafiyeti sağlanmakta, ayrımcılık ve millileştirmeye karşı korumakta, yabancı sermayenin ülkeye girmesi için uygun bir şekilde imkân vermektedir. Hükümet tarafından yabancı sermayenin iştirakindeki kısıtlamalar en aza indirilmekte, özelleştirme ve altyapı geliştirme faaliyetlerine katılma sağlanmaktadır. Alınan bu tedbirlerin akabinde önceki yıllara göre yabancı yatırımcıların sayısı ve ülkeye giren yabancı sermaye miktarı son yıllarda büyük artış göstermiştir.

Tacikistan'da inşaat sektöründe kaynakların kısıtlı olması ve devlet bütçesinde de yeterli kaynak bulunamamasından dolayı özellikle altyapı yatırımları, daha ziyade İslam Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Kuveyt Fonu gibi uluslararası finans kuruluşlar tarafından desteklenmekte ve Grant olarak yâda uzun vadeli borçlarla finanse edilmektedir. Müteahhitlik sektörünün ana müşterisi hükümettir. Yatırımlar, devlet bütçesi, yabancı kredi ve hibeler ile finanse edilmektedir. Müteahhitlik sektörü projeleri devletçe yönetilmekte, bu projelere kredi sağlayan ülkeler ise genellikle Çin, Rusya, İran, Almanya, Katar ve olmaktadır. Hidroelektriğin yanı sıra öncelikle yol ve tünel inşaatları Çin ve İran Hükümet kredileriyle finanse edilmektedir (Tacikistan Ülke Raporu 2015, 11).

Ülkede bankacılık sektörü henüz gelişmemiş olduğu için yatırımcılar paralarını genellikle gayrimenkule yatırmaktadırlar. Büyük ölçekli bina inşaatları genellikle Türk, Çin, İtalyan İran ve Rus firmaları tarafından inşa edilmektedir. Tacik firmalar da inşaat konusunda ilerleme kaydetmektedir. Bu firmalar genellikle konut, okul, hastane, yol inşaat ve tadilatı yapmaktadırlar. Tacikistan'da devlet projelerinde teknik müşavirlik hizmetleri devletin görevlendirmiş bulunduğu ilgili kamu kurumunca yerine getirilmekte olup ülkede teknik danışmanlık veren şirketlere rastlanmamaktadır. Uluslararası firmalara açılan büyük proje ihalelerinde ise teknik müşavirlik ve danışmanlık hizmetleri için yine uluslararası şirketlerle anlaşmanın sağlanmasını gerektirmektedir.

Tacikistan'daki inşaat sektöründe çalışacak olan yabancı firmalara yönelik olarak herhangi bir kısıtlama yoktur, aksine onlara uygun yatırım şartları sağlanmıştır. Ülke, Yatırım Kanunu kapsamında, yabancı yatırımcılar ile Tacik yatırımcıların arasında hak yönünde eşitlik sağlamıştır. Hükümet, belirlediği gibi tüm yatırımcıların vatandaşlık, milliyet, dil, ırk ve ekonomik faaliyet alanı ayrımı yapılmaksızın eşit muameleye tutulacağı garantisini sağlamaktadır. Tacikistan Devleti yatırımcıların tüm haklarının ve yasal çıkarlarının garanti altında olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca yabancı yatırımcılar için aşağıdaki imkanlar üretilmiştir:

- ✓ Gelirlerinin korunması ve kullanımı için Tacikistan'da ulusal veya yabancı para cinsinden banka hesabı açılabilir.
- ✓ Tacikistan'daki faaliyetlerinden doğan karlarıyla ilgili kendi kararlarını verebilmekte ve gelirlerini yurtdışına transfer edebilmektedirler.

Bütün bu katkılara rağmen, halen ülkede inşaat lisansı alınması başlı başına uzun bir süreç gerektirmektedir. Yatırımcıların inşaat izni alması için 24 prosedürü tamamlaması gerekmektedir. Söz konusu işlemlerin maliyeti, bina maliyetinin % 1,9'una tekabül etmektedir. Tacikistan Hükümeti tarafından onaylanmış ve yabancı gerçek ve tüzel kişileri, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşları tarafından sunulan kredi veya hibeler hesabından belirlenen projelerin gerçekleşmesi amacıyla ve önemli özellik taşıyan binaların yapımı için gerekli inşaat malzemeleri ithalatı KDV'den, bazı durumlarda da gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır.

Dünya Bankasının yaptığı sıralamaya göre Tacikistan, dünya genelinde inşaat ruhsatı alınmasındaki zorluk açısından 189 ülke arasında 168. sırada yer almaktadır. Ülkede aktif deprem kuşağında bulunan ve inşa edilecek binalar için depreme dayanıklılık şartı bölgelere göre ayarlanmaktadır. Deprem riski olan bölgelerde inşa edilecek olan binaların 10 şiddetinde depreme dayanıklı olması gerekmektedir. Tacikistan'daki binaların inşa edileceği standartlar inşaat alanına ve binanın özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir (Tacikistan Müteahhitlik Sektörü 2015: 24).

3.1.4.2. İnşaat Sektörü İçin Çözüm Önerileri

Tacikistan ekonomisi kendi gelirini üretememekte ve yurtdışından gelen işçi dövizleri ile uluslararası bağışlara bağımlı hale gelmektedir. Gelir yetersizliği finansman yetersizliğini de beraberinde getirmekte ve bu nedenle ülkede müteahhitlik sektöründe önde gelen en önemli engellerden birini finansman eksikliği oluşturmaktadır. Diğer taraftan bakıldığında enerji, ulaştırma ve altyapı alanındaki projelerde uluslararası kuruluşların almış olduğu ihaleler finansman yetersizliği boşluğunu doldurmaktadır (Tacikistan Müteahhitlik Sektör 2015, 9).

Ulusal ekonomik kalkınmada inşaat sektörü öncelikli sanayi olarak kabul edilmekte ve inşaat sektörünü geliştirmek için ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir. Kısaca ekonomik kalkınmada öncelikli olarak şunların yapılması gerekmektedir:

- ✓ Ülkede binalar ve yapılar oluşturmak için yeni standartlar veya koşullar geliştirilmelidir.
- ✓ Yetersiz altyapının yeni projelerle düzenlenmesi gerekmektedir.
- ✓ Devlet ve maden işleme şirketlerinin sınırlı mali kapasitelerinin düzenlenmesi için devletin mali politikalarla desteklemesi gerekmektedir.
- ✓ Uzun vadeli banka kredileri için yüksek faiz oranlarının düşürülmesi ve önüne geçilmesi gerekmektedir.
- ✓ İnşaat malzemelerinde ulusal sanayi şirketleri tarafından üretilmiş malzemelerin kullanımını artırmak gerekmektedir.
- ✓ Sosyal yapıyı dikkate alarak kamu ve özel binalar için bir kalıp plan tasarımı ortaya koymak gerekmektedir.
- ✓ Tüm inşaat işlerini iyileştirmek için kalite kontrol standartları geliştirmek, konut inşaatları, tarım inşaatları, ulaşım yolları, hidrolik imkânları ve inşaat yönetiminde bu standartların uygulanmasını sağlamak gerekmektedir.
- ✓ Tacikistan'daki şehirler için master plan ve ilçelerinde bir taslak projesi geliştirerek ülkedeki sivil binalarda uygulamak gerekmektedir (www.undp.tj_eng).

3.1.5. Sanayi Sektörü Problemleri

Sanayi sektöründe başlıca üretilen ürünler: Madencilik, hidroelektrik enerji üretimi, alüminyum işleme, petrol çıkarma ve pamuk işleme başlıca sanayi kuruluşlarının oluşmasında rol oynamıştır. Ayrıca gıda işleme makinaları, meşrubat, ağaç işleri, kimyasal maddeler ve inşaat malzemeleri üretimi bu sektörleri çok yakından takip etmektedir. Bunu, toprak ve madeni eşya imalatı ve bazı küçük ev ve büro eşyaları üretimi alanlarıyla ilgili sanayi kuruluşları takip etmektedir. Ülkede son yıllarda özellikle iç savaştan bu yana öne çıkan sektörler arasında tekstil, halıcılık, deri ve konfeksiyon sektörü sayılabilir. Ülkedeki sanayinin GSYH içindeki payı yüzde 22,4'tür.

Diğer yandan İmalat sanayisi ise GSYİH payı yaklaşık % 15 olarak açıklanmıştır. Çalışan nüfusun yaklaşık % 13,5'i sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Sanayi sektöründeki örme eşya üretimi, ipekli kumaş gibi hafif sanayi kollarının yanında güç transformatörleri ve kabloları üretilmektedir. Hâlihazırda tarım aletleri üretimine ağırlık vermeye de başlanmıştır. Ülkede Ağır sanayi bulunmamaktadır.

3.1.5.1. Sanayi Sektörü İçin Çözüm Önerileri

Tacikistan sanayisi alüminyum ve pamuk sektörlerine bağlı bir yapı arz etmektedir. Bunun dışında ülkede makine ve teçhizat üretimine rastlanmamaktadır. Bundan dolayı, sanayi sektöründe ve müteahhitlik projelerinde kullanılacak olan makinelerin müteahhitlerce yurtdışından getirilmesi sağlanmalıdır. Son zamanlarda Tacikistan'da faaliyette bulunan yabancı firmaların da gerekli ekipmanlarını gelişmiş ülkelere elde etmeleri gerekmektedir. Ülkeye ithal edilecek olan makine ve sair ekipmanlar için düşük vergi sağlanması yararlı olacaktır (Tacikistan Müteahhitlik Sektör 2015, 14).

Tacikistan'da son yıllarda ulusal ekonomik kalkınma sürdürülebilir bir eğilim kazanmış olup, pozitif endüstriyel gelişme hızı muhafaza edilmektedir. Gıda Sanayi, hafif sanayi, elektrik mühendisliği ve demir metalürji sanayi üretim birimi toplam sanayi üretimi içerisinde nispeten daha yüksek bir paya sahiptir. Bunun bir göstergesi olarak ifade etmek gerekirse sanayi şirketleri 80'den fazla tür ürün üretmektedir. Bunlar arasında, metal eşyalar, tarımsal alet ve edevat gibi ürünler sayılabilir. Ancak, bütün bu gelişmeler ülkenin ulaşması

gereken düzey için yetersiz olduğu muhakkaktır. Arzu edilen düzeye ulaşabilmek için aşağıda sıralanan durumların dikkate alınması gerekmektedir:

- ✓ Temel malların üretim miktarının artırılmasını sağlamak
- ✓ Sanayi üretim sisteminin yurtiçi ihtiyaçları karşılamak üzere yeniden düzenlenmesi
- ✓ Hammaddelerin etkin kullanımı için önem arz eden sektörlerle öncelik tanımak, yerel hammadde kullanımını teşvik etmek
- ✓ Yerel hammadde işleme ve sanayide enerji verimliliği arttırmak için tasarım ve uygulama yatırım projeleri geliştirmek
- ✓ Yerli hammadde üretiminin bilimsel ve teknik yenilikler göz önünde bulundurularak işleme ve üretim hacminin artırılmasını sağlamak
- ✓ İthalatı ikame eden ve ihracat odaklı ürünlerin üretimini teşvik etmek ve desteklemek
- ✓ Mülkiyet şekline bakılmaksızın tüm işletmelerin üretim kapasitesini artırmak ve etkin üretimi sağlamak
- ✓ Hidroelektrik mühendislik çalışmalarını artırmak, araştırma ve geliştirme faaliyetleri yanında gıda sanayinin geliştirilmesi için bir strateji uygulamak
- ✓ Sanayinin ihtiyacı olan elektrik enerjisi üretimini artırmak için gerekli alt yapı yatırımlarını artırmak
- ✓ Sanayi sektöründe enerji verimliliğini artırmak
- ✓ Eski teknolojilerin yenisiyle ikame edilmesi için fonlar oluşturmak ve uzman eksikliği olan alanlara uzman yetiştirilmesi için gerekli adımları atmak
Amortisman yatırımlarını yapmak
- ✓ Yatırımlar için düşük faiz oranlı krediler temin etmek; üretimde kullanılan gaz, su ve elektrik gibi ürünlerin indirimli fiyatlarla üretim yapan şirketlere tahsis edilmesini sağlamak (www.undp.tj/reports/eng).

3.1.6. Enerji ve Doğal Kaynaklar Sektörü Problemleri

Zengin hidroelektrik kaynaklarına sahip olan Tacikistan, hidro elektrik potansiyeli yılda 527 milyar kWh olduğu tahmin edilmektedir. Teknik anlamda baktığımızda ülkenin su gücü kaynaklarının gelişimi için iyi bir potansiyele sahip olup ancak bu suyun sadece % 45'i

bugüne kadar kullanılmıştır ve bu miktar 317 milyar kWh Hidroelektrik enerjisini oluşturmaktadır.

Tacikistan'ın hidroelektrik potansiyeli Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Kanada ve Amerika'dan sonra sekizinci sıradadır. Tacikistan'ın enerji bazında Orta Asya bölgesindeki hidroelektrik gücün % 95 den fazlasına sahiptir. Tacikistan'ın hidroelektrik enerjisi potansiyeli mevcut elektrik tüketiminden üç kat daha fazladır. Bu kaynakların etkin kullanımı ucuz ve yeşil enerji demektir. Ülkede başlıca hidroelektrik potansiyeli olan akarsular Vahş, Panj, Sır Darya, Amu Darya ve Zaravşan havzalarında bulunmaktadır.

Ülkenin hidroelektrik güç sistemi kapasitesi ise 5190 MW olup hidroelektrik santrallerin payı toplam kuruluş kapasitenin % 93,9' unu oluşturmaktadır. Termik santrallerin payı ise 318 MW ve % 6,1 oranındadır. Ağırlıklı olarak hidroelektrik santrallerinden oluşan Tacikistan enerji sisteminde yıllık elektrik üretimi, 16,5 milyar kWh olarak belirtmiştir. Tacikistan'da elektrik üretiminin büyük bir kısmı hidroelektrik santralleri tarafından üretilmektedir. Kışın ülkede elektrik üretme kapasitesi düşmektedir. Bu nedenle, Tacikistan toplam nüfusun % 70 veya daha fazlasının yaşadığı kırsal yerleşmelerde elektrik kısıntısına gidilmektedir.

Yaz dönemlerinde 7,3 milyar kWh enerji fazlalığı oluşmaktadır. Yazın enerji potansiyeli ülkede daha güvenilirdir. Suyun akıntı oranı yaz döneminde daha fazla olup gerekli enerji yatırımlarına önem verilmediği için enerjide büyük bir kayıp ortaya çıkmaktadır. Bu miktarın parasal değeri 90 milyon \$ ile 225.000.000 \$ arasındadır. Enerji Bakanlığın verilerine göre ülkede 11 tane büyük ve orta ölçekli hidroelektrik santrali ile 300 adet küçük hidroelektrik santrali mevcut olup bunlar toplam olarak 132 MW kapasiteyi sahiptir.

2011 yılında Güney-Kuzey güç hattı faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Bu durum enerjide kendine yeterliği sağlamakta önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Devlet tüm tüketiciler için elektrik tarifesinin artırmış ancak ev elektrik tarifelerini sübvans etmiştir. Endüstriyel tüketiciler için tarife 5,61 1 kWh dır ki bu nüfusun tarifesinden 2,4 kat daha fazladır. Buna ek olarak, Hükümet, cumhuriyetçi bütçeden düşük gelirli hane halkının yıllık elektrik tüketimini karşılamaktadır ([www. mfa.tj/the-energy-sector](http://www.mfa.tj/the-energy-sector)).

3.1.6.1. Enerjinin Temel Stratejik Amaçları, Öncelikleri

Ulusal düzeyde enerji sektörün gelişimi için aşağıdaki hususların dikkate alınması ön görülmektedir:

- ✓ Enerji sektöründe mevcut kaynakların etkin kullanımını artırmak için düzenlemeler yapmak
- ✓ Enerji sektöründe yapılacak olan yatırımları teşvik etmek ve yatırımların çevreyi dikkate alan bir yapıda olmasını sağlamak
- ✓ Elektrik tüketimi esnasında enerji tasarrufu sağlayan makine ve ekipmanların kullanılmasını sağlamak ve yenileme yatırımlarının yapılmasını tatbik ve takip etmek
- ✓ Tahsil edilemeyen elektrik alacaklarının tahsilini sağlamak ve halkın enerji tüketimi esnasında uğramış olduğu veya uğrayacağı sorunları dikkate alarak kamu ile halk arasında harmoniyi sağlamak
- ✓ Enerji sektöründe yapılacak olası yatırımlar için uygun yatırım fonları oluşturmak ve bu fonların maliyetleri artırmayacak şekilde kullanılmasını sağlamak.
- ✓ Enerji sektörünün gelişmesi için gerekirse yakın veya uzak komşularla işbirliği yapmak
- ✓ Enerji üretiminde kullanılmakta olan minerallerin üretim miktarını artırmak ve bunların çevreye verebileceği muhtemel zararları ön görerek gerekli tedbirleri almak (<http://mfa.tj/en/energy-sector/the-energy-sector-of-rt.html>).

3.1.6.2. Enerji Sektörü İçin Çözüm Önerileri

Tacikistan Cumhuriyeti iklim koşulları bölgeler itibariyle farklılık gösterir. İklimin farklılığı ülkede güneş enerjisi kullanım için çok olumlu bir durumdur. Ülkede ortalama güneşli gün sayısı yılda 280-330 gün olarak belirlenmiştir. Eğer Tacikistan'da güneş enerjisi üretimi yapılabilirse güneş enerjisi üretimi ile toplam enerji tüketiminin % 10-20 lik kısmını karşılanabilir. Yani ülkede güneş enerjisi potansiyeli tahmini olarak 25 milyar kWh / dır.

Diğer tarafta daha öncede edildiği üzere küçük rüzgâr enerjisi potansiyeli de ülkenin bazı kısımlarında mevcut bulunmaktadır. Ancak tamamlayıcı bir özellik arz etmektedir.

Tacikistan cumhuriyetinde en güçlü rüzgârlar ülkenin dağlık bölgeleri yanı sıra Suğd bölgesi ile Raşt vadisinde bulunmaktadır. Bu bölgelerde rüzgâr hızının ortalaması yaklaşık 5-6 m/sn olduğunu belirtilmektedir. Buna göre etkin enerji politikası için:

- ✓ Su ve enerji kaynaklarının etkili kullanımını, enerji verimliliği üzerinde etkinlik ilkesini ülke çapında uygulamak ve ulusal enerji güvenliğini sağlamak
- ✓ Enerji kaybı düzeyini azaltmak ve yeniden düzenli kullanmak
- ✓ Eski teknolojileri enerji tasarruflu yeni teknolojilerle ikame etmek, yâda eski teknolojileri iyileştirmek
- ✓ Enerji verimliliği için yerli ve yabancı yatırımları çekmek için elverişli yatırım ortamı oluşturmak
- ✓ Hidroelektrik mühendislik sektörünün kalkınması için güvenilir bir yatırım çerçevesi ayarlamak
- ✓ Enerji sektörü için yüksek nitelikli uzman yetiştirmek
- ✓ Elektrik kullanımı için alternatif kaynakları devreye sokmak (güneş enerjisi gibi).
- ✓ Enerji sektöründen sorumlu olan "Barkı Tacik" ve "Tojiktransgaz"ı yeniden yapılandırmak
- ✓ Ülkedeki tüm enerji kaynaklarından yararlanmak için bölge veya belde çapında uygulamalara gitmek küçük veya büyük her türlü enerji santrallerinin kurulmasının sağlamak ve ülke enerji tedarikini güvence altına almak.
- ✓ Enerji sektöründe verimliliği artırmayı sağlamak ve bunu yaparken çevreci uygulamaları da göz önünde bulundurmak. Yani, sürdürülebilir enerji politikaları izlemek (www.undp.tj/reports/eng).

3.1.7. Ticaret ve Turizm Sektörü Problemleri

3.1.7.1. Ticaret Sektörü İçin Çözüm Önerileri

Tacikistan'da ticaretin geliştirilmesi için "Ticari ve Tarif Dışı Engeller" in kaldırılıp liberal bir görünüm sergilenmesi için ithalat mevzuatının düzenlenmesi gerekmektedir. Aslında ülkede 1991-2014 yılları arasında uygulanan gümrük tarifeleri % 0 ile %15 arasında

değişmektedir. Ülkenin SSCB'den ayrıldıktan bu zamana kadar geçen sürede gümrük vergileri mevzuatında önemli bir değişiklik görülmemiştir.

Sovyet Birliği döneminde ülkeler arası yasaklanma ve fiyatların değiştirilmesi yoktu. SSCB döneminde Tacikistan, birliğin bir parçası olmakla beraber kendi yasalarını da uygulamayı sürdürmüştür. Sovyetlerin ardından her ülke kendi anayasasını çıkarmış ve çeşitli konularda ve yeni kanunlar yürürlüğe koymuştur.

Ülkedeki ticari engeller, özellikle alkol ve tütün mamulü ithalatındaki kota sınırlamalarıdır. Tarife dışı engellerin özellikle sağlık ve güvenlik alanlarındaki sertifika zorunluluğu ve söz konusu sertifikanın temininde yaşanan güçlüklerin ortadan kalkması için daha uyumlu hale getirilmesi uygundur. Birçok ülkede ithalat ve ihracatta uygulanmakta olan korumacı tedbirlerin Tacikistan'da uygulanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Ülkenin gelişiminin sağlanması için ihracattan alınmakta olan vergilerin kaldırılması gerekmektedir.

SSCB döneminden sonra ülkede uygulanmakta olan ithalat ve ihracat mevzuatı karmaşık ve zaman alıcı bir yapı arz etmektedir. Mevzuatın uygulanması sırasında diğer ülkelerle ortaya çıkan sorunların giderilmesi için işbirliği imkânlarının araştırılması ve sonuçlandırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Tacikistan gümrüklerden mal çekilmesi için birçok belgenin hazırlanması ve sunulması gereğinden fazla zaman aldığı düşünülmektedir. Bu gibi sorunların ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması uygun görülmektedir.

Tacikistan Gümrük Kanunu uyarınca; ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, ahlak, sağlık, hayvan, bitki ve çevre sağlığı, tarihi ve arkeolojik değerlerin korunması, mülkiyetin korunması, tüketicilerin korunması ve ülkenin diğer yasal çıkarlarının korunması amacıyla bazı ürünlerin ithalatı yasaklanabilir. Alkollü ve alkolsüz içkiler ve tütün ürünlerinin ithalatının lisansa tabii olması daha uygun görünmektedir ([www. mfa.tj/the-tourism-sector](http://www.mfa.tj/the-tourism-sector)).

3.1.7.2. Turizm Potansiyeli

Tacikistan turizm potansiyeli yüksek ülkelerdendir. Ülke, unutulmaz seyahat yerlerine sahiptir. Güzellik açısından baktığımızda ülkenin dağlık bir yapıda olması ve yüksek zirvelere sahip olması, eşsiz bitki örtüsü ve nadir hayvanları barındırması, dağların zirvelerindeki tarihi buzullarla kaplı olması, hızlı hızlı akan nehirlere sahip olması Tacikistan'ı turizm açısından Asya'nın en güzel ülkelerinden bir yapmaktadır.

Tacikistan, özgün bir doğaya sahip olup, dağlar, zemin peyzajı, iklim bölgelerinin çeşitliliği ile dikkati çekmektedir. Belli başlı turizm bölgeleri arasında Vahş, Romit, Mozkul, Deşti Cum, doğa sporları bakımından Pamir dağları ve Varzob gibi bilinen ve potansiyel turizm bölgelerine sahip bulunmaktadır. Ayrıca, görülmeğe değer Tacik Milli Parkı, endemik bitkilere sahip olan aynı zamanda halkın dinlenmesi açısından hizmet vermekte olan Botanik Parkı, ülkenin ekolojisi, manzara ve doğal anıtları eşsiz güzelliklere ve değerlere sahiptir. Ülkenin spor turizmi açısından potansiyeli çok yüksektir. Bu sporlar arasında, Tırmanma, dağ sporları, rafting, yamaç paraşütü, kayak ve kayak dağcılığı ve avcılık sayılabilir. Bunların dışında ülke, tarihi, kültürel ve etnografik zenginlikleri barındırması ve sağlık turizmi için elverişli mekânlara sahip olmasıyla öne çıkmaktadır.

Tacikistan çok sayıda kaplıcaya sahip olması dolayısıyla sağlık turizmi potansiyeline sahiptir. Mineral bakımından zengin ve termal özelliklere sahip yaklaşık 200 su kaynağı bulunmaktadır. Hâlihazırda ülkede "Hoca Obi Garm", "Bahoriston", "Şaambary" Sanatoryumları, hem tatil yeri hem de sağlık merkezi olması bakımından yerli ve yabancı turistler için bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. "Zumrad", "Havatag", "Yavroz", "Kaltuç", "Garm-Çaşma" gibi doğal güzellik içeren ve dinlenme yeri olarak hizmet vermektedirler. Pamir dağlık bölgesinde Dağlık Özerk Badahşan bölgesi ", Garm'-Çaşma", "Başor" ve "Şahdara" kaplıca ve sanatoryum olarak her mevsim hizmete açık olup Tacikistan'ın turizm zenginlikleri arasında sayılabilir.

Tacikistan'ın sahip olduğu eşsiz doğal güzellikler ve değerler bakımından ayrıntılı açıklama yapmak gerekirse Dağlık Özerk Badahşan bölgesini burada özel olarak değerlendirmek gerekir. İçinde eşsiz anıt Horuğ kenti yakınlarında deniz seviyesinden 2320 m yükseklikte bulunan Pamir Botanik Bahçesi turizm açısından bir cazibe merkezi olarak

öne çıkmaktadır. Arka planda çorak yamaçların bulunduğu Pamir Botanik Bahçesi tüm kıtalardan 20.000'den fazla bitkiyi barındırmakta ve gerçek yeşil mucize olduğunu ispat etmektedir. Bu bahçede dünyanın birçok ülkesinden bitkiler ve ağaçlar getirtilip menşei bakımından aynı menşeliler bir arada bulundurulmuştur. Botanik bahçesindeki nadir bitkiler arasında en değerlileri olarak: Amur mantar ağacı, siyah Avusturya çamı ve eşsiz gül koleksiyonu sayılabilir ([www. mfa.tj/the-tourism-sector](http://www.mfa.tj/the-tourism-sector)).

3.1.7.3. Turizm Sektör İçin Çözüm Önerileri

Bağımsızlıktan sonra 2000 yılına kadar sosyo ve ekonomik sıkıntılardan dolayı ülkenin turizm sektörü çok fazla gelişmemiştir. SSCB ve iç savaşın ardından ülkede her şey yeniden başlamıştır. Turizm sektörü de bu savaştan menfi etkilenmiştir. Tacikistan cumhuriyetinde hâlihazırda 75'den fazla turizm işletmesi ile rekabete açık bir sektör durumundadır. Son yıllarda hükümet ülkede uluslararası turizmi teşvik etmek amacıyla, hükümetin vize rejimini kolaylaştırmak için yeni kararlar ortaya sundurmuştur. Bu düzenlemelerden sonra ülkeye giriş belgeleri üç gün içinde düzenlenmektedir.

Tacikistan Hükümeti tarafından kabul edilen kararların gereğince turizmde engelleri aşmak ve turizm gelirlerini artırmak için Varzob, Balcuvan ve Romıtın bölgeleri kaplıca tedavi merkezi olarak ilan edilmiş; bu ve ülkenin diğer dinlenme ve turizm alanlarına kademeli teşvik verilmiştir. Diğer taraftan Sanatoryum ve turistik tesislerin % 65'ten fazlası restore edilmiştir; yaklaşık 35 özel turist ve rekreasyon alanları inşa edilmiştir. Bu ve bunun gibi tedbirlerin sorunları tamamen çözmeyeceği açık olup yine de iyi bir başlangıç olarak kabul edilmektedir.

Topraklarının yüzde 93'ü dağlık bölgelerden oluşan ve eski Sovyetler Birliği'ndeki en yüksek dağların bulunduğu Tacikistan'ı her sene binlerce dağcı ziyaret etmesine rağmen ziyaretçi sayısı potansiyele göre yetersiz bulunmaktadır. Ülkede turizm alanında SSCB'nin ardından gelişmeler olmamıştır. Belirttiğimiz gibi son yıllarda azda olsa turist sayısında artış gözlenmektedir ([www. mfa.tj/the-tourism-sector](http://www.mfa.tj/the-tourism-sector)).

Önceki verilere baktığımızda 2007-2008 yıllarında yaşanan küresel kriz tüm sektörleri olduğu gibi turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir. O zamandan bugüne kadar ülkede bütün sektörlerde yatırım yapılmaktadır. Küresel krizden sonra 2010-2011 yıllarında

önceki yıllara göre gelen ve giden turist sayısı artarak belli seviyelere çıkmıştır. Son yıllarda turizm sektöründeki canlanmalar daha çok ülkede var olan yabancı yatırımcı kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yabancı yatırımcı kurumlar yanında Devlet bütçesinden turizm yatırımlarına pay ayrılmaktadır. Öte yandan özel firmaların katkısı da vardır. Varzob ile Balucuvan'daki inşaatlar özel firmaların yapımıdır.

Ülkede turizm sektörünü geliştirmek amacıyla 2016 yılına kadar 80'den fazla ülkeden gelen ziyaretçiler dikkate alınarak bu ülkelere tek taraflı olarak vize uygulamasının kaldırılması ön görülmektedir. Turizm sektörünün verilerine göre 2015 yılında ki ülkeyi 320 bin yabancıların ziyaret ettiği kaydedilmiştir. Ülkede ortalama 1 milyon turisti kabul etme potansiyeli taşıdığı da bilinmektedir. Aslında baktığımızda 1 milyon turist Tacikistan Cumhuriyeti için azdır. Potansiyel turistler ülkeyi tanımadığından dolayı ülkeye gelmemektedirler. Ülkenin tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Bu tanıtım faaliyetleri ülkenin gelirini artıracığı muhakkaktır (www.kobi-efor.com.tr/m/ulke).

Tacikistan'da Başkent'te ABD ile Asya ülkelerin standartlarına uygun oteller ve konferans salonları yapılmasına ihtiyaç duyulmakta ve bunların çoğu inşaatı yapılmaktadır. İnşaatların yapılması turizm sektörüne canlılık getireceği beklenmektedir. Bu turizm alt yapısı yatırımları Türk, İran, Rusya ve iç müteahhitlik firmaları ve inşaat malzemeleri üreticileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Belirttiğimiz gibi Tacikistan'da turizm sektöründe henüz yeterli tecrübe ve altyapı bulunmadığından dolayı bu ülkelerin turizm sektöründeki tecrübesinin Tacikistan'ın turizm potansiyeliyle birleştirilmesi ülkeye büyük kazanç sağlaması ön görülmektedir (Tacikistan Cumhuriyeti Ülke Raporu 2013, 16).

3.1.7.4. Turizm Geliştirme İçin Orta Vadeli Sorunlar

Turizm sektöründeki dağılımının kısa vade de gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Alınacak tedbirlerin orta vadeli bir plan çerçevesinde uygulaması mümkündür. Alınacaklerin bazı önlemlerin şu şekilde sıralaması uygundur.

- ✓ Eşsiz doğal kaynakları etkin biçimde kullanmak
- ✓ Diplomatik temsilcilikler vasıtasıyla turizm tanıtım faaliyetlerini yaygın hale getirmek

- ✓ Uzak ve yakın komşu ülkeler ile işbirliğini ilerletmek ve ortak yatırımlara gitmek
- ✓ Yerel personel sıkıntısını gidermek
- ✓ Avrupalı turistler için daha da çekici programlar yapmak
- ✓ Karşılıklı işbirliğini ve komşu ülkelerle ikili turistik rotalar geliştirmek
- ✓ Demir yollarının turistik kullanımı dikkate alarak düzenlemek ve yerel personel turizm tanıtım programları oluşturmak ve DTÖ üyeleri ile işbirliğini geliştirmek
- ✓ Tacikistan'ın uluslararası tanıtımını yaptırmak, ülke düzeyinde halkın turistik bilgi ve becerileri geliştirmek
- ✓ Kış turizmini geliştirmeli için açısından çok elverişlidir. Özellikle Pamir Dağları'nda inşa edilecek turistik tesisler inşa etmek. Diplomatik temsilciliklerin yurtdışında haritalar, promosyon malzemeleri, CD ve sair turistik araç ve gereçleri etkin kullanmak
- ✓ Turizm istatistikleri kayıt ve kaynaklarının geliştirilmesi için DTÖ ile işbirliği yapmak
- ✓ Ek gelir getirici turizm geliştirilmesi, rehberli turlar dâhil olmak üzere kaliteli hizmet vermek yoluyla üretim hatıra eşyası yerli hatıralık ürünleri satmak ve diğer taraftan çadır kiralama ve müzeler özel olarak korunan doğal alanlar içinde oluşturmak
- ✓ Yerli ve yabancı turistler için özel olarak korunan doğal alanlar yoğun bir standartla adil giriş ücretleri ayarlamak
- ✓ İç ve dış piyasalarda ulusal turizm ürünlerini tanıtmak için pazarlama stratejisi geliştirmek
- ✓ Eko turizmini geliştirmek için somut eylem planı yapmak.
- ✓ Turistik sektörü için hizmet yönelimli yüksek nitelikli ve uluslararası kabul görmüş uzmanlar yetiştirmek
- ✓ Hükümetin vize ve kayıt işlemleri basitleştirmek
- ✓ Turizm sektörünün gelişimi için özel girişimciler desteklenmek
- ✓ Ülkede potansiyel durumda olan eko turizm, sağlık turizmi ve dağcılık ve doğa sporları turizminin teşvik etmeli.

Bütün bu yukarıda sayılan önlemler yanında Tacikistan yönetimi, "Turizm Geliştirme 2009-2019 planı" ve "Devlet turizm kalkınma programı" ülkenin sürdürülebilir turizmını geliştirmek için atılmış önemli bir adım sayılmaktadır.

Ulusal Turizm ürünleri iç ve dış pazarlar için pazarlama stratejisi geliştirmek önem arz etmektedir. Turistik bilgi ve promosyon malzemeleri, haritalar, kartpostallar, ulusal manzara, televizyon filmleri ve kitapçıklar üretilerek yabancı ülkelere sunulmalıdır. Uluslararası Fuarlara katılarak ülkenin bilinirliğini artırmak gerekmektedir (www.undp.tj/reports_eng).

3.1.8. İstihdam Yapısı Problemleri

SSCB'nin dağılmasından sonra diğer Orta Asya ülkeleri gibi Tacikistan'da siyasi krizler sebebiyle ekonomik açıdan zor günlerle karşı karşıya kalmıştır. İşgücü piyasasında işlerini bir anlamda getirmiştir. Bunlardan biri esnek (Standard) sözleşme diğeri ise sabit sözleşmelerdir. Ülkede esas olarak esnek sözleşmeler yaygın olup süre kısıtlaması bulunmamakta ve 3-6 ay arasında bir deneme süresi ön görülmektedir.

Avesta ajansı, ülkedeki Çalışma ve İstihdam Ajansı verilerine göre 2015 yılının ilk iki ayında 19 bin kişinin istihdam için başvuruda bulunduğunu açıklamıştır. İstihdam edilenlerin sayısı ise 4 bin 200 civarında olmuştur. Resmi verilere göre, 2014 yılında Tacikistan'da 105 binden fazla kişi iş bulma konusunda yardım için Çalışma ve İstihdam Ajansına başvurmuştur. Bu dönemde devlet ajansının katılımı ile 36 bin yeni başvuruda, yüzde 34,5'i istihdam edilmiştir.

3.1.8.1. İstihdamdaki Alternatif ve Çözüm Önerileri

Hâlihazırda dünyada istihdam alanında problemler yaşandığı gibi Tacikistan'da da aynı problemler kendini göstermektedir. Bu problemlerin giderilmesi için ülkelerdeki ekonomik sektörlerin mekanizmalarının yenilemesi gerekmektedir. Buna göre Tacikistan'ın en önemli sorunlarının başında işsizliğin geldiği sayılabilir. Ülkedeki cari işsizliği azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla uğraşmaktadır. Ülkede istihdamı artıracak ve işsizliği azaltacak yeni politikalar uygulanması gerekmektedir.

Tacikistan 1991 yılından itibaren daha önce yaşamadığı bazı istihdam sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Rejim değişikliği ülkede istihdam sektörünü çok zor duruma sokmuştur. Bunun nedenleri arasında ülkenin SSCB'den ayrılması ve ardından iç savaşın ortaya çıkması gibi faktörler sayılmaktadır. Geriye dönüp baktığımızda 25 yıl içinde ülkede istihdam imkânlarını artırıcı politikaların yetersiz kaldığı gözlenmektedir. İstihdamın gelişmesi için ülkede yeni stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. İstihdamın artırılması için bağımlılık düzeyi yüksek olan sektörlerle yatırım yapılması gerekmektedir. Özellikle inşaat sanayi, ulaşım, tarım ve enerji sektörlerinde uzun dönemli yatırımlar yapılarak istihdam piyasasının sıkıntıları ortadan kaldırılabilir.

Tacikistan'daki aktif işgücünün büyük bir bölümü başta Rusya ve Kazakistan olmak üzere yurtdışındaki inşaatlarda çalışmak üzere dönemsel olarak ülke dışına çıkmaktadır. Diğer yandan bakıldığında İstihdam edilenlerin eğitilmiş olması işgücünün kalitesi açısından önem arz etmektedir. Ülkenin piyasa ekonomisine geçmesiyle birlikte işgücü piyasasında ekonomik rekabeti artmış gözükmektedir. Ancak, iş arayanlar arasında beceri düzeyinin düşük olması onların mesleki ve beceri eğitimine tabi tutulmaları gerektiğini ortaya çıkarmaktadır (Öztürk 2012: 109).

3.1.8.2. Sosyal Korumanın Güçlendirilmesi ve İstihdam Alanındaki Çözümler

Tacikistan'da çalışanların ekonomik ve sosyal haklarının sağlanması için en az geçim düzeyi dikkate alınarak asgari ücret düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. En az maaş, emeklilik, ödenek ve diğer sosyal ödemelerin kademeli olarak yasalar ve mevzuat içinde hazırlanan yeni yasalarla düzenlenmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki sorunlar, Tacikistan'ın kanunu hükümleri uygulanarak ve Devlet Sosyal Standartları Yasası'na dayanarak çözülebilir:

- ✓ Kamu sektöründe çalışanların maaşlarının düzenli olarak ödenmesi ve iyileştirilmesi,
- ✓ Yıllık ortalama maaş ve asgari ücret artışı ekonomik şartlara uygun olarak yapılması
- ✓ Kamu mali sektörünün finansal durumunun iyileştirilmesi ve gelirlerinin artırılması için önlemler alınması gerekmektedir.

- ✓ İstidam piyasası ile ilgili verilerin düzenli ve güvenilir bir şekilde toplanması ve yayınlanması
- ✓ Sınırlı finansman kaynaklarının artırılması ve sosyal güvenlik durumunun iyileştirilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması
- ✓ İstihdam edilenlerin kalifiye olmaması veya işgücünün kalitesinin düşük olması onların işgücü piyasasında rekabetten korunmasını zayıflatmakta olduğundan işgücünün kalitesinin artırılması
- ✓ Kurumsal olarak yetkili organları geliştirmek, normatif yasal çerçeveler geliştirmek, mesleki eğitimi geliştirmek ve yurt dışında çalışma imkânlarının araştırılması için organizasyon geliştirmek veya düzenlenmek uygun görülmektedir.
- ✓ Özel sektörün istihdam sağlamak ve yeni işgücü piyasaları düzenlemek için rol üstlenmesini sağlamak
- ✓ Mesleki eğitim kalitesini geliştirmek ve uygulamak, eğitim programları uygulayarak işgücünün becerisini artırmak ve yeteneklerini geliştirmek
- ✓ İşgücü piyasasına ilişkin veri tabanı oluşturmak

İşgücü piyasasında özel işler (Kontenjanlar) oluşturmak, mesleki ve ileri eğitim ve yeniden eğitim veren kurumlara yardımda bulunulmasını sağlamak ön görülmektedir (www.undp.tj/reports_eng).

3.1.9. Kalkınmaya Olumlu Etkileyen Diğer Uygulamalar

3.1.9.1. Hükümetin Önemli Projeleri

Ülkenin önem verilen projelerinden biri olarak Roğun Barajı inşaatı sayılmaktadır. Bu Tacikistan'ın refahı için çok önem arz etmektedir. Ülkenin durumuna baktığımızda eksik ülkede eksik olan şey olarak birinci sırada bütçe yetersizliği ikinci sırada enerji sayılmaktadır. Roğun Barajı projesi ülkede ki kalkınmanın önündeki engellerin kalkması için en önemli şans olarak görülmektedir. Bu proje ile ülkenin elektrik ihtiyacının büyük ölçüde karşılanması beklenmektedir. Roğun Barajı projesi SSCB'nin 1970 yılında başlattığı bir projedir. İnşaatın % 80'i bu dönemde tamamlanmış olup hala sona erdirilememiştir. Ülke Sovyetlerden ayrıldıktan sonra enerji ihtiyacını karşılayamamıştır.

Dünya küresel krizinden sonra bu proje yeniden hayata geçirilmiş ve 2012 yılında bitirilmesi ön görülmüştür. Fakat Dünya Bankası'nın da desteğine rağmen inşaatın yapımı hala sürmektedir. Bu Projenin bir türlü tamamlanamamasının sebebi sadece ekonomik sıkıntılar değil Tacikistan'ın komşusu olan Özbekistan'ın bu projeye karşı çıkmasıdır. Bu ülke projenin durdurulması için uluslararası kurumlara başvurmaktadır. Önceki bölümde açıkladığı gibi Özbekistan'ın ekonomik durumu Tacikistan'a göre daha üst düzeydedir. Özbekistan tarım arazilerinin su ihtiyacını üzerine barajın yapılacağı bu ırmaktan sağlamaktadır. Bundan dolayı Tacikistan hükümetinin baraj için öngördüğü 335 metre yüksekliğin bölgede su sorunun yaşanmasına ve ekolojik felakete yol açacağını iddia edip, bu projeye engel olmaya çalışmaktadır.

Ülke konut alanında yapılan projeler arasında ise Duşanbe ön planda gözükmektedir. Üst sınıfa hitap eden bir yaşam alanı sunmayı hedefleyen proje toplam 68 bin metrekare olarak planlanmıştır. Büyük projelere aslında yabancı devletler yatırım yapmaktadır. Konut projesi Katar Yatırım Kurumu tarafından 2005 yılında kurulan Qatari Diar Real Estate Co. Tarafından inşa edilmektedir.

Ayrıca, merkezde Uluslararası Havalimanının kargo bölümünün inşası için gerekli fizibilite çalışmaları 2014 yılı Şubat ayında tamamlanmıştır. Ülkede kargo terminali için Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA) 19 milyon Dolar olarak katkıda bulunmuştur. Tacikistan ise kargo terminalinin maliyetine ortak olmamıştır.

“Tacikistan'daki önemli binaların inşaatını üstlenen Türk firmalarının Tacikistan inşaat pazarında olumlu bir imajı bulunmaktadır. Ülkedeki Türk firmaların sayısı 2011 yılında 52 ye ulaşmıştır. Türk firmaları özellikle uluslararası standartlarda ihale edilen projelere ilgi göstermektedir. Bu çerçevede Tacikistan; başta enerji, ulaştırma, konut ve altyapı projeleri olmak üzere birçok alanda Türk müteahhitleri için fırsatlar sunmaktadır. Tacikistan ekonomisinin mevcut yapısı ve gelir düzeyi ülkenin üçüncü ülkelerde proje üstlenmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede, Tacik müteahhitlerin Türk müteahhitler ile ortak olarak yürüttüğü projeler bulunduğu ileri sürülmektedir. Yukarıda yapılan açıklamalar dışında ulaştırma alanında öncelikli projeler olarak aşağıdaki projeler de bulunmaktadır (www.mfa.tj/three-strategic-goals).

3.1.9.2. Enerji Bağımsızlığı Ulaşımın Kitleselleşmesi ve Gıda Güvenliği Hedefleri

Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından bu yana Tacikistan Cumhuriyeti Sovyet döneminden miras kalan zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, ülke bir iç savaşa dâhil olduğu için ekonomik olarak zarar toplamı 10 milyar US \$ kadar tahmin edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra da mevcut Birleşik ekonomik sistem, Tacikistan için birçok ekonomik ve sosyal sıkıntıların artmasına neden olmuştur. Ülke ekonomisinin tüm alanlarını kapsayan bu tür sıkıntılar özellikle enerji, sanayi, ulaştırma, tarım ve diğer alanlarda da kendini göstermiştir. Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti, barış ve istikrarın sağlanmasından sonra ülkenin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasının sağlanması sorunu ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Ülke ekonomisinin tüm alanlarını kapsayan bu sıkıntılar ve giderilmesi ülkenin esas gündemini oluşturmuştur.

Tacikistan Cumhuriyeti bu nedenle, ülkenin daha da geliştirilmesi için enerji bağımsızlığı sağlamak da dâhil olmak üzere, Tacikistan'ın ekonomisinin istikrarlı gelişimi için üç stratejik hedefe ulaşmak için gerekli adımları atmaya başlamıştır (<http://mfa.tj/en/energy-sector/the-energy-sector-of-rt.html>).

3.1.9.3. Enerji Bağımsızlığının Sağlanması ve Alternatif Çözüm Önerileri

Devlet başkanı defalarca ülke ekonomisinin sürekli gelişimi için enerji bağımsızlığının bütün alanlarda yeterli enerji kaynağı olmadan imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Bu durum, ülke ekonomisinin gelişiminin başlıca gerekçelerinden biri olarak kabul edilmekte olup enerji sektöründe, ülkenin dış fırsatları kullanmaya çalışması gerektiği söylenmiştir.

Ülkenin devlet bütçesine uygun olarak öncelikler doğrultusunda diğer fırsatlar ve potansiyeller de kullanılması gerekmektedir. 2009 yılında devlet başkanı ülkenin parlamentosuna hitap ederken ulusal kalkınma stratejisinin devamının sağlanması, sosyal ve ekonomik alanlarda ekonomik gelişme ve çeşitli programların uygulanabilmesinin enerji sorunlarının çözülmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunun için aşağıdaki görevler yerine getirilmelidir:

1. Tacikistan Cumhuriyeti ilk olarak, küçük, orta ve büyük hidroelektrik santralleri, enerji nakil hatları ve ülkede birleşik bir enerji sisteminin kurulması ve inşa edilmesi gerekmektedir.
2. Hidroelektrik tesislerin kapasitelerinin artırılması yanı sıra elektrik ve gaz iletim şebekelerini yenileme ve yeniden inşa etme yanında enerji tasarrufu teknolojilerinin kullanılması ve enerji sektörünün istikrarlı yenilenme çalışmaları yapılmalıdır.
3. Gelecekteki kalkınmanın sağlanmasının üçüncü basamağı ise önümüzdeki üç yıl içinde tüm kaynakların ve fırsatların yerli ve yabancı yatırımların kullanımını artırmak gerekmektedir.
4. doğal gaz enerjisi ile ülkenin enerji bağımsızlığını sağlamak yerli üretim elektrik üretilerek bu temelde önümüzdeki dört yıl boyunca ülkenin ihtiyacını karşılayacak gerekli tedbirler alınmalıdır.

Bu doğrultuda, yabancı şirketler tarafından petrol ve gaz havzalarının belirlenmesi ve bunların yönetimi ve keşif amacı ile birçok faaliyetlerin sağlanması gerekmektedir. Özellikle, sondaj, araştırma ve kaynakların yönetimi için yerli ve yabancı şirketler ve firmalarla hidrokarbon ve yağ yatırım alanlarında işbirliği yapılmaktadır.

Tacikistan için hidroelektrik santrallerinden enerji üretimi özel önceliğe sahiptir. Yukarıda sayılan çalışmalar dikkate alındığında, Tacikistan Hükümeti enerji sektörünün istikrarlı gelişimini sağlamak için daha net bir şekilde çalışması gerekmektedir. Ülkede son yıllarda sadece elektrik üretimi, yeniden yapılanma ve mevcut kapasitelerin yenileme ile yeni kapasitelerin yaratılması için son 7 yıl içinde çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların 2020 yılı sonuna kadar bitmesi beklenmekte olup, devletin enerji sıkıntısını bertaraf edeceği düşünülmektedir. Bu projelerin bitmesinin ardından ülkedeki kalkınma ve refah seviyesinin artması öngörülmektedir.

Ülke simaliyle kadar enerji sektöründe 13 yatırım projesi için toplam tutarı 12 milyar TJS harcama yapılmıştır. Bu zamana kadar 6 milyar TJS 10 projede harcanmış geri kalanı ise tamamlanamayan projeler için kullanılmıştır. Ülkedeki enerji yatırımlarına baktığımızda 2009 yılından beri süregelen HES'lerin inşaatının bitmesiyle birlikte "Sanktuda 1" Hidroelektrik istasyonu, 500 kW güç iletim hatları "Kuzey Güney", 220 kW güç iletim hatları "Lolazor-Hatlon", 220 kW güç iletim hatları son olarak Tacikistan ve

Afganistan'da ki "Sanktuda-Puli Hamuri" projeleri enerjide bağımsızlık yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Birleşik enerji sisteminin kurulmasının amacı tamamen yerli elektrik üreterek ülkenin talebini karşılamaktır.

Ayrıca, ülke birleşik enerji ağı kurmak için "Güney-Kuzey" ekseninde yüksek voltajlı güç iletim hatlarını devreye koymuştur. Tacikistan Cumhuriyeti için büyük bir fırsat olan bu hatlar inşa edilen 110 kW dan daha da yüksek voltajlı gerilim nakil hatları ise 720 km olarak inşa edilmiştir. Diğer taraftan buna dâhil olmak üzere daha fazla uzunluğa sahip olan 4200 km enerji nakil hatları, kurulmuştur.

Ülkede ki Norak hidroelektrik istasyonunun yeniden açık dağıtıcı ekipmanlarının değiştirilmesiyle istasyonun modernizasyonu ve yeniden yapılanması ve uygulanması ile projelerin tutarı 350 milyon TJS toplam miktarı tamamlanmış ve bu tesisler devreye alınmıştır. Bu zamanda "Sangtuda-2 kapasitesi 220 MW olup kullanmak için istasyonunun ilk aşaması tamamen hazırdır. Diğer taraftan baktığımızdan 50 MW kapasiteli HES 2014 yılının başına kadar devreye girmiştir. Bunun devreye alması ülkede enerji potansiyelini daha da güçlendirmiştir.

Ülkenin durumunu Bağımsızlık dönemiyle karşılaştırdığımız zaman enerji üretim kapasitesi SSCB döneminde 928 MW enerji kapasitesinde iken bağımsızlık döneminde 4338 MW dan 5266 MW kadar artış göstermiştir. Ülkede su kaynakları yeterli olduğundan dolayı uluslararası yatırımcılara Orta Asya'nın merkezi yani Tacikistan'da en büyük HES inşa edilmesi için fırsatlar sunmaktadır ([www. mfa.tj/the-energy-sector](http://www.mfa.tj/the-energy-sector)).

3.1.9.4. Ulaşımın Kitleleşmesi

Ulaşım kitleleşmesi uluslararası sorumluluk ve ülkenin gelişmesi açısından önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. İletişim kitleleşmesi stratejik hedefler ile uyumludur. Bunlar inşaat ve kara yolları, demiryolları, köprüler, tüneller, terminaller (havaalanları) ve uluslararası standartlara uygun olarak diğer ulaşım altyapılarının modernizasyonu açısından önem arz etmektedir. Bu stratejik hedefler ile ülke nüfusunun kısa dönemde kalkınmasını ve ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarılması ve ulaşımın geçiş bölgesi haline çevrilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Tacikistan, bölgesel ve uluslararası karaktere sahip

bir ülkedir. Ülkelerin geçiş güzergâhında olması sebebiyle transit karayolları erişimini sağlaması imkân dâhilinde gözükmektedir.

Tacikistan'da bu tür yolların yapımının plana alınması gerekmektedir. Ülkeye baktığımızda hükümet komşu ülkelerle iş birliği yaparak ilk sırada köprüler, tüneller ve ulaştırma tesislerinin inşasını tamamlamalı veya yeniden inşa ederek ulaşımda hızlı bir şekilde kalkınmaya gidilmelidir. Bu amaçlarla yapılan çalışmalar ülkeler arasında önemli kalkınma aracı olarak kabul edilmektedir. Yukarda bahsettiğimiz gibi bu yatırımlar, yollar ve tüneller özellikle, "Şarşar", "Çormağzak" ve "Şahriston" projeleri son yıllarda devreye alınmıştır.

Diğer taraftan "Duşanbe-Buton-Çanok", "Duşanbe-Nurobod-Çirgatol-Saritoş", "Duşanbe-Danğara" karayollarının modernizasyonu ve yenilenmesi Tacikistan Ulaştırma bakanlığı tarafından tamamlanmış olmakla beraber yeni yollar tüneller özellikle "İstiklol" inşaatı hali hazırda devam etmektedir. Öte yandan Duşanbe'ye yakın olan "Dusti" proje Yolu Köprüsü inşa edilerek kullanıma alınmıştır.

Afganistan sınırlarında Panj nehrinde inşa olan "Kulob-Kal'ai Humb-Horog-Kulma" yol çalışmaları devam etmektedir "Kurgantepe-Dusti" diğer taraftan ülkenin çeşitli bölgelerindeki otoyollar yabancı ülkeler tarafından yapılmaktadır özellikle Japonya, Türkiye ve İran katılımı ile yapım aşamasında olan yatırımlar bulunmaktadır. Şu an ki olan projeler ve gelecekte bitecek olan projeler komşu ülkelerin vatandaşları özellikle Afganlar, Kırgızlar, Özbekler ve diğerleri arasında birkaç yönden ticari ilişkilerin gelişmesine ve halk ilişkilerin artmasını hızlandıracaktır.

Stratejik hedefler çerçevesinde bazı planların uygulanması ülkenin kalkınması ve bölge ülkeleri ile işbirliği oluşmasına büyük fırsatlar sağladığı unutulmamalıdır. Afganistan, Pakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile olan ulaşım önemli ölçüde artmıştır. Tüm bu gelişmeler seyahatlerin (hareket) ve ticaretin artmasını sağlamış yeni yeni köprüler, yollar, enerji hatları gibi inşaatların artmasına sebep olmaktadır.

Havaalanlarının yeniden inşası ile ilgili olarak, birçok çalışma yapılmıştır ve Diğer projeler de hali hazırda yenilenmektedir. Büyük şehirlerde dört adet uluslararası havalimanı vardır. Bu havalimanları Duşanbe, Kurgantepe, Kulob ile Hocand 'da bulunmaktadır.

Devletlerarası ulaşım hatları, otoyolları ve demiryolları ağını geliştirmek ve taşıma işlemlerini iyileştirmek, kamu hizmet düzeyini yükseltmek, ülkenin ulaşım ve iletişim seviyesinin güçlendirilmek ve bunların adım adım yapılması gerekmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için uygun yasal ve ekonomik düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Gerekirse eski yapılarda (otoyollar, hava yolları, demiryolları) değişikliklere gitmek bunları ülke içinde yaymak uygun görülmektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi planlar ve yenilikler nüfusun yaşam standartlarını artıracak, ulaştırma hizmetlerinin maliyetlerini aşağı getirecek, bölgedeki ticaret hacminin artmasına ve pazarlara erişimin iyileştirilmesini kolaylaştıracaktır. Bu stratejik hedefin gerçekleşmesi ülkenin kalkınmasına neden olacaktır ([www. mfa.tj/en/transport/sector](http://www.mfa.tj/en/transport/sector)).

3.1.9.5. Gıda Güvenliğinin Sağlanması

Tacikistan'da gıda güvenliği öncelikli stratejik hedefler arasında yer almaktadır. Ülke nüfusunun yaşam standartlarının iyileştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, çok sayıda önlemler alınmaktadır. Tarımsal üretimin geliştirmesiyle, ülkenin gıda güvenliği önemli ölçüde güvence altına alınmış olacaktır.

Gıda güvenliğini sağlamak için tarımsal alanların düzenlenmesi, ıslah edilmesi ve koruyucu tedbirlerin alınması iç ekonomik yararı yanında hem ithalat hem de ihracat açısından ülkeye yararlar sağlayacaktır. Bu doğrultuda kamu kurum ve kuruluşlarının bu konuya yüksek düzeyde önem vermeleri gerekmektedir. Gıda güvenliğinin sağlanması için tarımsal planların yapılarak tarımsal üretimin artırılması, gerekirse teşvik uygulamasına gidilmesi gereklidir. Yeni bitki çeşitleri, yıkıcı böcekler kontrolü, bahçe, bağcılık ve tarımsal kalkınma ve modern tarım makineleri tedariki gibi konularda işbirliği imkânları ve tedbirlerin alınması uygun görülmektedir.

25 Nisan 2008 tarihinde Devlet Başkanı Parlamento konuşmasında bu noktayı açıkça dile getirmiştir." Ülkede yerli tarım üretimini artırıp kendimize yetmemiz ve gerekirse tarımsal artığın ihraç edilmesi hususuna dikkat çekmiştir". Böyle yapılması durumunda ülkenin gıda güvenliği sağlanacak, verimlilik artırılarak ve tarımsal kalkınmada sürdürülebilirliğin sağlanacağı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tacikistan GSYH'nin % 32'sinin tarımdan oluştuğu dikkate alınırse sektörün, ekonominin itici sektörü olduğu kolayca anlaşılır. Ülkede bu bağlamda, Hükümetin hedeflediği "2012-2020 yılları arasında uygulanması planlanan "Tacikistan Cumhuriyeti Tarım reformu Programı" en çok kabul gören bir proje olarak tanımlanmıştır. Tarım alanında öngörülen hedeflere ulaşılması ülkenin diğer hedeflerine de ulaşmayı sağlayacaktır (<http://mfa.tj/en/three-strategic-goals/three-strategic-goals.html>).

3.1.9.6. Projelere Finansman Temin Edilmesi

Ülke, son yıllar itibariyle halen makroekonomik istikrarın sağlanması ve özel sektörün geliştirilmesi için gerekli altyapıyı sağlamaya çalışmaktadır. 2000 yılında başlayan iyileştirme çalışmalarının semeresinin 2007 yılı itibariyle alındığı ve ülkenin iyi bir sürece girdiği aşikârdır.

Devlet pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasal reformlar konularında gelişmeler sağlamakta olup, ülkede yatırım ortamı az da olsa iyileştirilmektedir. Finansman sorunu, Tacikistan'da gerçekleştirilecek olan projeler için önemli bir sıkıntı durumundadır. Yani, Tacikistan Cumhuriyetinin, mali imkânlarının yetersiz olduğu açıkça ortadadır. Uluslararası finansman kuruluşları ile kalkınma bankaları ülkenin borç koşullarını dikkate aldığında büyük projelere finansman sağlamamaktadır. Ülkede IMF'in sınırlaması nedeniyle hükümet, projelere devlet garantisi vermek konusunda zorluk çekmektedir.

3.1.9.7. İş Birliği İmkânları ve İkili İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Görüş ve Öneriler

- ✓ Daha öncede belirtildiği üzere ülke, su kaynakları bakımından zengin bir ülke olarak tanınmaktadır. Tacikistan zengin su kaynaklarına sahip olsa da altyapı yetersizliği nedeniyle nehir suları bir anlamda boşa akmaktadır. Bunun dışında ülkede su arıtma sistemlerine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ülke orta Asya'daki toplam su kaynaklarının % 65'ine sahiptir. Bu alan diğer ülkelerle uluslararası işbirliği yazılanabilecek potansiyel bir alan konumundadır.
- ✓ Tacikistan'da 1991 yılından bu yana yapılan özelleştirme uygulaması % 80 ulaşmıştır. Özelleştirme sürecinin hızlandırılması ile birlikte özellikle Türk, İran

ve Çin firmaları ile tekstil ve konfeksiyon sanayiinde işbirliği imkanlarına ortaya çıkacaktır.

- ✓ Tacikistan hükümeti Ekonomisinde en büyük paya sahip olan tarım sektöründe ülkenin tarım ürünlerinin işlenmesinde, paketlenmesinde ve ihracatında işbirliği imkânlarının daha geniş, daha elverişli, şartlara sahip olduğu ve komşu ülkelerden ilgilenen yatırımcı ve işbirlikçileri beklemektedir.
- ✓ Kurulacak tesislerle pamuğun işlenecek ihrac edilmenin ülkeye daha fazla döviz girişi sağlanacaktır. Bu alanda yabancı girişiminin ilgisini çeken bir yatırım alanı olarak bilinmektedir.
- ✓ Ayrıca, tarımsal ürünlerin yarıdan fazlasının yeterli saklama ve işleme tesisleri olmadığı için kaybedildiğinden bu konuda da işbirliğine açık alanların bulunduğu açıkça gözükmemektedir.
- ✓ Tacikistan ekonomisinin düzeltilmesi ve işbirliğinin artırılması için serbest bölgeler kurulmuş olup uluslararası yatırımcı firmaları beklemekte ve onlara gerekli kolaylıklar sağlanmaktadır. Bu bölgelerde tüm ekonomik faaliyetler serbest bölgenin kullanım amacına göre 50 yıla kadar sürmektedir. Serbest bölgeye ithal edilen mallar gümrük vergisinden muaf tutulmakta olup bölgeden yapılan ihracattan da diğer vergiler ve gümrük vergisi alınmamaktadır. Firmalar, sosyal vergiler hariç, tüm vergilerden muaf kılınmıştır. Tacikistan'daki başlıca serbest bölgeler şunlardır: 1- Suğd Serbest Bölgesi 2- Panj Serbest Bölgesi 3- İşkoşim Serbest Bölgesi 4- Danğara Serbest Bölgesi. Bu bölgeler işbirliğine açık uygun yerlerde kurulmuştur.

Sonuç olarak denilebilir ki Tacikistan, hem bağımsız yatırımcı hem de işbirliği yapacak firma ve ülkeler için oldukça büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Bu potansiyelin değerlendirilmesi hem yatırımcıya hem de ülkeye düşünüldüğünden daha çok kazançlar sağlanacaktır. Bunun için ülke ulusal firmaların gelişmesine ve yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesine açık durumda bulunmaktadır (Tacikistan Ülke Bülteni Mart 2012, 12).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tacikistan'ın tarihi, Orta Asya'da 7. asır ile 8.'nci asırlar arasında Taciklerin ayrı bir etnik grup olarak ortaya çıkarak 'Mavera-ünnehr' isminin alınması, İslamiyet'i kabullenmesi, 9. ve 10.'nci asırlarda İran kökenli Taciklerin Samani Hanedanlığının Orta Asya'da kontrolü ele geçirip İsmail Samaninin 908'de Buhara'yı başkent yaparak bölgenin tek hâkimi olmasıyla başlamaktadır.

1860-1900'lu yılları arasında Tacikistan'ın ikiye bölünmüş olup Kuzeyde Çarist Ruslar ile Güneyde Buhara Emirliği; 1917-1918'li yıllarda Bolşevik Devriminin yapılmasıyla 1921 de Kuzey Tacikistan'ın Bolşevik olan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (TÖSSC) katılmış, 1922-1925'e kadar SSCB'nin kurulmasıyla, Tacikistan Özbekistan'a bağlı özerk bir bölgesi olmuş ve 1929 yılında özerk cumhuriyet olarak ilan edilerek Sovyetlerin 15. ülkesi olarak belirlenmiştir. 9-Eylül 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş ve ardından 1992-1997 yılları arasında yıkıcı bir iç savaşa maruz kalmıştır. İç Savaşın ardından 2000'li yıllarda reform programları uygulamaya konulmuştur.

Tacikistan Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 142.100 km² dir. Ülkenin: doğusunda Çin, güneyinde Afganistan, batı ve kuzeyinde Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri bulunmaktadır. Orta Asya'nın % 60-65 su kaynağına sahiptir. En yüksek yeri Komünizm Tepesi (7483 m.)'dir. Topraklarının % 93'ü dağlıktır. Ancak dağlık alanlarda da tarım arazisi veya otlak olarak kullanılan araziler mevcuttur. Ülkeye sert bir iklim sahip olup, kışlar çok soğuk yazlar çok sıcak geçer. Sıcaklık kışın dağlık bölgelerde bazen - 60 dereceye kadar düşmekte, yazın ise vadilerde + 48 dereceye kadar çıkmaktadır.

Tacikistan'ın doğal kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Ülkenin; çinko, bizmut, tungsten, bakır, altın, gümüş, antimon, demir, magnezyum, tuz, uranyum gibi nadir ve değerli metal rezervleri oldukça zengindir. Dünyanın en büyük ikinci gümüş madeni olan Koni Mansur madeni (56.000 ton rezerv) ülkede bulunmaktadır. Hâlihazırda ülkedeki toplam rezervleri 400 tonu aşan 28 altın rezervi bilinmektedir. Madenlerin yüzeye yakın

olmasına rağmen, ülkenin coğrafi ve iklim koşullarının çok sert olması nedeniyle madenlerin çıkartılması oldukça zordur.

Tacikistan, bağımsızlık sonrasında çok partili demokratik düzene geçmiştir. Hükümet muhalefet partilerini kapatarak 80 kişilik bir ara dönem parlamentosu oluşturmuştur. Tacikistan; BDT (Bağımsız Devletler topluluğu) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi uluslararası örgütlere üyedir.

Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Tacikistan'da da ekonomi birinci derecede tarım ve hayvancılığa dayanır. Bu sektörlerden elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı % 32'dir ve çalışan nüfusun % 55 bu alanlarda iş görmektedir.

Tacikistan Cumhuriyeti genel ekonomik durum itibariyle dağılan (SSCB)in en fakir ülkelerinden biridir. Ülke bağımsızlığını ilan ettikten sonra yoğun ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Bağımsızlığın ardından 1992-1997 yılları arasında yaşanan iç savaş, sosyo ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş döneminde altyapı eksikliği ve finansman yetersizliği nedeniyle mevcut sanayi tesisleri tam kapasite ile çalıştırılmamış veya atıl bırakılmıştır. Savaşın sona ermesiyle sağlanmaya çalışılan istikrarla birlikte ülke ekonomisi iyileşme sürecine girmiş ve GSYH, artmaya başlamıştır. Ülke ekonomisi 2010-2013 döneminde yıllık ortalama % 7'nin üzerinde büyüme sergilemiştir. 2014 yılında ise ülke ekonomisi % 8,1 oranında bir büyüme yakalamıştır. 2001 yılında 3 milyar Somoni olan GSYH 2014 yılında 20,5 milyar Somoni seviyesine ulaşmıştır.

Tacikistan ekonomisinin en önemli gelir kaynakları arasında tarım ile sanayi sektörü başı çekmektedir. Bunların yanında ülke ekonomisine önemli bir katkıyı da yurtdışına göç eden vatandaşların ülkeye getirmiş oldukları birikimler oluşturmaktadır. 2013 yılında ülkeye yaklaşık 4,1 milyar \$ (GSYH'nın % 49'u) değerinde işçi dövizini getirmiş ve bu meblağ yatırımdan ziyade özel tüketim harcamalarında kullanılmıştır.

2015 yılında yapılan son nüfus ölçümlerine göre Tacikistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 8.610.000'dir. Erkekler toplam nüfusun % 50,5 ve Kadınlar % 49,5 kısmını oluşturmaktadır. Kentsel nüfus % 26,6 ve kırsal nüfus % 73,4 oranındadır. Çalışma çağındaki nüfus toplam nüfusun % 60,3'ünü; oluşturmakta ve nüfus yoğunluğu ise kilometrekareye 57,2 kişiye ulaşmaktadır. 2014 yılı verilerine göre ülkenin en büyük etnik grubu % 84,26 oranla Tacikler

% 13,94 oranla Özbek'ler ikinci sırada, üçüncü grup olarak % 0,46 gibi bir oranla Ruslar ve diğer guruplar toplam olarak % 3,6'lık bir oranla ülkede yerini almaktadır. Ülke nüfusu 2000-2013 yılları arasında %30 oranında artış göstermiştir.

Ülke nüfusunun % 73,4'i kırsal alanda yaşarken, ülke topraklarının sadece %30'u tarıma elverişlidir. Bunun dışında işlenmiş toprakların % 45'inde yetiştirilen pamuk, tarımsal üretimin % 60'ını kapsamaktadır. Gıda işleme tesislerinde pamuk yağı, sebze ve meyve konserveleri, sigara, şarap, zeytin, çay, kahve, yemeklik tuz, alkollü ve alkolsüz içecekler gibi ürünlerin üretimi de yapılmaktadır. Ülke ekonomisi tarıma dayalı olduğu için tarım ticaretini geliştirilmesi ülkenin ön hedefleri arasında bulunmaktadır. Ancak, tarım ticareti, gerekli teknik ekipman ve bilgi eksikliği nedeniyle istenilen düzeyde değildir.

Tacikistan'da ağır sanayi ana dalları arasında: madencilik, enerji üretimi, metalürji, makine üretimi, metal işleme, malzeme üretimi ve kimya sanayi önde gelmektedir.

Metalürji sektöründe ise üretimi yapılan başlıca ürünler arasında alüminyum, çinko, kurşun, bizmut, antimon, cıva, tungsten, molibden ve altın gibi madenler önemli rol tutmaktadır. Ülke, en çok tekstil, halıcılık, deri ve konfeksiyon alanında gelişme göstermiştir. Bunun dışında gıda, meşrubat, ağaç işleri, kimyasal maddeler ve inşaat malzemeleri üretimi, toprak ve madeni eşya imalatı ve bazı küçük ev ve büro eşyaları üretimi alanlarıyla ilgili sanayi kuruluşları da vardır. İmalat sanayisinin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı yaklaşık % 22'tir. Çalışan nüfusun yaklaşık % 20,5'i sanayi sektöründe çalışmaktadırlar. Hâlihazırda Tacikistan'ın en büyük sanayi tesisi "Talko" şirkettir bu SSCB'den kalan bir sınai bir fabrika olarak kabul edilmektedir. Tursunzade şehrinde bulunan "Tadaz" alüminyum fabrikası da önemli bir alüminyum üretim tesis olarak bilinmektedir.

Ülkede yollar, köprüler, tüneller gibi, ulaşım altyapısı çok eskidir. Bu çerçevede, alt yapı yatırımlarında öncelikle yolların ıslahı, yeni yol ve köprüler yapılması, ülkenin % 93'ü dağlık olduğu için tüneller inşa edilmesi, sulama sistemlerinin iyileştirilmesi, kentsel ve telekomünikasyon altyapı inşası ve yenilemeleri yapılmalıdır. Ayrıca ülkede su kaynağı bakımından çok zengin olduğu için küçük ve büyük hidro-elektrik santralleri inşa edilmelidir. Bunun dışında ülke, elektrifikasyon ve yeni hava limanları inşası gibi birçok yeni iş imkânları ve projeler için potansiyel oluşturmaktadır.

İnşaat sektöründe kaynaklarının kısıtlı olması ve bütçede yeterli kaynak bulunamamasından dolayı özellikle altyapı yatırımları, uluslararası finans kuruluşları tarafından (özellikle, de İslam Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Kuveyt Fonu) gibi desteklenmekte ve finanse edilmektedir. Bu alanların ana müşterisi hükümet sayılmaktadır. Devlet bütçesi, yabancı kredi ve hibeler ile finansman sağlamaktadır. Kredi sağlayan ülkeler ise genellikle Çin, Rusya, İran gibi ülkelerdir. Çin Hükümeti kredileriyle Hidroelektriğin yanı sıra öncelikle yol ve tünel inşaatları finanse edilmektedir.

Temel ihracat mallarının fiyatında yaşanan düşüşler ve dış talepte yaşanan daralmalar nedeniyle Tacikistan'ın ihracatında istikrarlı bir gelişme olmamıştır. Bu nedenle mal ticaretindeki denge ülke aleyhinedir. Ülkenin ihracat ürünlerinin ilk sırasında alüminyum, ikinci sırasında pamuk olup, bunun dışında da sebze-meyve, kurşun, çinko ve uranyum oksit gibi maddeler bulunmaktadır. İhracat ettiği ürünlerin büyük bir kısmını ise en fazla Hollanda, Türkiye ve Rusya'ya satmaktadır. Ülkede en çok ithal edilen ürünler arasında metaller, hafif sanayi ürünleri, otomobiller, tıp malzemeleri ve tarım ekonomisinde kullanılan teknik araçlar sayılmaktadır. Son yıllarda ithalat partnerleri arasında Rusya, Kazakistan Çin baş sıralarda yerlerini almaktadır. Nihayetinde, Tacikistan fakir bir ülke olarak kabul edilmekte olup, ülke nüfusunun tüketim ihtiyaçları ithalat yoluyla temin etmektedir.

Tacikistan devletin gelişmişlik düzeyinin düşük olması nedeniyle ülke yönetimi yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek amacıyla mevzuatta iyileştirmeler ve vergilerde yasal düzenlemeler yapmaktadır. Ancak söz konusu yasal düzenlemelerin uygulamalarında sıkıntılar yaşanmaktadır. İş yapma kültüründe SSCB döneminden kalma davranış ve düşünce kalıpları halen muhafaza edilmesi ilişkilerde zorluklar yaratmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Kamoliddinov A, и другие (Dushanbe 2012), **National Review Towards A «Green» Economy in Tajikistan** Elaborated in Preparation for the UN International Conference on Sustainable Development (Rio+20).
- Вазорати Савдо ва Рушди Иктисоди Тоҷикистон. (2014) **Нишондиҳандаҳои Асосии Рушди Иҷтимоию Иқтисодии ҶТ** (14.12.2015).
- Мухаммадиева Б, и другие (2015), **Статистический Ежегодник Республики Таджикистан** **Statistical Agency Under The President of The Republic of Tajikistan** (02.11.2015)
- Ҳасанзода Г, и другие (2014), **Здравоохранение В Республике Таджикистан 2014.** Агенство По Статистике При Президента РТ.
- Шокирзода Ш, и другие (2013), **Статистический Ежегодник Республики Таджикистан. Агентство по статистики РТ**
- Асоев А, и другие (2012), **Занҳо ва Мардҳои ҶТ.** Агенство По Статистике При Президента РТ
- Eda Öztürk (2012) **Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Yapısı** Karadeniz Teknik Üniversitesi * Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Document Of The World Bank Report (2008), **Project Performance Assessment Report Republic of Tajikistan Farm Privatization Support Project No: 32 Ppfi-Q1080 & Credit 32400 & 32401.** pdf
- Dünya Bülteni Haber Portalı** (2012), [http://www.: dunyabulteni. Net / haberler /349948/ Tacikistan –meclisi -6-onemli- anlasmayi –onayl pdf](http://www.dunyabulteni.net/haberler/349948/Tacikistan-meclisi-6-onemli-anlasmayi-onayl.pdf) (15.1.2016).
- Foreign Economic Relation Board ©de ik/Türk Tacik iş konseyi 2 (2006) **Tacikistan Ülke Bülteni**, [https://www.:ekonomi. gov. Tr /portal/ content /conn/ ucm/uid /docnamek 200965;jsessionid=djfguwd8xz4fqwr7rxyadta0sc9g2lhdhmg6jwc1bimla8a_x1w!15 79184086.pdf](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/ucm/uid/docnamek200965;jsessionid=djfguwd8xz4fqwr7rxyadta0sc9g2lhdhmg6jwc1bimla8a_x1w!1579184086.pdf) (15.10.2015).

Foreign Economic Relation Board ©de ik/Türk Tacik iş konseyi 2 (2011), **Tacikistan Ülke Bülteni** file: ///C:/ Users/ Mustafa/ Downloads/ Tacikistan_ %C3%9Clke _ B%C3%BClteni%20(1).pdf (6.11.2015).

Foreign Economic Relation Board ©de ik/Türk Tacik iş konseyi 2 (2012), **Tacikistan Ülke Bülteni**, www.deik.org.trContentsFileAction2913 pdf (15.10.2015).

Human Development Report (2015), **Work For Human Development. Briefing Note For Countries On The Human Development Report Tajikistan**

Living Standards Improvement Strategy of Tajikistan For (2013-2015), http://www.:undp. Tj /files/ reports /LİS_2013-2015_ENG.pdf (14.12.2015).

M. Hilmi ÖZEV (2015), **İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi** http://www: tasam. Org. / tr R /Icerik /3907 / tacikistan _ cumhuriyeti nde _ egitim _ sisteminin durumu _ ve _ gelisimi. pdf (10.11.2015).

K. Muhammed Mayanja (2009), **Tacikistan Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Durumu ve Gelişimi** http: //tasam. org /trTR/ Icerik /3907/ Tacikistan _cumhuriyetinde _egitim_ sisteminin_durumu_ve_gelisimi.pdf (07.11.2015).

NAZIM Engin ve diğerleri (1993), .İstanbul Ticaret Odası No: -35 **Tacikistan:** <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0009222.pdf> (15. 10. 2015).

KARAAĞAÇLI Abbas (2009), **Tacikistan'm-Siyasal Sistemi** Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü <http://www.:uicakademi. Org/Index. Php/Kategoriler / Kafkaslar / 3738 -Tacikistanin-Siyasal- Sistemi pdf> (08.11.2015).

Агентство По Статистике ППРТ (2015), **Таджикистан В Цифрах Tajikistan In Figures** http://.stat. tj/ img /95c206e2b1ce86f333f33fdc268a469 _ 1439616866.pdf (10.03.2016).

Ministry of Education of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, (2005), **National Strategy For Education Development of The Republic of Tajikistan (2006-2015)**

Tajikistan: İnstitutions And Development Dushanbe (2012), **National Human Development Report**

Approved by Decree of the Government of the Republic of Tajikistan (2012), №334
**National Strategy of Education Development of The Republic of Tajikistan Till
2020**

ÖRNEK İbrahim ve diğerleri **Geçiş Ekonomileri 2007**

Tacikistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği.(2014), <http://www.tajikembassy.tr.org/>
Pdf (11.11.2015).

Вазорати Савдо ва Рушди Иқтисоди Тоҷикистон (1992-2014), **Tacikistan Cumhuriyeti
Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanlığı**

Duşanbe Ticaret Müşavirliği (2015), **Tacikistan Müteahhitlik Sektörü** https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/ucm/uuid/ddocname:ek03041;jsessionid=djfguwd8xz4fqwr7rxyadta0sc9g2lhdhm-g6jwcibimla8a_x1iw!1579184086_df
(10.12.2015).

Duşanbe Ticaret Müşavirliği (2015), **Tacikistan Ülke Raporu** https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/ucm/uuid/ddocname:ek00965;jsessionid=djfguwd8xz4fqwr7rxyadta0sc9g2lhdhm-g6jwcibimla8a_x1iw!1579184086...pdf
(10.10.2015).

Duşanbe Ticaret Müşavirliği (2015), **Tacikistan Yatırım Raporu** https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/ucm/uuid/ddocname:ek200875;jsessionid=djfguwd8xz4fqwr7rxyadta0sc9g2lhdhm-g6jwcibimla8a_x1iw!1579184086_pdf (18.11.2015).

Tajikistan Ministry of Health, (2013) Tajikistan, Measure DHS ICF International, Calverton, Maryland, USA, **Tajikistan Demographic And Health Survey**. Statistical Agency Under The President Of The Republic of Tajikistan.

The World Bank Group (2015), – **Tajikistan Partnership Program Snapshot** <http://www.globalpartnership.org/country/tajikistan.pdf> (6.11.2015).

World Bank Project Appraisal Document <http://www.ceeol.com/asp/issuedetails.aspx?issueid=579cd7fa-be8f-4452-b010-969f51eea5ed&articleId=080e2056-0cb7-4aa6-ac06-7344b1004ee2.pdf> (09.11.2015)

- URL, **Economic Development of The Republic of Tajikistan** -- <http://www:mfa.tj/en/economy/economic-development-of-the-republic-of-tajikistan.html...pdf> (13.11.2015).
- URL, **General Information**: <http://mfa.tj/en/general-information/general-information.html> pdf (19.12.2015).
- URL, **Investment Climate in Tajikistan**: <http://mfa.tj/en/investment-climate/investment-climate-in-tajikistan.html> pdf (15.04.2016).
- URL, **Key Indicators of Tourism of The Republic of Tajikistan**: <http://www:mfa.tj/en/tourism/the-tourism-sector-in-tajikistan.html> pdf (07.02.2016).
- URL, **Key Macroeconomic Indicators in 2012**: <http://mfa.tj/en/economy/economic-development-of-the-republic-of-tajikistan.html> (17.10.2015).
- URL, **The Energy Sector of The Republic of Tajikistan**: <http://mfa.tj/en/energy-sector/the-energy-sector-of-rt.html> (03.01.2016).
- URL, **Three Strategic Goals of Tajikistan: Ensuring Energy Independence, Break In The Communication Deadlock And Food Security** <http://mfa.tj/en/three-strategic-goals/three-strategic-goals.html> (10.12.2015).
- URL, **Transportation Sector of The Republic of Tajikistan** -- :<http://www:mfa.tj/en/transport/Transportation-sector-of-the-Republic-of-tajikistan.html> pdf (10.01.2016).
- URL, <http://tr.db-city.com/Tacikistan>. (24. 11. 2015)
- URL, <http://www.atn.com.tr/?pid=1249> (29. 10. 2015)
- URL, <http://mfa.tj/en/mineral-resources>. (11. 01. 2016)
- URL, <http://www.nedirvikipedi.com/tacikistan/>.(20. 11. 2015)
- URL, http://turkkazak.com/site/?page_id=23758. (26. 10. 2015)
- URL, <http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-ekonomisi.tr.mfa>. (27. 11. 2015)
- URL, <http://www.easttime.ru/countries/topics/1.10.75.html>. (27. 11. 2015)

URL, <http://mfa.tj/en/energy-sector/the-energy-sector-of-rt.html>, (11. 01. 2016)

URL, <http://www.gozlemci.net/2150-tacikistan-cumhuriyeti.html> (15. 10. 2015)

URL, <http://mfa.tj/en/tourism/the-tourism-sector-in-tajikistan.html>. (11. 01. 2016)

URL, <http://dusanbe.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=180922>. (11. 01. 2016)

URL, http://kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__gni/tj.html. (25.02.2016)

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistanconstruction.html(25.02.2016)

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__transport.html(25.02.2016)

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__gdp.html (25.02.2016)

URL, http://kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__export/tj.html. (25.02.2016)

URL, <http://mfa.tj/en/transport/-sector-of-the-republic-of-tajikistan.html>.(11. 01. 2016)

URL , http://kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__import/tj.html. (25.02.2016)

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__trade.html (25.02.2016)

URL, http://kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__industry/asia.html.(25.02.2016)

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistanagriculture.html(25.02.2016)

URL, <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=19680&Ist=MansetListesi> 11.1.2016

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan_industry.html (25.02.2016)

URL, http://amcu.gki.tj/taj/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=14
(16.05.2016)

URL, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/kafkaslar/3738-tacikistanisiyasal-sistemi>. (27.11.2015)

URL, <http://geldik.net/threads/tacikistan-tajikistan-tj-tacikistan-cografyasi-tacikistan-resimleri-tacikist.65901/>. (30. 10. 2015)

URL, http://kushnirs.org/macroeconomics_/en/tajikistan__transportation/tj.html.
(25.02.2016).

URL, <http://ramazan.ihh.org.tr/main/publications/seyahatname/3/orta-asyaninyalniz-ulkesi-tacikistan/28>. (14.10.2015).

URL, http://tasam.org/tr:TR/Icerik/3907/tacikistan_cumhuriyetinde_egitim_sisteminin_durumu_ve_gelisimi : . (21.10.2015).

URL, <http://www.kobi-efor.com.tr/m/ulke/pazarulke/gelismek-icin-turk-is-dunyasinin-ilgisini-b>.(10.12.2015).

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics/en/tajikistan_consumption_expenditure.html (25.02.2016).

URL, http://www.kushnirs.org/macroeconomics/en/tajikistan_fixed_capital_formation.html (25.02.2016)

URL, <http://www.nuveforum.net/1737-genel-kultur-t/71410-Tacikistan-tarihi-ekonomisi/> (29. 10. 2015).

ÖZGEÇMİŞ

Mustafo UBAYDULLOEV 04.12.1988 tarihinde Tacikistan'ın Dağlık Özerk Badahşan bölgesinde doğdu. İlk okul, orta okul ve lise öğrenimini Badahşanda tamamladı. 2007-2008 Eğitim-Öğretim yılında Tacikistan Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İktisat Fakültesi Dünya Ekonomisi Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2012 yılında lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl, Tacikistan'da en iyi 6 öğrenciden biri olarak Türkiye Burslusu olmaya hak kazandı. Karadeniz Teknik Üniversitesi TÖMER bünyesinde 1 yıl Türkçe ve 1 yıl da Bilimsel Hazırlık eğitimi aldıktan sonra 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans programına başladı.

UBAYDULLOEV: Rusça, Türkçe, Farsça ve orta seviyede İngilizce bilmektedir.